

А. А. Пасько М.С. Пасько

Балада про партизан

(Друге видання, доповнене)

Полтава
Полтавський літератор
2011

ББК 63.3 (4УКР) 622

П 19

Пасько А. А., Пасько М. С.

Балада про партизан. – Полтава:

Полтавський літератор, 2011. – 116 с.

Цей матеріал – унікальний. Стільки літ пройшло з часу закінчення війни, а це слово фронтовика й партизана залишалося невідомим сучасникам. Так трапляється. І добре що воно нарешті побачило світ. Розказане тут не може не хвилювати навіть найчерствішу душу. Важко не хвилюватися, читаючи обпалену війною сповідь. Важко не розділити радість від того, що фронтовик Антон Пасько, наш земляк, пройшовши вогняне пекло, залишився живим і ще довго по війні був серед нас...

Видано на замовлення Головного управління інформаційної та внутрішньої політики Полтавської обласної державної адміністрації за планом випуску соціально значущих видань.

ISBN 978-966-192-040-7 © Пасько А. А., Пасько М. С., 2011

© Полтавський літератор, 2011

«Балада про партизан-наумівців»

Галина БОЙКО.

Полтавська районна газета «Вісті» 18 вересня 2009р.

м.Полтава.

Унікальний матеріал зібрано у книзі Антона та Миколи Паськів «Балада про партизан», яка у вересні вийшла у видавництві «Полтавський літератор».

Антон Антонович Пасько родом із с. Минівки Полтавського району, учасник подій на Халгін-Голі та багатьох партизанських рейдів під час Другої світової війни; воював у Польщі та Чехословаччині. Його перший бій у чині лейтенанта відбувся 22 червня 1941 року на території Пархачської прикордонної комендатури, на Львівщині. Саме тому й відкривають книгу спогади учасника перших боїв на кордоні «1941 рік. Відступ. Я – лейтенант».

У записках командира Макарівського партизанського загону А. Паська йдеться про бій партизан у тринадцяти кілометрах від райцентра Самбор (Прикарпаття) в лютому 1944 року – рідкісний випадок створення опису учасником боїв, який бачив ворога в обличчя.

Правдивість спогадів підтверджується документами про бойові дії тих частин та підрозділів, усією бойовою біографією Антона Паська.

Микола Пасько, ветеран Збройних сил, який служив на Кавказі, Далекому Сході та Півночі, створив баладу про партизан-наумівців, де воював його дядько, а також поему «Пройшла війна», показавши солдатську долю переможців і переможених у Великій Вітчизняній війні.

Ця книга слугує відновленню історичної правди про тих, хто захищав Україну від німецько-фашистських загарбників.

Довідка по особовому складу учасників Західного рейду партизанського з'єднання генерала Наумова М.І.

Відправлялося в рейд – 1650 чол. Втрачено вбитими – 147; відправлено в госпіталь – 299; пропало безвісті – 96; залишилось в строю – 1533 чол. Це значить, що втрачено – 542 чол., а прийшло за цей час в партизани – 515 бійців!

По національності: - звісно, найбільше українців – 852 чол.; руських – 470; вірмен (батальйон, що перейшов на бік партизан) – 290; білорусів – 180; поляків – 73; євреїв – 51; грузин – 30; татар – 22; казахів – 18; інших – 89 (мордвини, удмурти, чуваші, узбеки, таджики, карели, комі, осетини, азербайджанці, чехи, угорці, хорвати, серби...)

Озброєння – півтори тисячі гвинтівок, до 600 автоматів, більше сотні кулеметів, батарея гармат, десятки протитанкових рушниць.

(Із щоденника партизанського командира генерала **Наумова М.І.**, від 24.03.44р.)

Підсумки бойової діяльності з'єднання за час Західного рейду (21 січня 1944р. – 22 березня 1944р.)

Проведено 72 бої, не рахуючи диверсій і боєзіткнень. Під час 20 бойових операцій були розгромлені ворожі гарнізони в значних населених пунктах – Ост-рожок, Торговиця, Горохів, Магерів, Оглядів, Топорів, Станіславчик, Вельке Очі на станції Броди і ін.. Знищено близько 4700 солдат і офіцерів противника, підбито і спалено 16 танків, 2 бронемашини, 102 автомашини, 1 літак, скинуто під укіс 21 ешелон, підірвано 24 паровози, 15 платформ, 227 вагонів, 2 залізничних та 2 шосейних мости, а також 34 мости на ґрунтових дорогах, знищено 89 кілометрів ліній і 5 вузлів зв'язку, підірвано 2 електростанції, захоплені трофеї. Населенню роздані тисячі тонн продовольства, відбитого у окупантів. Частково, а вночі повністю, паралізований залізничний рух в районі Львова, Самбора, Перемишля та Рави-Руської.

Доктор історичних наук **В.Н. Нем'ятний.**

Довідка Інституту сучасної історії в м. Мюнхен, Германія:
«матеріалів про втрати вермахту, завданих йому групами ОУН-УПА в Західній Україні не маємо».

(статья «Вреда ненесли». Киевский Вестник, 22 мая 2008г.)

Пасько Антон Антонович

(8.04.1916 — 17.10.1993)

Народився в селі Минівка Полтавського району, Полтавської області в селянській сім'ї. Строкову службу служив на Далекому Сході, учасник подій на Халхін-Голі. Після закінчення строкової військової служби працював слюсарем на Полтавському паровозоремонтному заводі.

Повторно був призваний до війська і направлений на навчання до піхотного училища в м. Орджонікідзе, прискорений курс якого закінчив в 1941 році.

Лейтенантом вступив у бій 22 червня 1941 року. В боях, при відступі був поранений, контужений. Потім концтабір під Вінницею, втеча і похід на схід, до своїх. Приєднався до партизан Наумова, воював на посаді начальника штабу, а потім командира Макарівського партизанського загону у з'єднанні Наумова. Учасник партизанських рейдів.

Після визволення України неодноразово десантувався в тил противника в складі розвідувально-диверсійних загонів. Учасник Словацького народного повстання, боїв у Польщі і Чехословачії.

Має урядові нагороди Радянського Союзу, Чехословачії, Срібний Хрест військової доблесті (Virtuti militari) Польщі.

Звільнився з військової служби в званні капітана, працював і жив в Києві. Похований на Лісному кладовищі в Києві.

РОЗДІЛ І. МОЯ ВІЙНА

1941 РІК. ВІДСТУП. Я – ЛЕЙТЕНАНТ.

Спогади учасника перших боїв на кордоні

Десятиліття минули з того часу, коли німецька армія, добре озброєна і навчена, мобілізувавши резерви мало не всієї Західної Європи, розпочала війну «чотирьох F» , як писали їхні газети: *frischer, frommer, frolicher, freier Krieg!* (освіжаюча, благочестива, весела, вільна війна)...

Ми вступили в бій на світанку 22 червня 1941 року на території Пархачької прикордонної комендатури, Кристинопільського району Львівської області, хоча належного опору дати не могли. На війні важить кожен патрон, а в нас їх було зовсім мало, бо приїхали сюди виконати складні й невідкладні земляні роботи, прискорити будівництво прикордонних ДОТів.

Десь у першій половині червня 1-й батальйон 796-го сп 141 сд (командир майор Осадчий), полкова школа (командир лейтенант Карпенко), з нами ж і командування полку – к-р полковник Тихомиров, комісар – батальйонний комісар Сапожников, нач. штабу капітан (бачте, старість, почав забувати тих, з ким розпочав війну), а прізвище в нього досить складне: (Маламуд?), приступив до виконання робіт. Командував 141 сд 6-ої армії генерал-майор Тонконогов.

Командир 141 стрілецької дивізії генерал-майор Яків Іванович Тонконогов, кумир своїх бійців, в Іспанії захищав Валенсію і Мадрид, а в 1941 році організував жорсткий опір переважаючим в 4-5 разів силам загарбників. Героїчні бої в оточенні під Уманню 12-ої і 6-ої армій дали можливість організувати оборону Києва та вивезти в тил промисловість Дніпропетровська і Запоріжжя. Ці армії, і в складі 6-ої армії 141 дивізія, загинули, завдавши ворогу величезних втрат, тому німці називають ці бої «Битва під Уманню». В нашої історіографії ця сторінка війни висвітлена слабо, мабуть, тому, що дуже мало учасників тих жорстоких боїв залишилось в живих. Але ж героїчна боротьба наших відступаючих від кордону кадрових військових частин зірвала плани «бліцкригу» та стала однією із складових наших майбутніх перемог. Воїни-учасники «Битви під Уманню» достойні нашої вдячної пам'яті!

... Знову оточення. Ось у цьому ліску були наші з 796 стрілецького полку 141 стрілецької дивізії, старшим серед них був старший політрук Безрук. А зараз — німці.

Збираю залишки роти. І чотирьох десятків немає. Більшість — мобілізовані. Жодної гранати! Намагаючись бути спокійнішим, говорю про оточення, про те, як будемо виходити з нього, що боятися немає чого (мені не вперше виходити, вони знають про це), що скоріший вихід до своїх залежить тільки від нашої організованості.

В села ми не повинні заходити і ось чому... Я не докінчив говорити.

Пригнувшись, до нас наближається спостерігач:

— Танки у пшениці!

Мені здалося, що лица моїх підлеглих витяглися... Лишивши за себе сержанта, разом зі спостерігачем залишаємо куші, біжимо до місця, звідки він побачив танки. Невеселі справи. Чотири танки з коротенькими стволами гармат (дистанція — трьохсот метрів немає!) стоять у пшениці, мов човни на хвилях річкових. Спостерігач, витираючи зворотнім боком долоні патьоки брудного поту з лоба, схвильовано шепоче:

— Я б давно помітив, якби вітер на нас, а то вітер туди віє, а пшениця висока.

Швидко біжимо до своїх, хтось із них незвичайно веселим голосом запитує:

— А що, на броні до своїх доїдемо?

— Не та це броня, що до своїх возить, — відповів я і, скинувши ППД з-за спини в руку, неголосно скомандував:

— За мною, не відставати!

Вже біжучи, думаю, що й справді — чи не вітер підвів. Так близько підійшли танки, а жоден з нас не почув гуркоту їхніх моторів. Не дрімав же цей хлопчина, він із кадрових бійців...

Правий боковий дозор махає рукою, і ми всі залягаємо по моїй команді. Дозорний доповідає:

— Там річечка, на мілкому у воді якась підвода без людей.

Наближаємось. Коні в воді, побиті. На возі повно наших ранців з кирзовими верхами. Розстібаємо. У кожному ранці

— насипом махорка. Ех, якби їжа! Все ж понабирали в кишені махорки і знову — вперед.

Пройшли не більше двох кілометрів — сигналить лівий боковий дозор. Наближаюсь. Дозорний, показуючи рукою:

— Дивіться, товаришу командир!

Так... щось зовсім незрозуміле. Перед нами лежать п'ятдесят німецьких велосипедів, п'ять рядів, по десять у кожному ряду і — жодної людини поблизу.

Повернувшись, прямуємо далі. Та ось назустріч — боєць. Це вже з нашої ГПЗ (головної похідної застави).

— Товаришу командир, у балці — хутір, одна хата, ГПЗ спостерігає за ним!

Наближаємось, разом з ГПЗ вивчаємо хутір. Так, одна хата, яблуні, там далі — коноплі, і ніде нікого.

Заряджаємо гвинтівки і дружно збігаємо з крутого берега балки в хутір. Бачимо, що по правому відгалуженню балки у бік села (кілометрів з півтора) від нас утікає жінка.

— Стій!

Та босі ноги мелькотять ще частіше, і ми шкодуємо, що недостатньо розвідали хутір, не перетнули дорогу втікачці.

— Обшукати хутір!

Відразу помітно, що тут ніхто не живе. Ось тягнуть з конопель лантух цукру-піску, бійці насипають хто в кишені, хто в носовик. Захрумтіли на зубах яблука (жаль, зелені ще!), зі жмень сиплеться в рот цукровий пісок. З конопель доповідають:

— З села одинокий верхівець, місцевий!

Ховаємось. На конячині наближається літній колгоспник. Вискочивши із засідки в коноплях, бійці хапають за повід, ведуть сюди. Селянин розповідає, що втікала від нас його донька, а в селі німці — мотоциклісти. Віддаємо селянинові мішок із цукром, вибачаємось, що надібрали, бо голодні. Запитую, чи не скаже німцям, що бачив нас.

— Та що ви, у мене ж син у Червоній Армії служить!

Покидаємо хутір і, пройшовши з кілометр, зупиняємось у високій пшениці. Посідавши, тихо ведемо розмову, яка більше скидається на мою доповідь. Говорю, що справи поки що нормальні. Не варто йти шляхами, висотами, відкритою місцевістю. Вважаючи, що перехід удень взагалі для нас небез-

печний (тим більше, що я не маю карти), оголошую відбій.

— Спіть, я сам лишуся за днювального, бо вночі треба зробити «ширше крок».

І враз поснули всі. Тридцять два чоловіки, я тридцять третій. Ось вони сплять переді мною, мої бійці. Більшість із них старші за мене. Деякі з них — мало не в батьки мені годяться. Життя кожного з них зараз у моїх руках. Прийму я правильне, розумне рішення — ми добудемося своєї мети, доберемось до своїх; зроблю помилку — загинемо всі.

Поступово думки змінюють напрям і мене бере сумнів — чи тільки вся справа в правильному моєму рішенні, бо ще треба, щоб щастило. Хіба неправильні рішення приймав наш командир полку полковник Тихомиров? А от не пощастило — і тяжко поранений під Почаєвим. Або капітан Хоменко, — чи й не бойовий начштабу був? Наїхав конем на німецьку міну і — немає капітана Хоменка. Тут ще — як пофортунить. Он же кажуть, що є такі люди, що їм на війні смерть не написана. Що завгодно може витворяти на війні — йому смерті немає, на роду не значиться. Це містика? А морока його знає...

Я дивлюся на червоноармійців, що сплять, тримаючи в руках трьохлінійки та самозарядки — СВТ, і майже фізично відчуваю на своїх плечах тягар. Тяжкий вантаж. Це — відповідальність. Перед своєю совістю. Перед їхніми сім'ями. Перед всією Радянською країною.

Тяжко, та й годі. І я в думках починаю розгалужувати цей тягар на окремі складові елементи. Найперше — де наші? На сході? Цього знання замало. А напрям, відстань? Друге — чи є прогалини в лінії фронту німців, як їх знайти до того, як розвидниться? А як уберегтися від вогню своїх же уночі, коли наткнемося на них? Не відповівши нічого на перші запитання, бачу, як без кінця виникають інші, на які теж нелегко, або і зовсім неможливо відповісти.

Та краще не думати про все це. Ось світатиме, стану попереду всіх і скомандую:

— За мною, не відставати!

І я знову дивлюсь на бійців, що сплять. Ось рештки їхнього сніданку, обіду і вечері — стрюки гороху, він хоч і не сухий, та вже переспів. Не їсться горох — переспів, а яблука — зелені. Поїсти можна тільки в селі. Та йти туди небезпечно.

Уникай шляху і села, коли йдеш із оточення! Тугіше підтягуй ремінь і — ширше крок до своїх, бо буде пізно. А поки що — і зелене яблуко, і горох, що переспів, — теж їжа!

Якщо голодний, як собака, не так легко спекатися оцих думок про їжу. Де це ми останнього разу добряче поїли? В Любарці, на Житомирщині. Пахло на всю хату! Їсти б та їсти отакі смачні страви. Та що трапилось, чом я не їм цього всього?

Німці... Вони не тільки унеможливили порядне харчування, вони хочуть схопити і вбити нас — мене і моїх товаришів. По-бандитському, віроломно напали на нас, і ось наслідок — відступаємо, відстрілюючись...

Поговорити б з цима диваками - німцями, спитати їх - що це ви затіяли, у вас голови на плечах, чи гарбузи?

І в думках підбираю фразу, якою я почав би розмову з цими знахабнілими ковбасниками. На перший раз, певно підійшла б така: „Ei, was rung den dort die Knoben?“ Намагаюсь точніше перевести. Виходить: „Гей, та що там роблять хлопці?“ Бач, не зовсім вдало, хотілося б категоричніше. Шкода, що немає кращого знавця Deutsch'е. Коли б сюди Валентину Давидівну Клавсон, мого керівника групи з заочного інституту „ін - яз”, в якому я вчився до початку війни, от тоді б ми пошпрехали б з цими нахабами. Бач, як затиснули мене в моїй же пшениці, не відомо, чи й живі будемо.

Поринаючи в фантазію, я вступаю в розмову з ворогами - загарбниками і мої логічні докази добре таки дратують їх, бо гелгочуть все голосніше. - Auf; auf! (ауф, ауф)-кричать німці....

... Я прокидаюсь: о жах! Це ж я, командир роти і днювальний, непомітно впав у дрімоту, відключився від гіркої дійсності і... сплю. Ганьба! Тисячу разів ганьба!

Рвучко жбурляю стрюки гороху, що були затиснуті в жмені, натягую затвор ППД, і, поклавши на голову горохове бадилля, обережно підводжусь до рівня колосків.

Прокляття! Ось вони, низькі зрізи касок, погони на плечах. Гітлерівці! Вкопують батарею. Щоб вас лиха година побила!

Скоріше падаю на землю і плещу рукою по небритій щоці найближчого бійця — тихо, тихо. Не підніматись, будити

товаришів. Бужу другого, третього, безперестанку повторюючи: не підніматись, мовчати усім, слухати мою команду!

Та ніхто нічого не розуміє і ні до кого не доходить тривога. Одні сидять, нерозумно дивлячись перед собою каламутними очима, а он хтось підводиться, відкидає ногою горохове бадилля, шукає щось. Говорю докірливо:

— Що, дядечку, вдома побував та ще закортіло? А тут команда була — «не підніматись!»

Нашвидку розтлумачую суть справи, команду:

— Гвинтівки за спину, п'ятсот метрів по-пластунському, за мною — вперед!

Жарко було у пшениці сидіти, не менш жарко — лежати, та повзти — справжнє пекло.

Після переповзання — побігли пригнувшись. Та ось уже не вистає ні легенів, ні серця. Попадавши, лежимо поकोтом. Вечеріє. Над балкою піднімається туман.

— Це добра балка, — говорю я, відстопорюючи стрілку компаса, який у мене на лівій руці, мов годинник, — вона нам пригодиться.

Трохи віддихавшись, говоримо про балку. Виявляється, що нам найкращою була б балка найбрудніша, наймокріша, болотяна, з осокою, очеретом, тільки б петляла в основному на схід. А суха та гарна — в такій і німці...

Оглушливий вибух надто лунко вдарив, — здається, струсонувся весь степ. Снаряд прошурхотів у небі, та розриву його не чутно.

Без єдиного слова ми дивимося один на одного — ще чого нам бракувало, щоб гармата через голову стріляла. Другий гарматний постріл — знову снаряд, розкривши небо, полетів кудись... Я стараюсь усвідомити остаточно якесь відкриття, досить чітке і важливе. Снаряд полетів, щоб розірватись... де? Та серед наших же, серед червоноармійців! Підводжусь, поправляю зброю і удавано байдуже говорю:

— Досить прохолоджуватись, ходімо до своїх, вже маєте найточніші дані — і напрям, і дистанцію! За мною!

Пристрілявшись однією гарматою, ворожа батарея тепер б'є чотирма пострілами через рівні проміжки часу. А ми йдемо.

Укрий нас, темна нічко, збережи, рідна земле! Ось тільки викрутимось із цього становища, то знову станемо грудьми проти ворога, як стояли до цього часу.

Що не кажи, а таки добре, коли отак лежиш у соломі, неначе в найрозкішнішій постелі. Правда, в інший час не тільки влізти в солому — дивитись на неї не захотів би! Ну що в тій соломі? Остюки колючі та пилюка. Та тепер «інший час» здається таким далеким, а солома стала казковим пуховиком.

А на душі так, що хочеться кричати й співати від радощів. Та як же ж може бути інакше? Це ж ми вирвались із оточення! Всі, як один! Ми серед своїх!

Знову переглядаю в пам'яті кожен крок, зроблений цієї ночі.

... Ось наша балка стала більш болотяною, ніж ми самі хотіли б. Та й вимокли ми, та й вивозилися в болоті! Та вже самі — так тому й бути, а от зброя — то інша справа, особливо гвинтівки СВТ (самозарядная винтовка Токарева — ред.)

Але довелося прощатись із балкою — на північ почала загинати. Розвідали — так то так, а з хати як? Не пускає нас балка, хоч вертайся назад. Тут вона виявилася найгіршою для переправи. Вже не одному з нас довелося і з головою пірнати. Нарешті випручалися з мокрих обіймів і болотяного чавкання. На сході, бачимо, палахкотять ракети: скоріше туди, бо ночі лишилось небагато. Хоча робимо ширше крок — не зігріваємось, неначе і не в липні все це діється. Та ще ночі такі росяні.

Знову залягли, треба подивитись та послухати. Азимутом на захід летять наші бомбардувальники, і ворожа зенітка б'є по них червоними трасуючими снарядами. (Відразу ж перестала бити німецька батарея, що давала нам напрям). П'ять ударів зенітки — низка червоних цяток тягнеться вгору і, здається, прошиває перший літак. Знову п'ять пострілів, — близько летять червоні цятки, та літаки грізно прямують, не відхиляючись від попереднього курсу. Лівіше зенітки різко застукотів німецький кулемет «MG-34». От цього нам і треба було! До кулемета не більше шестисот метрів. Чого тут довго роздумувати? Нехай по праву руку буде зенітка, а по ліву — кулемет. От поміж ними ми і проповземо по-пластунському. Поминути б їх, а там уже територія, куди приземляються

трасуючі кулі німецького кулемета. Там — наші.

Та й росяні ж ночі! І чом же так холодно? Зупиняємось передихнути, і я відразу знаходжу відповідь на запитання. Я ж першим повзу, весь час збиваючи росу, — тому так і змерз. От коли б я був хоч другим — інша річ, зігрівся б. Відгадавши цю нехитру механіку, відповзаю назад на три метри і говорю другому, що хочу лізти за ним, щоб зігрітися, а він нехай позбиває свіжу росу. Та слова не допоможуть втомленій людині, що повзе за мною, і мені нічого іншого не лишилося, як знову зайняти місце першого. Росу збивати повинен тільки командир!

З тривогою і радістю помічаємо, що ми вже на рівні кулемета «MG-34». Ось його довга черга чітко відстукала, загнучи дугу трасуючих цятчок, що протяглися трохи лівіше азимуту «схід». А ми все повземо, і ось відчуваємо, що земля під нами не така рівна, як була, а неначе трохи крутіша. Німецькі ракети вже позаду нас.

Ми частіше зупиняємося, щоб послухати. Знову і знову передаю по цепу, щоб ніхто не смів цокнути, або якимсь іншим чином порушити тишу. Так, ґрунт має якесь підвищення і повземо ми вже не пшеницею, а якоюсь травою. Здається, це віко-овес. Ось не вберігся хтось, щось стукнуло, неначе держак малої саперної лопатки по чомусь дерев'яному. Ми завмираємо.

— Вперед! — шепочу я і повземо знову. Та знову хтось порушив тишу, на цей раз цокнув метал по металу таки, і в темноті ночі пролунав різкий оклик з таких до болю знайомих слів:

— Стій, хто йде?

— Не стріляйте, йдемо з оточення! — в ту ж мить кричу у відповідь я, відчуваючи, як радісно б'ється серце в грудях, — так добре складається справа! Нам усім чути, як голос, що кричав нам «стій, хто йде?», тепер тихіше до когось добуджується:

— Товаришу майор, товаришу майор! Якісь люди, кажуть — з оточення...

Нам не чутно, які вказівки дає командир, та категорична команда в наш бік все з'ясовує:

— Кидайте зброю, руки вгору, підходьте по одному!

В нічній темряві підіймаю в правій руці ППД, а в лівій — пістолет та дві гранати, підходжу. Чийсь руки обмацують

мене.

— Давай, проходи!

Пройшовши кроків три-чотири, надіваю на плече ремінь автомата, гранати — за пояс, пістолет — в кобуру. До мене підходять:

— Ти не зложив зброю, давай її сюди!

— Ні, товариші, не віддам. Я — командир!

На це мовчки згодилися. А згодом:

— Командир, кличе майор!

Тупаю за кимось; із цієї тьми непроглядної, десь знизу, певно з окопу, голос запитує: — хто, звідки, скільки нас, чи довго йшли? Запитань більше не надходить. Доповідаю. Тепер запитую я, чи немає поблизу соломи, щоб заритись в неї, бо промокли до кісток і в болоті від п'ят до самого чуба.

— Метрів триста звідси, — відповідає майор, — тримайся точного північно-східного напрямку.

Я трохи не зробив першого кроку, коли якимсь підсвідомим чуттям відчув, що не за себе, а за своїх людей, хоч для годиться, треба спитати, чи немає хоч чого-небудь поїсти. Повернувшись до невидимого в темноті окопу, я неголосно запитав про це.

— Тримай, — почув я голос командира.

Розраховуючи ніяк не менше, як на хлібину, я торкнувся руки. Ця рука поклала мені в жменю щось дуже мале розміром і жорстке. Це був брикетик концентрату гречаної каші, трохи більший за цукерку. Це «тримай» повторив і я в бік моїх людей, так само переклавши в чийось жменю «продовольство».

— О-о-о, це те, що нам треба, — почулися голоси знавців солом'яних постілей, що вже навколо обійшли цей ожеред торішньої соломи, який мав відіграти роль нашої спальні.

Ожеред справді чогось вартий. Він кладений зі сходу на захід. Та головне в тому, що на східному його причілку лежали великі купи соломи, що zostалися, коли ожеред був завершений. Нам лишалось тільки заритись у цю солому, коли б її не було, то з самого ожереду ми не вскубли б нічого — так солома зляглася. І хоч як ми стомлені, все ж думаємо і про завтра. Вирішуємо зняти взуття і поставити на рівному місці, метрів за 100 на схід від соломи, щоб перші промені сонця

вже працювали на нас, сушили наше взуття...

Оце ж, прокинувшись у соломі і пригадуючи всі подробиці ночі, із задоволенням відчуваю, що й відпочив трохи, і зігрівся, і перші промені сонця напевне сушать наші черевики, а зброя вся при мені і я можу відкрити вогонь по ворогу в цю ж таки мить.

А над усім цим почуттям панує щось світле, радісне, піднесене: вирвалися, ми у своїх, ми разом з нашими, рідними!

Цікаво, що за частина «прийняла» нас із оточення, яка це дивізія? Треба підійматись та йти знайомитись з командиром.

Мої думки перериває такий вже знайомий грізний звук снаряда, що наближається, і... вибух! Струснулась земля. Переліт. Просвистіли осколки, що знижувались після польоту вгору. Чим важчий осколок, тим нижчий звук його пісні при падінні.

Другий снаряд довбонув землю ближче до нас і правіше. Розумію — командир батареї непогано виводить розриви в площину батарея — ціль. Погано лише те, що ця ціль, наймовірніше, наш ожеред соломи. Після п'ятого снаряду вдарили всією батареєю, але ми відразу після четвертого розриву кинулись до окопів. Вже звідси бачимо, як чергові розриви підняли в небо ту землю, на якій стояло наше взуття. Наступні дві серії розривів б'ють туди ж. Та поволі розриви віддаляються, і я добираюсь до командира частини, що приютила нас минулої темної ночі.

Вибачившись, що не по формі (босий), я представився: командир роти 796-го сп, 141 сд генерал-майора Тонконогова, лейтенант Пасько.

— Майор Чирков, — відповів невисокий худорлявий майор.

З короткої розмови взнаю, що ми потрапили до Особливого загону винищувачів танків ... дивізії. (Номер дивізії не пам'ятаю, та пригадую, що вона ім. Щорса, виходить, що це 44 стрілецька дивізія генерала Ткаченка).

Майор — спокійна людина. Дуже схожий на підполковника Скуратова із фільму «Тринадцять». Розповідає, що має і обоз, і автомашини, та всі ці засоби не можуть доставити харчування, — німецькі артилеристи не дають.

Вислухавши про мої пригоди (третій раз виходжу із оточення!), майор зауважує, що у нього немає такого бувалого командира. На запитання, що далі думаю діяти, відпові-

даю, що найправильнішим вважаю: шукати свій полк, свою дивізію.

Майор говорить, що це цілком правильне рішення, та воно може бути і таким, що виконати його просто неможливо в ситуації, що склалася. Несподівано для мене майор запропонував мені лишитись в його загоні командиром роти розвідників.

Я не довго роздумував, адже розшукати свою частину справді непросто.

Визначаємо позиції для розвідників і копаємо окопи. В цих окопах ми і просиділи з ранку до вечора під безперервним обстрілом німецької батареї, що весь довгий день була ... з перельотом. Ця маса снарядів не вбила і не поранила жодного з наших бійців.

Виявляється, що ні минулої ночі, ні протягом дня зв'язку з дивізією не було. Це непевне становище примушує командира прийняти рішення на вихід з цих позицій, які так перекопані ворожими снарядами. Відходимо з боями. Зорієнтувались, виходить, що це вже територія Кіровоградської області. Німота розташована всюди, групами різної величини і сили. Вирішили — прориватись морем пшениці недалеко від села, що на карті іменується Диковичеве (недалеко від райцентру Ново-Архангельськ).

Зварили чаю з малиною, бійці роздобули на пасіці меду, а тепер — розвідрота цепом попереду, а за розвідниками весь загін — пшеницею, що хвилями грає, мов море.

27 липня, неділя. Очі пильно обмацують одноманітні хвилі пшениці. Оглядаюсь — невелика сила цей Особливий загін винищувачів танків. Ось його командири — майор, один лейтенант (прізвища не пам'ятаю), молодший політрук Романов та я — командир розвідників лейтенант Пасько; декілька сержантів та сотня бійців. І ніякісінських засобів для знищення танків.

Помічаю, що з мого піднесеного настрою нічого не залишилося. Справді — хто зараз ми? Ні зв'язку з дивізією, ні боєпостачання (про їжу не говорю нічого — мнемо колоски), ніякої інформації — де ворог, де наші? Всліпу бредемо степом, пливемо цим морем пшениці, а кого зустрінемо — невідомо. Добре було б, щоб це були наші. А коли ворог

— будемо стріляти з усієї нашої зброї, кинемо гранати, вда-
римо в рукопашну. Я оглядаю ряди розвідників — та з такими
хлопцями та когось боятися? Нюхали хлопці пороху, та ще
й як! Не один німчик кров'ю умився від їхньої зброї, не в
одного з них німецький «вальтер» чи «парабелум» у кишені,
а німецькі гранати-макогони заткнуті за пояс. Поглядають
на мене (як-небудь! Заліза на мені чималенько!) . На моїх
грудях — автомат ППД, заряджений на 73 патрони, та два за-
пасних диски, чотири гранати Ф-1, пістолет ТТ. І чим більше
цього заліза, тим легше себе почуваш. На тіло тяжко, а на
душу — легко. Де не зустрінемось, враже, — є чим пригости-
ти. Ми виходимо до своїх і обов'язково вийдемо до них. До-
рогу червоній піхоті!

* * *

Що там у хвилях пшениці? Каски, каски. Що за манія? Ці
люди ідуть мимо нас, трохи лівіше нашого напрямку.

Увага, спереду піхота! Командую своїм розвідникам, під-
німаю руку, оглядаючись на майора. Майор уже бачить мій
сигнал, і я показую йому напрям на піхоту, що відходить від
нас. Звичним піхотним економним бігцем майор добігає до
мене:

— Треба взнати, хто. Коли наші — нас більше стане, а коли
ворог — ударимо!

Дивлюся, хто з молодших командирів найближче до мене.
Ось командир відділення Старостенко. Показую лівою ру-
кою в бік касок, віддаю наказ:

— Командиру відділення Старостенку: узнати, хто там від-
ходить, — вперед, бігом марш!

Старостенко починає бігти, та потрапивши в густючу сою,
що межує з пшеницею, безпорадно борсається в ній, намага-
ючись знову вернутись у пшеницю. Він схожий на муху, що
попала в павутину. При таких урожаї цією соєю ні побіжиш,
ні підеш, а борсатимешся, мов у тенетах. Це мене нервує, я
голосно кричу:

— Старостенко, так не виконують наказ! Ось так треба!

Пробігши трохи вперед, бачу, що прямісінько до тих за-
гадкових касок стелиться покіс. Якийсь косар пройшов цю
єдину «ручку»; ті, невідомі люди, якраз переходять цю ву-

зеньку скошену смужку. Легко біжиться по скошеному, а мозок свердлить думка: хто б це міг бути? Наші не ходять так, щось вони на плечах несуть...

— Стій! — кричу з усієї сили: — Стій! — Ніхто там не стає, і я ще дужче кричу по-німецькому: — Хальт! Хальт!

Реакції ніякої. А вже добре наблизився. Ні, не схоже це на наших. Дужче стукає серце, хвилями грає пшениця, не дає добре роздивитися, висока така вродила. Машинально рука зводить затвор автомата.

Ой, так і є... Низько посаджені глибокі каски, унтер— офіцерські галуни на погонах і воротниках мундирів ... Німота!!!

— Хальт! Ком цу унс! — Ще голосніше кричу я в бік німців і, напівобернувшись до своїх: — Майор! Німці! Німці! Розвідрота, до мене, бігом — марш!

— Ком цу унс! — кричу німцям, а в самого не виходить із голови: першими стрільнути і — в атаку!

Секунди спресовані, тісно збиті. Скоріш! Серце виривається із грудей, а очі й розум все фіксують. Дистанція до ворожих солдат — 200 метрів. Вони стоять, а десь там в глибині, позаду них хтось кричить, мов різаний, командує.

Моя рота мчить вперед. Бійці біжать підстрибом, виблискуючи плоскими багнетами самозарядок та тонкими чотиригранними багнетами трьохлінійок. Якусь долю секунди я милуюсь ними — відкритими мужніми лицами, рішучим виглядом — не чекав, що вони такі молодці! Здається, я чую їх тяжкий подих. З усієї сили кричу:

— По німцях — вогонь! Бий німоту!

Мій атомат січе довгими чергами. Та що це? Давлю на спусковий гачок, а стрільби немає. Не зчувся, коли вистріляв магазин. Викидаю його на землю, приєдную новий, строчу. А кругом гримлять постріли, всі розвідники б'ють з гвинтівки, стукотять ручні кулемети «ДП». Тільки тепер помічаю, що німці теж стріляють сюди, та розривні їхні кулі рвуться в стебла пшениці, не долітаючи до нас. Ось чому перед нами такі різкі хлопки і злітає солома.

Намагаючись перекричати стрілянину, кричу: — Стій, стій, припинити вогонь!

Рука вправно приєднує третій магазин до автомата, а в

думці одне — скоріше атакувати!

— В атаку, вперед, за мною! Бий німців! Ура!

«Ура», що пролунало, показалося могутнім. Лише декілька пострілів зовсім зблизька бабахнули нам в лице. Витоптана, поламана пшениця, в різних позах побиті німці, ствол міномета, не приєднаний до опорної плити, мінометні лотки... Циліндричні металеві коробки кинутих протигазів, мертвий німець з довгою кулеметною стрічкою на плечах.

Збуджені, важко дихаючи, зупинились, щоб хоч трохи оглядітись. Бач, тепер ми становимо лівий фланг всього загону, що уступом праворуч і позаду нас дружною стріляниною жене німців досить таки швидко. Та он попереду нас забігали каски, заметушилися. Чи недобиті нами, чи це нові підійшли?

— Вперед, за мною!

Біжимо, а в голові одна думка: добре, що ми перші накрили вогнем німоту, збили їх, так, може, і до своїх недалеко.

Просвистіла перша міна — а! огризаєтесь! Ось дайте ближче підійти, куди ваші гранатверфери подінуться! У пшениці добре маневрувати, обійдемо. Та в цих проклятих душ, виявляється, не один міномет.

— Короткими перебіжками, за мною!

Мінометна батарея перейшла на біглий вогонь, фонтани землі густо здіймаються серед нас. Лише грудьми відірвавшись від землі у чергову перебіжку, всім своїм єством відчув, що ось ця міна свистить сюди...

* * *

На блакитному тлі щось коливається, похитується туди—сюди. А що це таке, розум не дає відповіді. Не відразу розумію, що це коливається пшениця на фоні неба. Ба! Я ж на війні! До свідомості доходить все ширша панорама подій. Ось воно! Ми проривалися, женучи у пшениці німців! А як же... ота міна, що свистіла... Чого мені так погано... Що за гучні постріли і такі страшні крики? Намагаюсь поворушитись, та нічого не виходить з цього. Потім трохи ворухнув руками і ... не можу зрозуміти, чого бахають постріли і крики.

Ба-бах! А-а-а-а! А-а-а-а!

Намагаюсь обмацати себе, та на моїх грудях щось незрозуміле. Рукою, що невправно мені служить, підношу цей загадковий предмет і дивуюсь. Це — лезо бритви.

Розсипані леза безпечної бритви. Бач, це ж я сам клав у ліву нагрудну кишеню пачку грошей — тисячу карбованців у банківській упаковці, і цю пачечку бритовок-лез. Вже були випадки, коли куля на зльоті застрявала в документах, або ж рикошетила від значка. Для такої кулі ми і клали по тисячі крбованців з тих грошей, що горіли в класному вагоні. Кишеня розстібнута, а гроші на половину пачки виглядають з кишені. Мацаю рукою праву кишеню — вона вивернута. Кишені шаровар також вивернуті. Туманиться розум. Якби знати, чого мені так погано?

І раптом блискавкою спалахнуло — зброя, де зброя? Де багато мого заліза? Страх леденить душу, руки ніде не знаходять жодної металевої речі. Величезним зусиллям намагаюсь звестися з землі, та насправді лише поворушився трохи. А, пригадую, я ж піднімався в атаку, то чому ж я зараз лежу лицем догори і бачу небо? Чому не чую ніг? Тоді нічого не боліло, а тепер все — один біль, а в голові такий настирливий дзвін. Та й погано ж! І увесь цей час наді мною і над усім цим:

— Хрясь! — Ба-бах! — Ой, а-а-а!

По серцю полоснуло холодом, коли виразно почув німецьке гелготання, різке, тривожне і лайливе. Смертельна небезпека! Ось що за постріли, це ж вони мене і розбудили, певно. Німці зайняли поле бою і добивають моїх товаришів, таких же пораних, як і я.

Піднімаю голову, щоб хоч якось оглянути себе. О жаж! Я босий, кишені вивернуті, немає кашкета, спорядження, автомата, гранат, компаса. Страшний крик і різкі німецькі голоси знову полосонули по серцю, і я, перемагаючи біль, оглядаюсь, чи не побачу чого-небудь зі зброї. Дарма! Мене пограбовано, вся моя зброя у ворожих руках!

Соя! Густе руно врожайної сої, в якій так був заплутався командир відділення Старостенко, ось що може мене врятувати. Скоріше до сої, влізти в неї, може, тоді мене не побачать...

Я повзу і здивовано помічаю, що разом зі мною повзуть мої ноги, яких я не відчуваю. Ось уже і соя, вповзаю в неї, безсилий спекатися цього страхіття — зойків людських, пере-

мішаних з пострілами.

За півгодини вшухли і крики, і постріли. Зброї, зброї — не сходить з думки.

Відбивався від проклятої німоти здоровим, коли і ходив, і бігав. Тепер треба показати, як відбиваються лежачі. Доконче треба відбиватись, я ж тепер свідок чорного діла, мене обов'язково вб'ють, якщо побачать. Будь-що добути зброю! Та спершу треба себе оглянути, що це тут болить. Основне вогнище болю — ліва нога, вище коліна. Потім — голова. Вона не поранена, тільки шум у ній та скрегіт незвичайний, дуже дзвенить у лівому вусі. Права нога болить менше, спідня сорочка присохла, приклеїлась кров'ю. Радісне відкриття: я почуваю праву ногу і бачу, як ворухаться пальці. Надіюсь, що і ліва оживе, і я зможу нею хоч якось володіти. А поки що треба повзти, — не може бути, щоб на полі бою та не було ніякої зброї.

Виповзаю з сої, повзу пшеницею. Ось лежить людина. Це наш загиблий воїн. Він упав на свою самозарядку «СВТ». Поторгавши гвинтівку, бачу: не зможу витягти, та й правою рукою мертвий тримає її міцно. У протигазній торбині (протигази ми давно викинули) — три гранати РГД, всі з запалами. О, я вже не беззахисний — дві гранати в кишенях шаровар, одна за пазухою. Повзу далі. На потолоченій пшениці червоніє закривавлена хустка і трохи далі — пістолет. Добре роздивившись (чи немає, часом, пораненого німця), підповзаю, швидко беру зброю і відповзаю в непотолочену пшеницю. Це — «парабелум», в обоймі п'ять патронів.

Чи відвоюювався німецький офіцер, чи зі страху кинув. І хоч слабкий я через поранення і навіть рухаюсь важко, повзу, мов той дощовий черв'як, і відчуваю якусь впевненість і задоволення (скільки зброї!). Вже ж так просто мене не взяти...

Працюючи двома руками і правою ногою, повзу далі. Ось знову наш боєць лежить нерухомий. Підповзаю ближче. Нерухомий... піднімає голову, дивиться на мене очима, повними жаху і гніву. Це розвідник Громило з Дніпропетровська, невеликий, чорнявий хлопчина.

— Товаришу командир, ви поранені?

Неначе виправдовуючись переді мною, Громило показує на гвинтівку «СВТ» з відбитим прикладом:

— Я як увірвав його по касці, так шийка приклада наче перегоріла!

Раджу йому не журитись, бо недалеко я бачив справну гвинтівку. Прошу оглянути мою рану. Нагнувшись наді мною, Громило зітхає:

— Якби чим штанину обрізати...

Та ножа у нас немає.

Пропоную розірвати патроном. Громило знімає з гвинтівки магазин і, взявши звідти патрон, порається наді мною. Ось штанина обірвана й знята з ноги, рана оглянута.

— Отака дірка! — Громило показує мені великий палець правої руки, і мене охоплює жах і здивування разом: чим можна зробити таку велику дірку? Чого ж це нога так заніміла?

У Громила є індивідуальний пакет, він перев'язує мені рану на лівій нозі. Лице його стурбоване й стривожене.

— Товаришу командир, наші всі прорвались, що ж ми будемо робити?

Відповідаю, що у нас тепер робота різна, що йому, цілком здоровому, треба доганяти своїх, а мені в моєму стані — інші турботи. Говорю Громилові, що я йому вже не командир, піший кінному не товариш, і що найбільше, що я можу зробити для нього, це віддати останній наказ: взяти гвинтівку у того вбитого, що я бачив, та й рушати з самого вечора на схід, до своїх.

— А як же ви, я вас не покину, — відповідає Громило, і я не розумію, чим він мені допоможе в такому разі.

Прошу допомогти піднятись мені, спираюсь на його плече, оглядаю місцевість. Он там видніється вибалок з кущами. Наказую Громилові розвідати його і доповісти мені, що побачив. Пішов Громило. Вже можна б було і тричі повернутись, а його все немає. Може, зрозумів, що справді — піший кінному не товариш, чи, може, щось трапилось. Сутеніє. Он там бовваніє село Диковичеве, добудусь туди, може, німців немає, переховаюсь. Адже Дніпро вже не так і далеко, наші як ударять — покотяться німці від Дніпра, вийду я до своїх, що німців гнатимуть, скажу: залишений на полі бою, нікому та й нікуди було брати мене. А що як наші не вдарять від Дніпра? Підживе трохи нога — ми вдаримо. Добувати побіль-

ше зброї, ось що треба. Будемо партизанити.

Уже розвиднялось, коли я, проповзши через город, побачив таку малесеньку яблуньку, що, ледве підвівшись від землі, зірвав з неї яблуко (на яблуньці лишилось ще одне). Поснідав. Виповз на середину двору: ось вода для курей — випив її. Прислухався — село спить, тихо-тихо, певно, що німців немає. Підповзаю до дверей хати, стукаю кулаком у двері. Тиша. Витягаю одну гранату, виймаю із неї запал і стукаю в двері гранатою. Ось почулися кроки, дзенькнула защіпка, трохи відчинилися двері, з яких на мене глянув літній чорнобородий чоловік, у ту ж мить зачинивши двері.

— Відчини, хазяїн! — твердим наказовим голосом говорю я, і двері знову відхиляються небагато.

— Пусту в сарай!

Ні слова не вимовивши, старий іде до сараю, що перед хатою, і звідти перебираються до хати вже втрьох — він і ще якийсь чоловік та жінка. Розумію, та пара людей ночувала в сараї. Мені ніхто не допомагає піднятися, і я повзу попластунському до сараю. Здається, з останніх сил. Гай-гай, не знав я, що так важко доведеться добиратись сюди. Довгий-довгий шлях, коли кожен пластунський крок (обома руками і однією ногою) не довше тридцяти сантиметрів. Страшно, фантастично росяні ночі, коли за кожним 30-сантиметровим «кроком» на тебе роняє росу пшениця, а знизу купаєшся в росяній траві. Тяжкі-претяжкі брили мокрої землі з травою, які відвалював від грудей через кожні сто метрів.

Холодно-холодно вночі проти 28-го липня, коли з ніг до голови купаєшся в росі, а холод вже бере за серце. Кусав руку. Та тіла не чув уже, так змерз. Я вже бачу: он вона, примітивна постіль у сараї — примістка, з якої я не зводжу очей. Біля дверей стягую з себе гімнастерку, шаровари (без лівої штанини), кидаю біля стіни, а сам доповзаю до стіни і не падаю замертво тільки тому, що я ще ні слова не сказав господареві.

— Сім дивізій німців впустили сюди, — говорю я. — А днів через вісім-десять наші будуть тут, між іншим будуть питати, де ділись поранені. Навіщо я це говорю вам, хазяїне? А на те, щоб ви знали, що не треба мене продавати і на мене заявляти. Як я сам прийшов сюди, так я сам і піду від вас,

щоб не наражати вас на якусь небезпеку. А зараз треба заснути на капелиночку, чимало втратив крові та й сили. Німці є в селі?

Господар відповідає, що вже три доби минуло, як німці пройшли на схід, а в селі їх немає, бо село не при дорозі.

Прошу принести води та якоїсь ганчірки, щоб перев'язати рану. Це приносить жінка, що звільняла сарай для мене. Промиваю рану, сьак-так нашвидку замотую, прошу ще принести паперу і олівець. Та сама жінка приносить і це. Я записую, кого бачив зі своїх загиблих бійців, ховаю папірець за пазуху. Лишаємось з господарем самі і я запитую, чи чути було в селі вчорашній бій.

— Добре чути було, а німці вісім машин везли звідти побитих, а машини в них дуже великі.

Говорю господареві, що наші теж можуть ще проходити. Наказую розбудити мене, якщо хтось буде проходити. Якщо наші — то, може, й мене візьмуть, якщо є в них транспорт, а коли німці — то до себе не підпускаю і в переговори не вступаю, а веду останній бій.

Господар стурбовано дивиться на мене, виходить, зачинивши сарай, я лягаю на примістку і засинаю раніше, ніж голова торкається постелі.

* * *

Хтось тихо торкає за плече, миттю просинаюсь. За дверима — яскраво-сліпучий день.

— Ось нате, — господар подає залізний кухлик і невеликий шматочок сухого коржа.

На дні кухлика (пальців на півтора завтовшки) — мед. Я це мов муху проглинаю, відчуваючи, що до мене повертаються сили після недовгого відпочинку; та ще хочеться поспати.

Дякую господареві за сніданок. Стривожений, він поглядає на мій арсенал, що розкладений на постелі.

Декілька разів до дверей наближався, щоб поглянути на мене, хлопчисько років семи — це син. Повторивши своє прохання — обов'язково розбудити, якщо хто в селі появиться (хоч німці, хоч наші), лагоджусь знов відпочити. Та вбігає стривожений малий:

— Німці вступають у село!

Клацаю затвором пістолета, досилаючи патрон, і стрибаю на одній нозі до дверей. З тривогою дивиться на мене господар, і я розумію його становище.

Там, десь на краю села, багатолюдний гомін. Це йде німота, тевтонське плем'я. Раптово здіймається автоматна стрілянина, що дедалі більше наростає. Запитливо дивлюсь на господаря.

— Там кролятники колгоспні, — відповідає.

Пора б десь заховатись, та нелегко це зробити. Це ж не двір, а дворик, що весь одним поглядом можна окинути. Ось хата, проти неї — сарай, он льох. Ніде зачепитись, все на виду. Та господаря не влаштовує ніяка війна в його дворі, і він рішуче пропонує:

— Я заховаю вас!

— Ніде, хазяїн, у вас ховатись!

— А ось тут, дивіться! — і він показує на ще менший, зовсім малий сарайчик, але я відмовляюсь, кажучи, що там, напевне, горища немає.

А німецьке гелготання наростає, стрільба біля кролятників не вщухає.

— Там є де сховатись! Я велику гілляку поклав і на ній сіно сушу, воно вас витримає!

Господар хапає мене під руку, малий син допомагає йому, і я разом з ними стрибаю. Справді, велике гілля від стінки до стінки утворило щось подібне до перекриття і все це завалене запашним сіном. Хапаюсь руками, щоб виважитись, а знизу підсаджує господар — р-р-а-з! Повзу сіном в сутінки цього крихітного горища. Та в цьому затишному сутінку, виявляється, гірше, ніж там, при денному світлі. Це, певно, тому, що не надходить зорова інформація. І враз здається, що я для того й ізольований, щоб легше було показати, де я сиджу.

Гарячково розриваю солом'яний дашок, щоб видно було, щоб бачити, що там робиться внизу. Ось уже зовсім мало лишилось соломи, вже бачу двір. Господар не дійшов до хати, коли почулося різке:

— Хальт!

Вмить намагаю біля коліна пістолет, ліву руку тримаю на гранатах, щоб не закотились кудись у сіно.

З-за рогу сараю виходять німці. Попереду офіцер — пов-

ний, лисуватий блондин, каска висить зліва на ремені. За ним — троє автоматників.

Здається, серце виривається із грудей, права рука міцно стискує рубчате руків'я «парабелума». Я весь — слух і зір. Підходять до господаря. Офіцер, не кваплячись, витягає з кобури (що на животі, зліва пряжки пояса) пістолет і не сильно штовхнувши ним господаря під бік, запитує сердитим, різким голосом:

— Большевік біл?

Мені не чутно відповіді господаря, та здається, він нічого і не говорить, лише заперечливо крутить головою.

Вдруге штовхає під бік офіцер, ще грізніше кричить:

— Спрашівайт, большевік біл?

Та шкіряний кашкет господаря знову заперечливо крутиться туди-сюди.

— Ком!

Всі пішли до хати, в скорім часі там — постріл. Ось вийшли німці, щось понесли. Невже вбили господаря? Ні. Ось він іде сюди, я дивлюсь на нього з сіна і — не впізнаю. Замість розгубленості чи жаху я бачу натхненне обличчя сміливця, що звершив подвиг. І я відразу пригадав обличчя моїх розвідників, що бігли до мене, щоб відкрити згубний вогонь по ворогу.

— Куди стріляли?

Господар відповідає, що німці вчинили обшук, забрали борошно біле, цукор, масло. Офіцер запитав, чи є хліб. Хліб був чорний. Вдаривши хлібом господаря по голові, офіцер вистрілив у стелю.

Якусь мить ми ще дивимось один на одного, і я прошу дати мені щось надіти на себе, щоб прикрити забруднену і закривавлену білизну. Ось він виносить і подає мені на сіно куртку і штани до такої міри засмальцьовані, що я пригадую свою колишню роботу слюсара з ремонту паровозів. Де тільки може взятись така одежина на селі?

Натягнувши на себе це дрантя, відразу стаю «робітником від станка». От тепер моя черга показати, що і я вмю додержувати слова. Жаль тільки, що нога не слухається, не слухить мене. Сповзаю на руках додолу, лягаю і повзу по-плас-тунському з двору. Німоти — повно. Ось двоє ідуть з відрами

і лопатами, кличуть третього копати в городі картоплю. Гего-
чуть червонопикі і збуджені. Я в цей час переповзаю дорогу і
німці вибухають реготом:

— Pan, zu viel trinken Schnaps?

Тільки ніч я переночую на горищі якоїсь напіврозкритої
хатини, що стоїть навпроти двору «мого» господаря. Сюди
принесе поїсти його малий син. Потім я змайструю якісь
милиці і піду, щоб бути між людьми, бо ніде ховатись, і не
вмію і не хочу ховатись.

Та й не личить ховатись серед такого народу, який сміливо
підставляє плече, щоб допомогти пораненому, відразу засту-
пає місце того, хто впав у бою, в кожному разі з презирством
ставлячись до небезпеки, що нависає над ним.

Довідка

*Луцько-Рівненський напрям, ділянку кордону 176 км від Влада-
ви до Кристинополя (Ковельський, Володимир-Волинський і Стру-
милівський укріпрайони) прикривала 5-а армія генерал-майора
М. І. Потапова.*

*Львівський напрям, Кристинопіль-Грабівець, протяжністю
168 км, Струмилівський і Рава-Руський укріпрайони прикривала
6-а армія генерал-лейтенанта І. М. Музиченка.*

*Перемишльсько-Самбірський напрям, ділянку Радимне-Твориль-
не, протяжність 156 км., Перемишльський укріпрайон прикривала
26-а армія генерал-лейтенанта Ф. Я. Костенка.*

*Ділянку Творильне-Липкане, 500 км., уздовж Східних Карпат,
прикривала 12 армія генерал-майора П. Г. Понеділіна.*

*Такою розстановкою зустріла ворога Червона армія на Захід-
ному кордоні.*

*Події, про які тут мова, сталися на лівому фланзі 5-ї Армії,
на 80-кілометровій ділянці від Володимир-Волинського до Кри-
стинополя, котру обороняла 87 стрілецька дивізія генерал-майора
Алябушева (загинув у бою 25.06.1941).*

ПІСЛЯМОВА

Шановний читачу! Це правдиві спогади людини, яка пройшла всю війну, лейтенантом вступила в бій з німецько-фашистськими загарбниками 22-го червня 1941 року. Не зважаючи на відступ, важкі безперестанні бої в оточенні, ти не знайдеш у цих спогадах ні боягузтва, ні страху перед жорстоким ворогом, а тільки мужність, героїзм, патріотизм, ненависть і презирство до ворога, віру в нашу Перемогу. Віру, яка була чітко сформульована вождем народу Сталіним:

«Наше дело правое — мы победим!»

І це не тільки честь, гонор молодого офіцера, лейтенанта, професійного військового, а й мужність кожного солдата, його віра в свого командира, віра в справедливість своєї справи, віра в нашу перемогу, незважаючи на чисельну перевагу ворога в живій силі і техніці. І лейтенант, і молодий боєць перш за все думають про зброю, шукають і знаходять її, щоб битися, воювати. Часто це трофейна, ворожа зброя. Але ж німці просто так зброю не віддавали; спочатку треба було вбити німця, перемогти на полі бою — і тільки тоді забрати зброю!

А що робить майор Чирков, командир Особого загону винищувачів танків, в якому, незважаючи на грізну назву, всього біля сотні бійців і ніякісіньких засобів знищення танків, жодного звязку з командуванням, — по суті командир збірної команди оточенців? Побачивши якийсь військовий підрозділ, він дає команду «вперед!», керуючись простою логікою: якщо це наші, то нас більше стане; якщо німці, то будемо битися і пробиватися! І він вступає в жорстокий бій — і пробивається! А мужність селянина Непритворного Андрія Михайловича, який, ризикуючи своїм життям, врятував пораненого офіцера?

Чому я підкреслюю, що ця розповідь-не художній вимисел, не белетристика, а спогади про реальні події, про реальних людей, правдиві спогади? Та тому, що правдивість цих спогадів підтверджується документами про бойові дії тих частин і підрозділів, кришталевою чесністю автора (якого я мав честь знати особисто), всією його бойовою біографією, іншими учасниками подій, а головне — нашою Перемогою!

**ПАСЬКО Микола Сергійович,
полковник у відставці, 2008 р.**

ФЕВРАЛЬ 1944-ГО.

ПАРТИЗАНЫ. БОЙ У РЕЙТАРЕВИЧЕЙ

Предисловие

ВОССТАНОВИТЬ ИСТОРИЧЕСКУЮ ПРАВДУ

О Великой Отечественной войне уже написано и пишут много. Пишут стратеги и тактики, мемуаристы-маршалы и писатели, участники и свидетели-современники. Писали и пишут «о боях-пожарищах, о друзьях-товарищах», но чаще всего как-то со стороны, а не рукой того, «кто дал мне закурить» с еще не остывшим автоматом в руках.

Записки командира Макаровского партизанского отряда Антона Антоновича Пасько о конкретном бое партизан с фашистами под деревней Рейтаревичи в тринадцати километрах от райцентра Самбор (Прикарпатье) в феврале 1944 года — редкий случай создания текста участником боев, так сказать, изнутри, когда врага видели в лицо и ожесточенно уничтожали его.

В записках выведена потрясающая формула этого уничтожения: «... сколько ни глянь в поле, лежат в белых халатах, в черных шинелях власовцы и немцы. Живые стреляют, раненые стонут и плачут». Это видение и описание смертельной схватки идет именно изнутри, когда до смерти уже было гораздо меньше, чем «четыре шага».

Потрясает и простота, бытовое понимание, ощущение этой смерти. Даже термин возник, по простоте равный понятию «закурить»: — это «сушить», что означает: держать в окружении и, притом, бить, уничтожать. «Сушим» немца мы — значит, окружили и уничтожаем. «Сушат» немцы — значит, нас окружили и истребляют. Именно как табачком, делятся патронами, гранатами. «Останні!» — кричит на ухо Антону Пасько подносчик патронов и тащит из-за пазухи немецкую круглую гранату: «На, в мене ще одна є!».

Читаешь и ощущаешь дыхание человека, держащего в одной руке ручку, которой пишутся строки воспоминаний, а в другой ту теплую «гранатку». И хоть создавались эти записи через много лет после войны, ощущаешь, что их автор еще не вышел из того боя. Как писал недавно лубенский поэт, кавалер ордена Славы Петро Мостовой, «Ми й досі на війні».

Бои под Рейтаревичами ценой немалых потерь закончились победой наумовцев. «Увидев подходящих червоновцев и коростышевцев, макаровцы просветлели улыбками. Все здесь — значит, прорыв!... Вперед вышли ручные пулеметчики, автоматчики. Сплошной гул стрельбы эхом отдавался по лесу. Впереди закричали

«Ура!», глухо гроыхнули гранаты-чугунки. Вечерело. Над Рейтаревичами стояло зарево пожара».

Это достоверное и глубоко эмоциональное повествование, близкое к художественной прозе, возникло как уточнение к публикации в книге «Львівська область. Історія міст і сіл Української РСР» (Вид. АН УРСР, 1968, с. 682). Там сказано, что в боях под Рейтаревичами (ныне Верхівці) «між з'єднаннями С. А. Ковпака і гітлерівцями... німці були розгромлені».

Оставшиеся в живых партизаны из конного соединения генерала М. И. Наумова, которое на самом деле вело и выиграло это сражение, потребовали исправить несправедливую ошибку (ковпаковцев в этом районе вообще не было) и восстановить историческую справедливость. Для этого группа «наумовцев» поручила одному из активнейших участников боя, начальнику штаба, а позже командиру отряда «Макаровский» А. А. Пасько подробно описать тот многодневный бой.

Рукопись была исполнена в конце 60-х годов XX ст. и попала после смерти Антона Антоновича к его родственнику — Николаю Сергеевичу Пасько, полковнику-инженеру в отставке. Он и делает попытку опубликовать уникальные записи, но лишь через 40 лет после их появления. Они этого не только заслуживают, но и требуют.

Добавлю от себя: в августе — сентябре 1945 года мне довелось служить сержантом в части, дислоцировавшейся в городе Самборе, поселке Добромилъ, буквально рядом с Рейтаревичами (Верхівці). От местных жителей приходилось слышать рассказы о том, как здесь бились отряды наумовцев, коростышевцев, червонновцев, макаровцев. О ковпаковцах не только не говорили, даже не упоминали, поскольку в этих предгорных, лесных местах о них и не знали.

В 1959 году во время Всесоюзной переписи населения на моем переписном участке была квартира земляка С. А. Ковпака. Немало интересных бесед мы вели за чашкой чая. Запомнилась такая его фраза: «На меня много всякой информации навешали. Писакам лень была возиться с документами, искать настоящих участников событий. А я человек по всем статьям проверенный, для всех органов надежный. Многое приписали, о чем я и понятия часто не имел».

Так что, думается, нужно со всем вниманием отнестись к бесценному документальному и достаточно литературно выполненному материалу — истинной правде об одном из волнующих героических эпизодов Великой Отечественной войны. Героических и трагических.

Анатолий ДЬЯЧЕНКО,
Член Национального союза
журналистов Украины, писатель.

Верхнее фото: 1971 г., Глухов. Встреча партизан по поводу 30-летия партизанского движения на Сумщине.

Слева направо:

Тарасов — комиссар соединения;

Гончаров — секретарь подпольного райкома партии;

Наумов — командир кавалерийского соединения;

Иванов — командир отряда Хинельской зоны;

Инчин — командир Эсманского отряда;

Пасько — командир Макаровского отряда

Симоненко — секретарь Глуховского райкома КПУ.

Фото внизу: Начальник штаба воздушно-десантного спецотряда им. Боркянюка Пасько А. А. (стоит).

Сидит: Командир отряда Могорита
Фото времен Словацкого народного восстания

(конец 1944 г. — начало 1945 г.)

Чехословакия.

Н.К.О.—С.С.С.Р.
ШТАБ
Соединения кавалерийских
партизанских отрядов
Героя Советского Союза
Генерал-майора
Т. Наумова

Видано Тош. *Пасько*
в том, что он действительно является
Начальником штаба
И/с Макаровский Соединения Укр.Кав.

Парт.отряд Героя Сов. Союза Генерал-Майора Таш. Наумова.

КАВАЛЕРИЙСКИЙ ШТАБ Соединения
Лейтенант *Кузнецов*
Третьей по Соединению № 85 от 21.11.44
Начальник штаба И/с Макаровский

ШТАБ
ВОЗДУШНО-ДЕССАНТНОГО
СПЕЦОТРЯДА
ИМ. БОРКАНЮКА
Ш.П.Д. ВОЕННОГО СОВ.
1-ГО УКР. ФР.
С. У Л И Ч.
23 НОЯБРЯ 1944 Г.

ИМ. ПРОБИВНИКА - ТЕХСЛОВАНС
участок обороны 101-й горно-стр див.

СПРАВКА
ВЫДАНА НАСТОЯЩАЯ ПАСЬКО АНТОНУ
АНТОНОВИЧУ В ТОМ, ЧТО ОН ДЕЙСТВИТЕЛЬНО
ПРЕБЫВАЕТ НА СЛУЖБЕ В ВОЗДУШНО-ДЕССАНТНОМ
СПЕЦОТРЯДЕ ШТАБА ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ
ПРИ ВОЕННОМ СОВЕТЕ 1-ГО УКРАИНСКОГО
ФРОНТА, В ДОЛЖНОСТИ НАЧАЛЬНИКА ШТАБА.

КОМАНДИР ОТРЯДА
ПОСЛ. ПОРУЧИК
МОТОРИТА/
ЗА НАЧАЛЬНИКА ШТАБА
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПО ДИВЕРСИИ
Ильин/
КОМИССАР
Кричевский/

ПРЕДИСЛОВИЕ

В томе «Львівська область. Історія міст і сіл Української РСР», випущеном АН УССР в 1968 г., на стр. 682 была допущена неточность, а именно написано: «В роки Великої Вітчизняної війни поблизу Верхівців відбувся бій між частинами з'єднання С. А. Ковпака і гітлерівцями, в якому німці були розгромлені».

Многие из оставшихся в живых партизан конного партизанского соединения М. И. Наумова, которые вели тяжелые бои у с. Рейтаревичи (тогда так называлось с. Верхівці), достоверно зная, что ковпаковцы в той местности вообще не были, возмутились - ведь это они вели там тяжелейшие бои, проливали кровь, теряли боевых друзей, а их заслуги, ошибочно, приписаны другим. Погиб и был там же похоронен командир отряда «Макаровский» капитан Григорий Коротюк, могилу которого впоследствии раскопали немцы, ошибочно полагая, что погиб сам генерал Наумов, за голову которого Гитлер назначил значительное вознаграждение.

Группа наумовцев написала в редакцию издания уточнение, скорее — обоснованное требование восстановить историческую справедливость; а одному из активнейших участников этого боя - начальнику штаба партизанского отряда «Макаровский», после гибели Коротюка ставшего командиром этого отряда, Пасько А. А., поручила подробно описать эти бои.

Рукопись Антона Антоновича, ориентировочно 1968 или 1969 года, доставшаяся мне по наследству после смерти автора, предлагается читателю. Все имена действующих лиц - подлинные, события описаны достоверно, порукой этому - мнение еще живших во время написания рукописи партизан-наумовцев.

Пасько Н. С.
г. Сокаль, 2006 г.

ФЕВРАЛЬ 1944-ГО. ПАРТИЗАНЫ. БОЙ У РЕЙТАРЕВИЧЕЙ

Пасько
АНТОН АНТОНОВИЧ,
командир Макаровского
партизанского отряда

... На душе радостней. Особенно сейчас, в связи с добрыми весточками от затерявшихся трех отрядов. Они живы! Стоят в Завадове. Разослали гонцов во все стороны и, конечно, отыскиали свое соединение! Молодцы! Читаю донесения Пасько, Борова, Кучеренко. Нашего полку немало прибыло: с Боровым и Ксендзовым — 250 эсманцев, макаровцев — 200, да коростышевцев не менее пятидесяти бойцов! С ними же — диверсионная группа Ключникова и разведка Сыпливого под командованием лейтенанта Леонова. Последним и выпала удача найти все соединение. Предоставляю им полный отдых, а к Борову, Кучеренко и Пасько (Пасько, а не Коротюку, ибо нет уже в живых капитана) посылаю отдельного Серафима Хрячкова с указанием: безотлагательно двигаться к нам, в Лукавец.

М. Наумов, «Западный рейд.
Дневник партизанского командира».

Оставался час до рассвета, когда дежурные по колонне разбудили командира Макаровского отряда Григория Коротюка.

Выпрыгнув из маленького «козырька», Коротюк немного прошелся, похлопывая руками по бедрам, поежился на свежем, морозном воздухе и на ходу, захватив пригоршнями снег, начал умываться, кряхтя и пофыркивая. Вытерся полой полушубка, переспросил:

— Так что, боевое охранение снимать? — И, поднимая уши шапки-ушанки, добавил:

— Я сам поеду с начальником штаба в охранение.

Скоро макаровцы, взбивая фонтаны сыпучего морозного снега, помчались по полю сменять боевое охранение. Немного проехали, когда по колонне передали добрую весть: до магистрали пять километров, ближайший разъезд в сторону Львова в руках партизан Червоного отряда. Колонна пошла бодрей, набирая широкий шаг, чаще переходя на рысь.

Забрезжил рассвет. Дорога стала мягче, морозная ночь сменилась утренней оттепелью. Вдали уже смутно вырисовывалась горизонтальная черта железнодорожной насыпи, телеграфные столбы с множеством заиндевелых проводов, белое руно посадки справа.

Дежурные по колонне, нахлестывая лошадей, помчались галопом, и скоро по колонне, на всем ее протяжении, раздались протяжные, зычные, разноголосые команды:

— Впере-е-ед, гало-о-опо-о-ом, ма-а-арш!

Все ожило. Стегая плетью своих и передних лошадей, конники бросились вперед. Ездовые зашевелили вожжами, разгоняя лошадей. На переезде железной дороги на высоком коне проскакал начальник штаба «Червоного» отряда Стадник в новой немецкой офицерской шинели с меховым воротником и «маузером» в белой деревянной коробке на поясе. Мужественное молодое лицо его сияло; грозя плетью, он громко кричал:

— Быстрей, быстрей давай!

На полном галопе проскочил через переезд командир Червоного Боров со своим комиссаром Ксензовым, мелькнуло человек 50 всадников-червоновцев, за ними пушка, снаряды на санях, минометчики; вне очереди проскочили командир Макаровского отряда Коротюк со своим начальником штаба Пасько и человек 30 макаровцев; снова боеприпасы Черво-

ного; начальник штаба Коростышевского отряда Березкин с двумя десятками своих ребят.

Вдруг несколько голосов закричали:

— Стой, стой, эшелон идет! Эшелон справа!

Со стороны Перемышля мчался пассажирский поезд. В двух километрах от переезда, на повороте дороги, заблестели свежими голубыми боками и оконными стеклами двенадцать вагонов. Разогнавшиеся к переезду с трудом осадили лошадей, сдали назад. Четыре всадника Червоного отряда шагом поехали по шпалам навстречу поезду. Трое из Макаровского отряда догнали их, и эта семерка с автоматами на седельных луках шагом поехала навстречу мчащемуся поезду. А переехавшие переезд готовятся к встрече: рассыпались по снежному полю, дожидаят с нетерпением. Макаровцы лежали на снегу редкой цепью. Судя по ее длине, можно было полагать, что хотят против каждого вагона иметь двух-трех стрелков. Около ручного пулемета грудой лежали диски, в немецкий «универсал» вставляли ленту. Коротюк, подняв руку, выкрикнул:

— Ребята! Сами знаете, кто едет! Расстрелять без разбору! Не жалей патронов! Мясо поедет во Львов вместо немцев!

А по цепи только и слышно:

— А, гадюки, по масло на Украину едете?

— Смерть фашистам! Подъезжай, пулемет готов! Расколомшматим фрицев!

Медленно проплыл паровоз, свесившийся из окошка машинист, кричал стоявшим на бровке пути наумовцам:

— Вас ист лес, камарад?

— Останавливай, чумазая морда, и не белькочи! — кричит один.

— Гальт, гальт! — кричат другие, догоняя паровоз.

Машинист притормозил, поезд стал шестым вагоном, загордив переезд. Тотчас партизаны сыпонули к вагонам. Беготня, крик, ругань. Пистолетные хлопки, короткие и длинные автоматные очереди. Стреляют по вагонам снизу вверх, чтобы пули не летели в стоящую по другую сторону насыпи колонну.

Кто был уже в вагонах, стреляли немцев снизу вверх, чтобы пули не летели в другой вагон, где тоже могли быть партизаны. С третьего от паровоза вагона раздалось несколько автоматных очередей, разрывные пули защелкали между

партизанами.

— Эй, стрелок, держись! — закричал пулеметчик и с руки сыпонул по третьему вагону. Расстреляв магазин, пулеметчик схватил выброшенную из вагона фетровую шляпу, надел ее на левую руку и снова пулемет застрочил по вагону.

— Что, ранен в руку, Петь? — закричал пробежавший товарищ.

— Опалил трубкой, греется быстро, — отвечает пулеметчик, вырывая из брезентовой сумки другой магазин.

Запахавшись, подбегают от паровоза, кричат, разводя руками:

— Командир, паровозную бригаду не стали бить, знаешь, поляки, рабочий класс! Если бы немцы, факт, уложили бы.

— Правильно, ребята! — сквозь выстрелы кричит Коротюк.

В девятом вагоне одиночные выстрелы, как удары палкой по фанерному листу. Вдруг животный рев раздался оттуда с такой силой, что все обернулись в сторону этих жутких звуков. В страхе от видимой смерти, еще может от чего другого, только немцы взревели ужасно. Партизан в кожаной безрукавке, разгоряченный, с блестящими глазами, крикнул другу, выходящему из вагона:

— Помнишь, фольварк горел? Вот так ревели коровы, коровник некому было открыть.

Друг спрыгнул с подножки бледный, дрожащей рукой примкнул новый магазин к автомату, тихо сказал говорившему в лицо:

— У меня руки не заболят миллион этих скорпионов убить.

— Братва, давай запалим всех! — кричит здоровяк в полицейской фуражке без козырька.

— Пусть горят, как клопы! — ораторствует другой, размахивая скруткой кабеля в резиновой изоляции — импровизированной плетью.

— Стой, ребята! Не пали, товарищи! — гремит Коротюк и, когда все обернулись, предлагает:

— Нехай поляки везут это мясо во Львов!

— Правильно! Подарок от наумовцев! Ура-а-а!

Около паровоза кричат:

— Отчаливай на Львов! Форвертс!

Поезд рывком тронул с места и, чах-чах! — не возьмет.

— Давай-давай, пугни его! — кричат из кювета и — тр-р-р из автоматов. Медленно набирая скорость, поезд пополз в сторону разъезда, занятого ребятами Червоного отряда.

Только последний вагон освободил переезд, из колонны снова рванули вскачь конные и в санях. И снова крик:

— Эшелон справа! Стойте, эшелон идет!

Несколько подвод перескочили переезд, остальные снова сдали к колонне. А колонна! От самого переезда прямо, несколько поворотов и исчезает в степи, конца не видно.

— Спиридонов! Спиридонов! К начальнику штаба!

Спешит Спиридонов. Начальник штаба Макаровского отряда Пасько спрашивает:

— Что у тебя с собою?

— Противотанковые в деревянных коробках, — отвечает подрывник Спиридонов.

— Минируй, товарный идет!

Подрывники на путях. Быстро взлетает маленькая кирка-мотыга, ковыряют финками, выгребают руками. Вот уже ставят мины.

— Кончай, товарищи! — торопят наблюдающие.

Сбегает Спиридонов с насыпи, оглядывается на эшелон, кричит:

— Не взорвется, медленно идет! Бейте по нему!

Ближе, ближе чохкает паровоз. Цепи лежат на снегу, не сводят глаз с того места, где окопался Спиридонов. Вот сейчас, еще ближе, напряженные нервы, широко раскрытые глаза. Вот и... мощный удар потряс землю. Взметнувшаяся взрывом земля и обломки шпал дождем сыпятся сверху. Рассеивается дым, паровоз сильно накренен на левый бок, окутан густым облаком пара.

— Ребята, ни шагу с места! Эшелон держать на прицеле! Только стрельнут — пали по всем вагонам! — командует Коротюк и, раздвигая руками полы полушубка, вместе с Пасько бегом к паровозу.

Вот уже прыгнули в кювет, выскочили на насыпь и скрылись по ту сторону паровоза. Не удержались макаровцы, бегом к себе к паровозу. Забегают за паровоз — картина!

Коротюк и Пасько стоят с автоматами наизготовку, а пе-

ред ними на коленях, с поднятыми вверх руками, бригада машинистов, дрожат, орут по-польски:

— Панове команданте, не тшеляйте, мы е пшеляки!

— О, пан Езус, не тшеляйте, мы из Пшемышля.

— Нас швабы бьют в Пшемышле, бьют в Варшаве!

Начальник штаба Пасько проверяет документы, говорит:

— Поляки, не стрелять их! — А поляков спрашивает, что везут и в каком вагоне караульное помещение. Оказывается, везут боеприпасы, караульное помещение — девятый вагон.

— За мной! — командует Пасько, и — бегом вдоль эшелона, ищет девятый вагон. С хода секанули из автоматов по девятому, добегают — что за бес? Дверь настезь и нет никого.

— Гляди, гляди, вон они убегают! — показывает пулеметчик, а сам — плюх с пулеметом на землю.

— Дай я, не стреляя, — Пасько припал к пулемету.

Застучал пулемет — два немца упали. А из вагона уже выкидывают шинели, каски, одеяла, ранцы. Убегая, немцы только винтовки унесли. Скоро засвистели пули, отбежавшие по кювету немцы стали отстреливаться с дальнего конца эшелона. Бежавшие к убитым приносят оружие и каску.

— Небольшого туза сбил, — смеется пулеметчик, подавая каску Пасько.

— Но все-же не солдат. Начальник начальника бьет, — смеется тот. Изнутри на каске аккуратная надпись: «Унтер-фицер Ламм».

Со стороны колонны гроыхнул пушечный выстрел. Провисевший снаряд взорвался где-то у дальних вагонов. Немцы прекратили стрельбу. Пасько разослал хлопцев палить вагоны, подальше в конец эшелона, а сам просит ребят, которые фрицевские ранцы проверяют:

— Ребята, если найдете губную гармошку, пришлите!

— Ладно! — отвечают те.

А сами вынимают белье, мыло, мундиры, сумочки с разной снедью. Около паровоза — ярмарка. Партизаны хотят «сломать» паровоз. Оглушительно бьет противотанковое ружье, татакают ручные пулеметы. Бежит начальник штаба к паровозу, а командир Коротюк смеется навстречу:

— Смотри, — кричит, — как мы его искорежили!

— Оставьте и мне чуток, я же паровозник, — отвечает

Пасько, а сам поднимается в будку машиниста.

Оттуда вылезит с зубилом и молотком, обернувшись с подножек, дал очередь по манометру. Зашипел пар. Пасько подбежал к паровозу, повышибал шплинты, вынул валики, снял деталь, показывает: это маятник. Забежал на другую сторону паровоза, снял и там эту штуку. Крикнул машинисту, тот хватается детали и кидает в паровозную топку. Паровозу капут, не пойдет ни в жизнь. Повреждены цилиндровые крышки, начисто расстреляна крышка дымогарной коробки, продырявлен котел, нет маятников и манометра.

Задние вагоны уже разгораются. Прибегает ординарец начальника штаба Дьяков, говорит, много чего в двадцати ранцах было, только губной гармошки нет.

— А все ранцы смотрел? — спрашивает Пасько.

— Они там кучею, — отвечает Дьяков.

— Идем, посмотрим еще, — и оба побежали к вагону — караульному помещению.

Девятнадцать ранцев обыскали ребята — нет губной гармошки. В самом последнем, двадцатом, разматывают что-то из вощенной бумаги. Вот она — новая, двухсторонняя с выпуклыми буквами на боках: «Дойче Клэнэ».

Пасько схватил ее, приставил ко рту и заиграл самый настоящий «Интернационал». В хвосте эшелона затрещало что-то, будто гигантские руки разрывали большое коленкоровое полотно. Это горели и рвались патроны.

В далекой полоске посадки блеснул огонек. Приближающийся свист снаряда заставил втянуть голову в плечи. — Ах! — и осколки фуркнули рядом. От места разрыва пополз темным пятном дым. Бронепоезд пристреливался. Со стороны колонны также раздался пушечный выстрел, снаряд со свистом полетел в сторону стреляющего бронепоезда. С первого разъезда в сторону Перемышля застучала автоматическая пушка. Макаровцы потянулись к переезду, молча наблюдая, как стреляют пушки. Здесь были из Коростышевского, и Червоного отряда. Предвиделся жестокий бой.

Рысью подскочил конник и, подавая Коротюку большой морской бинокль, показал рукой в сторону Перемышля:

— Смотри, будет жарко. Как саранча прут.

В бинокль ясно было видно, как со стороны станции, тем-

нея на снегу, двигались цепи пехоты, рассыпаясь по снежному полю влево. С обеих сторон чаще загрели пушки. Вестовой от генерала привез приказ: «Группе, перешедшей магистраль, с целью отвлечения на себя части сил противника, двигаться в сторону города Самбора».

Боров, Ксендзов, Короток, Пасько, Березкин, окруженные партизанами, сидя на лошадях, смотрели на колонну родного соединения, мысленно прощаясь со всеми: с генералом, с командирами, с дорогими товарищами-партизанами.

На Самбор! Непривычно смотреть на куцую колонну.

— Пропал Самбор! — смеется политрук Щеколдин из Червоного отряда. Только нелегко было на сердце у каждого.

Все дальше отдаляясь от магистрали Львов — Перемышль, мыслями оставались все там, где шел жестокий бой. Под гул канонады отчетливо доносились хлопки противотанковых ружей, четкий стрекот станковых пулеметов.

Березкин повел коростышевцев влево, «посидеть» на шоссе, идущей параллельно с полевой дорогой, по которой двигалась Самборская сборная группа. Скоро там ударили ПТР, и за крутизной бугра, по которому ехала группа, поднялся вверх ровный столб черного дыма. Шоссеинная дорога лежала ниже и наблюдать непосредственно не представлялось возможным, только по дыму все без труда догадались, что горит машина. Еще и еще били противотанковые ружья, и вскоре можно было насчитать шесть столбов дыма.

— Везет Березкину, — замечали в колонне.

Вскоре коростышевцы догнали походную колонну. Сразу заметно, что стреляли даром: у седел приторочены офицерские мундиры, на уздечках кресты и орденские ленты. Пять грузовых машин и один большой автобус, полный офицера-отпускников, — вот счет, открытый коростышевцами.

Начальник штаба Коростышевского отряда Березкин ехал рядом с начальником штаба Макаровского отряда Пасько.

— Старые друзья, — шутили хлопцы.

— А что, разве не вместе под Городницей фрицев побили под Новый год?

— Всю ночь новогоднюю дрались с немцем, так и целый год будем вместе, — отвечает Березкин.

— Не видел еще таких дураков, — рассказывает коростышевский бронебойщик, — одна машина горит, а другая мчит-

ся, видно, тушить спешит.

Следующая впереди разведка прислала донесение: впереди, в расстоянии километра, большое село. Развернули карты, кто имел, посовещались. Договорились атаковать в конном строю, захватить сельскую управу и помещение полиции. Аккуратно построившись в колонну по-три, шагом двинулись к видневшемуся селу. Не доезжая до села сотню метров, разом перешли в карьер, со свистом и гиком понеслись двумя улицами к центру. Застрочили автоматные очереди, загремели разрывы гранат. Внезапность появления была полной. В панике разбежавшиеся по улицам полицаи большей частью были перебиты. Четырнадцать немцев, прибывших собирать «контингент», то есть налог, пытались отстреливаться, только не долго пришлось им упорствовать. Въехавшие в село обозники с небольшой охраной увидели только трупы в черных шинелях, пылающие груды бумаг около управы и почты да догорающую автомашину, от которой распространялся смрад горящей резины.

Только у молокопункта слышны были удары о металл — ломали аппаратуру. У дороги горой громоздились двухпудовые ящики топленого сливочного масла. Партизаны группками стояли у повозок по центральной улице, что-то ели, делились впечатлениями.

От управы движется толпа, с криком и шумом. Доходя до ящиков, где, ставши в кружок, аппетитно уплетают сливочное масло, передние кричат:

—Товарищи, рогатого несем! — И машут большим портретом Гитлера.

Бросив и растоптав все портреты в снегу, принимаются за хлеб с маслом.

В большом доме священника собрались все командиры. Заодно обед и совещание. Все наблюдения подтвердили, что за группой партизан, идущих на Самбор, движутся большие отряды немцев. Немцы на машинах движутся параллельной дорогой слева; конная группа немцев и полицаев так близко наезжает справа, что видно невооруженным глазом. Обозники рассказывают, что пули все время свистят по крайним в колонне.

Факт окружения вырисовывался с полной силой. Убрав со стола, расстелили карту. В направлении Самбора надо было

еще одно село пройти, чтобы пробиться до полосы леса, при-
мыкающего к селу Рейтаревичи. Если навяжут бой у Рейтаре-
вичей — уклониться, пробиться в лес и там провести ночь, так
необходимую для отдыха и корма лошадям. Люди — выдержат.
В Кодряжских лесах Житомирской области четверо суток би-
лись без пищи и воды и выдержали! Коня — не выдерживают.

Другой вариант обсуждался такой: партизаны входят бес-
препятственно в Рейтаревичи, немцы как-бы не замечают, но
ночью, во время отдыха, окружают, а наутро — попробуй вы-
рваться, когда в Рейтаревичи ведет добрая дорога, а до Самбора
13 километров. Это худший вариант. Но так ли, иначе — пра-
вильный путь движения именно на Рейтаревичи. Лес — парти-
занам дом, они и дерутся за него упорней, а немец леса боится.
Когда же немцам удастся оттеснить партизан в безлесье — там
без труда можно попасть в беду; это не соединение.

— По коням! — раздалась команда.

Снова, с бугра на бугор, волнистой заснеженной дорогой
потянулась колонна. Немцы не упускали партизан из виду.
Пью-у, пью-у,— проносятся над колонной пули. И только
через несколько секунд долетают отстающие от пуль зву-
ки выстрелов. Параллельная дорога слева подходила бли-
же, были заметны цепочки грузовиков, следующих по ней.
Справа конные немцы продвигались по нескольким дорогам.
Порою маленькие конные фигурки останавливались и, пус-
тив залп по колонне партизан, снова двигались. Вдали по-
казалось село. И снова вскачь ринулись конники, только на
этот раз не все. Половина лошадей настолько потеряла бод-
рость от суточного марша по размокшей дороге, что плетям
уже не особенно повиновались. Десятка три партизан, оста-
вив коноводам лошадей, пешком побежали по селу, и скоро
дробный треск автоматов и пулеметные очереди разорвали
тишину. Живыми были захвачены начальник полиции, бело-
эмигрант, и два его помощника. Все же о нападении на село
они успели доложить по телефону. Полицаев допрашивали
не более получаса, когда на дороге, в двух километрах от
села, показались два больших грузовика.

— Выручка к вам спешит, холуи немецкие! — крикнул
один всадник, ловко спрыгнув с коня, и, быстро подбежав к
начальнику полиции, со всего размаха, из-за плеча, стеганул

того плетью по лицу.

Только на этот раз немцы были умнее. С добрый километр не доезжая до села, грузовики остановились и оттуда застрочили пулеметы. Светло-дымный след трассирующих пуль, чертя дугообразную линию, снижался меж хат, от резких хлопков разрывных пуль шарахались кони. Полицейских начальников расстреливали у дороги, повернув лицом к немецким автомашинам. Разрядив по наступающим немцам несколько магазинов противотанковых ружей, наумовцы выступили на Рейтаревичи. Надвигались сумерки. Разведчики сообщили, что, против ожидания, в населенном пункте небольшой гарнизон, не подозревающий о приближении партизан. В сущности, это был не гарнизон, а охрана спиртзавода. Снова собрались командиры, на этот раз — прямо в поле. Решили немедленно занимать Рейтаревичи, как можно лучше кормить лошадей, дать отдых людям. А на рассвете быть на месте ночевки группы Червоного отряда, у лесничества, с лесной стороны села. Находясь в 13 километрах от Самбора, Рейтаревичи не могли остаться до утра не окруженными врагом. С этим каждый командир согласился. Утро завтрашнего дня обещало тяжелый бой с превосходящими силами противника. Хорошо, если это будет утром. Немцы же имеют возможность напасть и ночью.

Уже прошли сутки напряженного марша и боя. В полной тишине, вечером, партизаны тремя группами въехали в Рейтаревичи. Иван Боров, командир Червоного, занял лесничество и прилегающую к нему улицу; Григорий Коротюк, командир Макаровского отряда, расположился на улице, более отдаленной от леса, а Березкин, начальник штаба Коростышевского отряда, с самой малочисленной группой людей, остановился невдалеке от Борова, на соседней с ним улице. В штабе Макаровского отряда Коротюк, Пасько и начальник разведки отряда Колос, при свете лампы, изучают по карте обстановку, обсуждая каждый возможный вариант хода предстоящего боя. Главное — дали бы немцы накормить лошадей на протяжении целой ночи. Люди надежные, не раз опробованы на прорывах. Было бы на чем оторваться от немцев после прорыва.

В десятом часу вечера в штаб вошел Володька Кернажиц-

кий, разведчик. Несмотря на малое время пребывания, он установил, что в стороне спиртзавода на одной улице свадьба, на которой присутствуют немцы.

— Пять человек дайте, хватит мне, фрицы будут через час в штабе, — изложил короткий план Кернажицкий.

— Только возьми пулемет, Володя, — согласился Коротюк.

Не прошло и часа, как Кернажицкий вбежал в штаб и, оставив дверь приоткрытой, радостно закричал:

— Смотри, начальство, гитлеровское стадо гонят!

В дверь втолкнули немецкого унтер-офицера с белым галуном на воротнике френча, за ним, как из пращи выстрелянные, влетели двое черномазых в солдатской форме с длинными, черными гривами, зачесанными «а la Hitler». Судя по вспухшим носам и вымазанным в кровь лицам, черные уже заслужили внимание партизан раньше их начальника — немца, у которого только под правым глазом виднелся «фонарь», несомненно работы самого Кернажицкого.

Унтерофицер понял, что стоит перед командирами, вытянулся в струнку, казалось, даже не дышал. Черномазые приняли позу гоголевского Андрия перед отцом, Тарасом Бульбой: поникшие головы, глаза — в землю.

— Вы кто такие? — обращаясь к черным, строго спросил Коротюк.

— Крымский татар, — ответил, видимо, старший.

— Расстрелять, а немца допросить сперва, потом — расстрелять, — приказал Коротюк и, обращаясь к начальнику штаба, спросил:

— Почему же немцы будут, по-твоему, наступать именно на нас, а не на Борова?

— Да потому, что дорога из Самбора ведет прямо к спиртзаводу, который будет исходным пунктом наступления. Мы ближе к спиртзаводу, значит, по нам и ударят, — ответил Пасько.

Совещание потекло своим порядком. Обстановка подсказывала, что требовалось немедленно разведать спиртзавод, с целью уничтожения. Однако, факт присутствия немцев с татарами на свадьбе позволял допускать, что в заводской черте находилась большая группа охраны. Снова вошел Кернажицкий.

— Разреши, — говорит Коротюку, — еще раз схожу, может,

больше приведу рогатых. Прикончили мы немца и старшего татарара, а молодой струсил, говорит: «Идем, я покажу, где еще есть наших остальных пять человек».

— А ти повіриш цьому падлюці, сам голову зоставиш, — прогудел Дмитрий Колос, начальник разведки.

— И то правда, — согласились все.

Однако, Кернажицкому разрешили, соблюдая все меры предосторожности, пойти с татариним, имея с собой не менее десяти человек. Минут через двадцать трескотня немецких автоматов и разрывы дали знать, что у Кернажицкого не все гладко. Так оно и было в действительности. Предатель татарин подвел группу к приготовившимся к обороне немцам — охране завода. Немцы хоть и сильным огнем отозвались, но безуспешно. Кернажицкий, пристрелив татарина, бросился в придорожный кювет, оказавшийся залитым талой водою. Так и брели по пояс в воде метров двести. Куда там вылезать, когда трассирующие пули так и чертят воздух над головой. Побежали сушиться ребята.

Из конюшни вернулся ординарец начальника штаба Васья Белоус, крутя головой, сообщил:

— Зарева на полнеба. Ух и бьется генерал, наверное, с землей смешал там все на проклятой дороге, а мы — тут.

Закурив, все вышли. Действительно, большие зарева пожаров в разных местах виднелись в стороне магистрали. Небо над пожарищами казалось медно красным. Над улицей, где расположен спиртзавод, поднялись три красные ракеты; красные блики отразились в темных окошках хаток.

Условившись на рассвете перейти к лесничеству, к Борову, макаровцы легли отдохнуть. Два раза будили часовые командира и начальника штаба. Пешие и конные немцы прошли в двухстах метрах от крайних домов. Около спиртзавода беспрерывно шумели моторы — из Самбора подбрасывали войска, окружали Рейтаревичи, затягивали петлю.

— Давай перейдем ближе к Борову, чтобы до рассвета быть вместе, — предложил Пасько Коротюку.

— Стал бы я позориться, будить ночью людей. Пусть окружают, завтра узнают, что мы тоже не с бедного двора, — возразил Коротюк.

Ранним рассветом седлали макаровцы коней. Во всем

чувствовалась суровая торжественность. От разведчиков и стоявших ночью часовых все узнали, что немцы всю ночь прибывали из Самбора, двигались вокруг села, перемигиваясь ракетами и сигнальными фонарями. Пока выстраивался на дороге отряд, Дмитрий Колос, начальник разведки, с двадцатью разведчиками рысью подался в сторону лесничества, к Борову. Вслед за Колосом двинулась вся группа макаровцев. Первым, в маленьких саночках-козырьке, ехал начальник штаба Пасько, в следующем за ним «козырьке» сидел Коротюк с санитаркой Шурой, за санями — коноводы с лошадьми, и дальше колонна всадников. Ехали молча, каждый думал о предстоящем бое, о том, что снег тает, и мокро, и грязно, тяжело будет, и что немцы все же дали возможность покормить лошадей, допустив этим большую ошибку.

Васька Белоус, подогнав лошадей вровень с командирскими санками и перегнувшись с седла, протянул Коротюку на тонком шнурке сверкавшую бронзовую награду унтер-офицера, спросил: «Что это еще за диво, командир?» Коротюк сразу опознал наградной знак за участие в боях первой зимы 1941-1942 гг. И, захватив его в руку, ответил Ваське, полуоборачиваясь назад: «Это, Васька, немцам выдавалось...» — и не договорил. Внезапно воздух потряс ужасный грохот. Кони в саночках начальника штаба рванулись в сторону, присели, разом стали на дыбы и тяжело грохнулись наземь, бессильно осели в оглоблях. Казалось, небо раскололось и оттуда бьет в уши ужасный, плотный тарабаниющий звук, закладывая уши, сжимая сердце злым завыванием тысяч летящих в воздухе невидимых предметов.

Оглушенные и потрясенные партизаны мгновение были парализованными, наклоняясь как от дождя, отворачивая лица от секущего больно звука, плотных частотою выстрелов в упор. Но это было лишь мгновением. «Ложись!» — прозвучала команда. И, уже падая с лошадей и санок, все ясно осознавали, что не гром прогремел над головою, не раскололась земля, а немцы в упор расстреливают голову колонны. Повалившиеся из санок командир, начштаба, ездовые их, коноводы, ведущие верховых лошадей вслед за санями, увидели жуткую картину: в двадцати — тридцати метрах от дороги в глубоком снегу виднелись перекошенные от злобы немецкие

рожи, припавшие к прицелам пулеметов и автоматов. Роями пронесившиеся пули пели и шелкали, разрывали, фонтанами взбивали промеж лежащих людей снег и мерзлую, сверху оттаявшую землю. В передних санках лошади лежали в разбитых оглоблях, тяжело хрипя, выгребая ямы в снегу откинутыми ногами. Алая кровь струями била из лошадей, брызгая и растекаясь по мокрому снегу. Верховые лошади бегали без всадников, тревожным ржанием оглашая утренний воздух. С нашей стороны раздались первые очереди. Из-за побитых лошадей строчил из автомата начштаба Антон Пасько, его ординарец Васька Белоус, хоронясь за передними ногами истекающего кровью, но все еще держащегося на ногах коня, частыми, короткими очередями сыпал по немцам. Из-за хат захлопали залпами партизанские карабины и автоматы. Беспрерывный гром стрельбы усилился. Белоус, не прекращая стрельбы, закричал: «Антон, меня ранили в ногу».

Только Пасько не на Ваську смотрел. Он увидел, что комадир отряда лежал как снег белый.

— Гриша, ранили? — стараясь перекричать грохот стрельбы, крикнул Пасько. Коротюк шевелил губами, но ответа не было слышно.

Ползком Пасько бросился к командиру. Стреляющие немцы заорали голосом человека, которого режут. Стрельба со стороны немцев усилилась, стреляло все, что было в их руках. Пули свистели над головами, шипели снегом, брызгали больно бьющимися осколками мерзлой земли. Уже ни одна лошадь не стояла. Все восемь лежали в разных положениях. Пасько полз и видел, как пули на вылете вырывали щепки из «kozyречка», за которым лежал пополотневший, недвижимый Коротюк. Вот дополз до Коротюка. Раненые коноводы Белоус и Казачок снова строчат по немцам, в снегу зашевелился красный козух ездового и, направленный на немцев, автомат его задрожал от выпускаемой очереди. Коротюк повернул голову к подползающему начштаба. Лицо его посерело и как-то похудело. Он тихо прошептал прильнувшему ухом начштаба: «в живот и в ноги».

Положение было вовсе плохим. В двухстах метрах от хат, на ровной площадке, лежали трупы восьми лошадей, из-за которых отстреливались двое ездовых, двое ординарцев и ко-

новоды. Засевшие в снегу немцы и в тридцати метрах лежащие перед ними партизаны хорошо видели друг друга. И те и другие удивлялись, что пять минут почти в упор стреляют друг в друга, на все еще живые есть с обеих сторон. Лежавший около Коротюка Пасько никак не мог понять, почему в воздухе сильно поют пули, почему грохот стрельбы растет и производит такой шум. Человеческие крики, команды. И враз вспомнил. С улицы на эту поляну не только те выехали, что лежат, прижатые в снег, за трупами лошадей. Сзади еще ехала колонна всадников-макаровцев! «Видно же с поля, много немцев идет, потому что макаровцы так шумят и стреляют», — подумал он.

Пасько пополз к дороге, где в канаве блестела полоска талой воды. Дополз до воды, нырнул в нее. Это глубокий придорожный кювет весь наполнен талой водою. Потом из воды показались голова и плечи и, отдуваясь, начштаба продвинулся метров двадцать. Здесь дорога уходила в выемку. Из воды можно было вылезти. Медленно поднявшись, Пасько подбежал до укрытия за первой хатой, оглядел место боя и только теперь все выяснил. Село Рейтаревичи расположено кучно, большое. В километре расположен небольшой хутор, где ночевал макаровский отряд. На середине расстояния между селом и отдельно стоящим хутором немецкая засада «сушит» передних. Остальные макаровцы ведут сильный огонь по наступающим с поля немцам. Ведя сильный пулеметный огонь, немцы уже ворвались в крайние дома хутора. Белые фигуры с автоматами на груди лезут через заборы, стреляют из-за углов.

Медленно двигаясь, мокрая фигура Пасько показалась на улочке, но никто его не заметил. Около навеса хаты лежало четверо. Двое строчили из ручных пулеметов, а двое других хватили руками снег и бросали на стволы. Снег моментально превращался в пар. Увидев начштаба, со дворов сбежались партизаны.

— Жив? Я видел, как падал с саней!

— Где командир с Колосовым?

— Кто убит с лошадьми? — посыпались вопросы.

Пасько понял все. Коротюк ехал верхом, вместе с группой Колоса, которую пропустила засада. Но никто из ребят из колонны не видел, как Коротюк с коня пересел в санки. В

колонне посчитали, что с лошадьми побиты едущие впереди хлопцы, а командир с начальником штаба у Борова с Коло-сом давно.

Надо было действовать, Пасько быстро отдавал распоряжения. Галопом поскакал к Борову гонец с просьбой запа-лить артогнем крайние дома, в которых засели немцы. На дороге, за хутор, побежали человек 50 с пулеметами и ПТР. Вот они выбегают за последние домики, вот уже видят доро-гу с чернеющими на ней трупамн лошадей.

— Гляди, немцы! — раздался тревожный крик, и все на бегу оглянулись влево.

В белых халатах слева бежали цепи людей с отчетливо чернеющими автоматами в руках. Одна, другая, третья, чет-вертая, пятая. Пять шеренг. Обнаружив группу макаровцев, немцы решили отрезать ее, не дав таким образом соединить-ся с группами Коростышевского и Червоного отрядов. Около трехсот немцев, не жалея патронов, застрочили из автоматов. Стены домов покрылись десятками пробоин, со звоном по-сыпались оконные стекла. Со стороны наступающих немцев послышалась также и русская ругань и крики:

— Сдавайтесь! Живыми не уйдете!

Чаще застрочили партизанские автоматы, забухкали ПТР.

— Ребята, бей их, так их и перетак! Власовские шкуры! — кричат партизаны.

Пасько залег за пулеметом. Немцы создают ужасный шум. Вперед гонят власовцев и татар-предателей. Как зверье лезут, строчат из автоматов. Крики раненных, стрельба, шум нево-образимый. Левый фланг немцев заполнил дорогу между ху-тором и Рейтаревичами. Видели все, что уже у немцев и кони наши побитые, и санки, а там должны быть ребята, которые, отстреливаясь, ползли с раненым Коротюком.

Только недаром молчала подлесная сторона, занятая пар-тизанами Червоного. Точно установил Боров, что все дороги, каждая тропинка, заняты немцами, готовыми каждую мину-ту открыть сильный огонь.

Оставив небольшие заслоны, Боров бросил пушку, стан-ковые пулеметы и батальонные минометы на помощь ма-каровцам, сдерживающим в десять раз превосходящего противника и так близким к гибели. Когда немцы, отрезая

макаровцев, густыми цепями показались в промежутке между селом и хуторами, со стороны лесничества гроыхнула пушка и все ожило. Сильным, непрерывным огнем партизаны Червоного положили немцев на снег. Только это не походило на перестрелку. Это был расстрел немцев. От артогня загорелись хаты хуторов. Макаровцы посбрасывали верхнюю одежду и, в одних рубашках, бросились в атаку. Оставляя большое количество раненных и убитых, впереди идущие власовцы побежали назад, но оттуда застучали автоматы. Это немцы сыпонули по дрогнувшим и в панике сбившимся власовским рядам.

Макаровцы, отбив место немецкой засады, кинулись искать Коротюка. Глубокий след в мокром, рыхлом снегу повел к домику. Это ползли с Коротюком сестра Шура и двое ездовых. Вокруг домика следы кованых немецких сапог. Немного дальше, в огороде лежал Васька Белоус, осунувшись и бледный. Он потерял сознание, когда немцы были уже в доме, в пятнадцати метрах. Коротюк, медсестра Шура, ординарец и двое ездовых лежали в занесенной снегом воронке от бомбы. Выполняя приказ начштаба, они решили: или же вместе дожждаться выручки, или отбиваться и умереть вместе с командиром, хотя и не знали, удалось ли начштаба добраться до своих ребят живым.

Подъехали сани. Осторожно положили Коротюка и помчались карьером к Борову, там был врач Червоного отряда. Макаровцы покидали горящие хутора и медленно потянулись в сторону лесничества, к Борову. Тройка подскочила к дому, где стоял врач. Мигом раздели командира, разрезали и сняли сапоги. Очередь из автомата разнесла живот. Винтовочные пули продырявили ноги. Врач оглядел присутствующих и все поняли — сейчас не станет Григория Яковлевича Коротюка.

— Холодно, укройте меня, — шептал умирающий.

— Шура, дай мне чаю, — попросил он и еще что-то говорил обступившим стол партизанам, но звука не слышно было, только шевелились губы. Коротюк умер.

Сжимая в руках еще не остывшее от выстрелов оружие, партизаны опустили головы. Но слез не видно было ни у кого. Тело командира перенесли к лесничеству. Все три группы — Червоного, Макаровского и Коростышевского отрядов

находились вместе. Попытка немцев отрезать и уничтожить макаровцев обошлась им очень дорого. Неубранные трупы валялись по полю в то время, как оборонявшиеся из укрытий партизаны имели только нескольких раненых. Около лесничества стояли строем макаровцы, перед строем лежали раненные. Пасько сообщил о великой утрате — о смерти командира Коротюка. Коротко напомнив боевой путь отряда, от города Макарова Житомирской области, по Западной Украине, Польше, Галиции, до Самбора, начальник штаба Пасько принял на себя командование отрядом и перед телом командира поклялся продолжать борьбу так, как ее вел Коротюк.

У дороги, против лесничества, макаровцы копали могилу. Ровно в десять утра красные ракеты немцев поднялись у спиртзавода, в поле, над лесом. Это был сигнал общего наступления. Засвистели мины, брызнули струи трассирующих пуль. Требовались неотложные меры, надо было изо всех сил отбиваться. Короткое совещание командиров определило: противник располагает силами, в 10-15 раз превосходящими партизан. Рейтаревичи окружены полностью, по Самборской дороге немцы прибывают на машинах.

Но не впервые и наумовцы в бою. Командовать всеми тремя группами поручили Борову; Березкину и Пасько быть непосредственно в обороняющейся цепи. Расчет немцев был ясен — сбить партизан с оборонительных позиций и заставить бежать в лес, где их ожидали сильные огневые засады. Наумовцы решили: Борову обороняться против основной группировки немцев; Пасько с макаровцами пробивается по трем дорогам в лес, прощупывая для прорыва самое слабое место в кольце окружения, Березкин с коростышевцами не дает возможности немцам пробиваться от спиртзавода, улицами села.

Вдруг раздались радостные крики: от генерала прибыла группа конников во главе с начальником штаба Червоного Стадником. Их окружили, жмут крепко руки, засыпают вопросами.

— Жив генерал? Как соединение?

Посланцы генерала рассказывают, что бои тяжелые, немцы с танками, но на магистрали все же сделали партизаны «кашу».

— Вас крепко окружили, мы едва прокрались к лесу балочкой, полон лес немцев, — замечают приехавшие.

— До ночи могут «засушить», — соглашаются ребята.

Этот термин — «сушить» означает: держать в окружении и, притом, бить, уничтожать. «Сушим» немца мы, — значит, окружили и истребляем. «Сушат» немцы, — значит, нас окружили и истребляют. В этот раз немцы «сушат» партизан и притом сильно. Дым от горящих домов высоко тянется к небу. Ревет обезумевший скот.

Пятнадцать макаровцев прибежали с обороны хоронить Коротюка. Насыпали могилу, столб поставили, трижды ахнул салют. А за стрельбой салюта почти не слышно. И — бегом в оборону. Тяжелее всех раненным. Лежат на окраине леса, кто тихонько, кто стонет. Слушают темп боя. Со стороны Борова часто забила пушка, разнеслось леденящее душу а-а-а-а! — и раненные крепче сжимают в руках оружие, а в глазах смертельная тоска. Не выдержат ребята-партизаны — тяжело стрелять самому в себя.

Ведя сильный огонь из пулеметов и минометов, макаровцы пробились метров на четыреста по лесным дорогам. В середине первой цепи Пасько, врач Васильев, Шура-медсестра, пулеметный расчет и ротный миномет Вошотинского. Запылавшись, подносят четыре ящика мин и Вошотинский сияет:

— Вот спасибо, ребята, выручили!

И пожилой пулеметчик, и минометчик Вошотинский — оба из Эмильчино Житомирской области. В этом городе генерал Наумов 22 дня стоял со своими партизанами. Немало иронических замечаний выслушали эмильчане, пока обвыклись, приучились партизанить. Только здесь, под Самбором, это уже опытные партизаны. Пасько замечает, что в первой цепи почти все эмильчанцы, это радует его.

Стрельба стихла, только на участке Борова заливаются пулеметы. Из цепи макаровцев выбегают разведчики. Ловко маскируясь за деревьями, они продвигаются вперед, но через пять минут бегут обратно:

— Командир, давай огня, сунут в белых халатах немцы, за поясом гранат понатыкано, — шепчут разведчики.

Шепотом передается команда: «подпускай ближе». Всяк припал к оружию, целятся, ждут. Между деревьями замель-

кали халаты немцев. Дружный залп, потом непрерывный огонь макаровцев. Снова стихла стрельба. По цепи команда: «Приготовиться к атаке!».

— Вперед, макаровцы! — кричит Пасько и бежит вперед глубоким мокрым снегом. С оружием наперевес, тяжело дыша, бегут макаровцы, зорко смотря вперед.

Вдруг — бац! — с расстояния 20 метров, из-за дерева, прямо через медсестру Шуру метнулся огненный блеск трассирующей пули. Тихо ойкнув, Шура упала на левый бок.

— Пулеметчик, вот он, смотри, побежал! — кричит кто-то справа. А пулеметчик и сам видит, припал к пулемету, — очередь, другую.

— Стой, стой, готовый он! — кричат хлопцы, а сами бегут вперед. Тащат за ноги быстро.

Власовец. Пьяный, как дым, на поясе во фляге спирт. Без шапки, снегу полно в большой рыжей гриве. Власовец стоит тихонько, поднимает голову, стараясь глянуть на ноги. Пулей разбило левое колено.

— Куда Шуру попал? — спрашивают врача.

Врач снегом моет руки, красные от крови, ворчит:

— Сволочь, разрывной в руку саданул, до кости тело вырвало. А простой пулей было бы касательное ранение, и только.

Власовец ест снег. Врач подошел, ногой вышиб снег из руки, в упор посмотрел, зло процедил:

— Тебе, гаду, и снегу жалко давать!

— Братцы, русские, возьмите с собой в лес, — захныкал власовец.

— Кого? — вскипел врач Васильев. — Сволочь, предатель! — и, выхватив у стоящего рядом карабин, с силой ударил по голове прикладом.

В Рейтаревичах, видно, Борову жарко. Частая стрельба и изредка удары пушки, видно, снаряды подходят к концу.

— Командир, связной от Борова! — донеслось слева и молодой разведчик Володька Бовкун вынырнул из-за дерева. Ему жарко стало, пока добрался глубоким снегом.

— Четыре атаки отбили червонные, все поле в трупах, а немота все лезет. Щеколдина, политрука уже нет в живых, — рассказывает Володька.

Оставив два отделения и один миномет, макаровцы передвинулись вправо, где немцы подошли так близко, что слышен был их разговор. В шапках принесли патроны, начали делить.

— Откуда патроны? — спросил Пасько.

— Раненные отдали, оставили себе по десятку.

Подошли еще от лесничества, рассказывают, как немцы прорвались к пушке Червоного. Выручая артиллеристов, политрук москвич Щеколдин подоспел с ребятами и началась рукопашная. Разрывная пуля из офицерского пистолета развалила Щеколдину руку и он вскоре умер.

— Слабое сердце, — решают слушающие. Подбежали наблюдатели:

— Человек пятьдесят немцев с собаками! — говорят.

Притихли в цепи, глубже в снег зарываются, ближе тулятся к соснам. Слышен шумдвигающихся людей, бряцанье оружия.

— Огонь! — командует командир, и лес наполняется грохотом стрельбы; ползком подтягивают ящики с патронами. «Останні!», — кричит на ухо Пасько подносчик патронов и тащит из-за пазухи немецкую круглую гранатку: — На, в мене ще одна.

У Борова готовились отбивать пятую атаку. Прорвав крышу, установили три немецких станковых пулемета, пулеметчики ручных пулеметов лежат на крышах и внизу. Боров с комиссаром Ксендзовым в первых рядах. Хорошие ребята погибли, раненных много. Скорей бы вечер.

Брызгают в небо струи трассирующих пуль — немцы показывают цели минометам. Снова подходит с поля стена черных шинелей. Поднимаются, падают, перебегают отделениями. От Березкина прибегают связные, докладывают:

— На спиртзаводе бронемашини и пушки.

От Пасько прибегают связные:

— Немцы приволокли скорострелку, командир просит патронов.

Боров делится патронами. Березкину советует отойти ближе к лесничеству.

От спиртзавода со свистом проносится снаряд и, взметнув столб земли, звонко рвется около могилы Коротюка. На обглоданный пулями столб сыпятся куски мерзлой земли. Осколки снаряда расщепили оконную раму, вышибли стекла

в окнах лесничества. Раненные просят вынести их на улицу. Стрельба сильнее и сильнее. И вдруг снова: а-а-а-а! — беспрерывный автоматный огонь и крик, немцы идут в атаку. Заливаются пулеметы у Борова. Резкие крики и густая стрельба. Снова громкие команды. Дымятся загорающиеся хаты. Пьяные немцы вновь ворвались в пять-шесть дворов, звенят жалобно стекла от взрывов гранат, строчат автоматы.

От крайних домов, сколько ни глянь в поле, лежат в белых халатах, в черных шинелях власовцы и немцы. Живые стреляют, раненные стонут и плачут. Громко призывают на помощь и так же громко стонут немцы раненные. Хорошо! Раз лежат, значит, атака захлебнулась. Только другой такой не выдержать — нет патронов. С крыши дома передают — три 75-мм пушки немцы лошадьми тянут к лесничеству. Нет, теперь уже поздно, кончается день.

Боров, Березкин, Ксендзов смотрят на карту. Быстро приводят всех людей, раненных — в середину колонны. Перед строем комиссар Ксендзов. Он говорит:

— Мы — выдержали. Вы видели поле. Оно черно от трупов. Мы не только задержали немцев под Самбором, мы их разбили. К немцам прибыла артиллерия, к спиртзаводу подходят танки. Поздно оглянулись! Еще один удар сделаем мы, на этот раз — наступлением. Узнали немцы, как обороняются наумовцы, пусть почувствуют теперь, как наступаем. Вперед!

Увидев подходящих червоновцев и коростышевцев, макаровцы просветлели улыбками. Все здесь — значит, прорыв! Ударила пушка, минометы послали летящие со свистом мины — густо загремели по лесу разрывы. Вперед вышли ручные пулеметчики, автоматчики: сплошной гул стрельбы, эхом отдаваясь, загрохотал по лесу. Впереди закричали «ура!», глухо гроыхнули гранаты-чугунки. Не ожидавшие такого удара немцы дрогнули и побежали. Вечерело. Нахлестывая лошадей, колонна наумовцев рысью мчалась по лесной дороге. Над Рейтаревичами стояло зарево пожара.

Командир Макарівського
партизанського загону
Пасько Антон Антонович.

*Малюнок:
Паська Василя Антоновича*

Oddíl strne, čeká, co bude.

Ivan se vrátí, celý zadýchaný: „Nic, soudruzi. V lese jsou lidé ze vsi. Utekli před frontou. Před Němci. Ztratíme se mezi nimi.“

„Ztratíme,“ uvažuje náčelník štábu Pasko Anton Antonovič. „Z vesnice, říkáš? To znamená, že máme germány ve vsi a možná i z boku někde v lese.“

„Musíme přes vodu?“ zeptal se kdosi.

„Musíme.“

Nastalo ticho. Jeden druhému se pro tmou nemohl podívat do očí a najít v nich víru, že všechno dobře dopadne. Pouze každý z nás bytostně cítil přítomnost ostatních. Slyšel jsem tlouci vlastní srdce: Přemýšlím, co říci, aby se oddíl dostal z deprese.

„Na srdce v kalhotách je času dost,“ zahučí náhle vzadu Humenčák.

Znovu jsme zaslechli jakýsi zvuk.

„Počkat!“ Michal, který teď vystřídal Ivana se zarazil. „Co to je?“

„Povodeň!“ hlesl nějaký cizí hlas.

„Co tu děláš?“ obořil se na neznámého velitel Mohorita. Ivan skočil v tu stranu, v ruce se mu zaleskla čepel finské dýky.

„A tak. Dívám se, nejdou-li hitlerovci, mizerové všiví. Ve vsi se roztahují a i v lese nedají pokoj,“ povídá neznámý.

„Jsi zdejší?“

„Ano, Michal Dzurevoj z Belé.“

Chvilí bylo ticho, tmou se nesl jen hukot spěchající vody a motorů nepřátelských kolon. Ve tmě se leskla široká, rozlehlá hladina, spíše jezero než řeka.

„A co,“ ptá se Michal, „dá se to přejít na druhou stranu?“

Ta-ta-ta! Kdesi blízko vyštěkl kulomet.

„Dá, ale jen na jednom místě. Jinde je břeh příkrý, a kdo by i přeplaval, nevydrápe se nahoru.“

РОЗДІЛ II. ЕПІЗОДИ З ПАРТИЗАНСЬКОГО ЖИТТЯ

(За мотивами спогадів командира Макарівського парти-
занського загону Паська А.А.)

Скажи-ка дядя,.....

.....

Да, были люди в наше время,
мощнее, лихое племя...

Лермонтов М.Ю.

ДОРОГА В ПАРТИЗАНИ. ВБ'ЄМО ГІТЛЕРА!

Знову зустріч у мене з Антоном Антоновичем, це давній уже ритуал. Кожну свого відпустку я планую так, щоб на кілька днів приїхати до рідного дядька в Київ. Життя у нього склалося так, що на старість залишився один. Звісно, друзі-партизани, сім'я генерала Наумова, з якою він підтримував дружні, близькі стосунки довгий час і після війни, та приїзди родичів, таких, як я, втішали в самотності.

Літаки за радянських часів літали справно і часто, а в Київ — столицю прекрасної України — прямі рейси і з Кавказу, і з Заполяр'я чи Далекого Сходу, де мені доводилося служити, були завжди. Я намагався допомогти у вирішенні різних побутових проблем, які накопичувалися з огляду на вік та стан здоров'я Антона Антоновича (та й старі рани давалися взнаки), і, звичайно, поспілкуватися, послухати його надзвичайно цікаві розповіді-спогади.

А розказував він дуже цікаво, мав прекрасну пам'ять, та й те, що йому довелося пережити, врізалося в пам'ять на все життя: розриви перших снарядів о 4 годині 22 червня 1941 року на плаці військової частини, в якій служив молодий лейтенант, жорстокі бої на кордоні (а прикордонники бачили, що буде війна, були готові до бою і зустріли ворога достойно), а потім відступ, безкінечні бої, в тім числі і в оточенні, поранення, полон і концтабір, втеча, дорога в партизани, партизанські походи. Та й потім десантування в тил ворога у складі розвідувально-диверсійного загону, і навіть після війни збройна боротьба проти бандитів — є що згадати і про що розповісти. Ну а я — вдячний слухач ще з тих далеких повоєнних років. Потім з'явилися магнітофони, та якість

їх була невисока, а з огляду на відсутність навиків у мене і брак часу, то й записати майже нічого не вдалося. Про що я зараз дуже жалкую.

Тож буду розказувати так, як я запам'ятав його історії.

* * *

—Підібрали мене, пораненого, німці (може, хтось підказав, були й такі доброзичливці), та до того я уже перевдягнувся і став зовні не офіцер-комуніст, а простий поранений солдат. Документи і зброя сховані, на мені старезний порваний одяг, що люди дали. Я відлежуюся в якомусь пустому сараї-кошарі, через дорогу від оселі людини, яка надала мені, пораненому офіцеру, першу допомогу, по суті спасла мене, ризикуючи своїм життям. Це був Непритворний Андрій Михайлович із села Диковичеве Ново-Архангельського району Кіровоградської області. Але ж я не міг залишатися в його дворі і наражати сім'ю рятівника на смертельну небезпеку.

Тому якомога швидше перепопз через дорогу в якийсь порожній сарай, відлежувався там, а малий Сашко приносив мені щось поїсти (на жаль, немає вже Андрія Михайловича, а ще раніше помер молодим від нещасного випадку на виробництві Сашко).

Під час мого перебування в сараї я бачив у щілинку величезну колону наших військовополонених, багато з яких були поранені. От один з таких поранених, в якому я впізнаю знайомого бійця, не в змозі йти, падає на узбіччі. Конвоїр мовчки підійшов, вистрелив у голову з пістолета і пішов далі. Що ти думаєш — через років зо два побачив я того бійця в одному з партизанських загонів! Виявляється, куля лише черкнула по черепу...

Отакі бувають чудеса!

Ну, а мене німці якось знайшли і запроторили в концтабір під Вінницею. Багато бійців, більшість поранені, огорожа, кулемети. На роботу нас не виганяють, бо це ще тільки перші місяці війни, німецький «Ordnung» ще не розвернувся на повну силу, але ж майже не годують. Дають якісь напівгнилі буряки та картоплю таку, що, мабуть, і свині б не їли, та й того дуже мало.

Рани мої заживають дуже погано, бо багато втратив крові, а їжі майже немає. Дехто, хто ще слабіший, вже ні на що не реагує. Почали масово вмирати. Але я ще не змирився зі

смертю, я молодий і сильний (був!), хочу жити.

Думаю, шукаю вихід. Часу для цього достатньо. І ось вроді знайшов! Всередині табору за порядком слідкували туркмени. Їх одягли в якусь форму, стали давати пайок і німці популярно роз'яснили: або служіть нам і допомагайте воювати з вашими пригнічувачими-руськими, або здохнете в таборі. Туркмени стали активними прислужниками, але ще без зброї та без права виходу в місто, це їм обіцяли потім.

От я і придумав. Підізвав такого, по суті поліцая, і кажу: «Бачиш, я скоро помру, але якщо ти допоможеш мені вирватися звідси, то за це мій батько — професор медицини дасть тобі багато золота». Думаю, кляне на золото. Ключув! Хоча спочатку й крикнув ламаною російською мовою: «Ну й подихай!» Я вмовляю, що від моєї смерті нікому ніякої користі не буде, і взагалі він нічого не втрачає, а має шанс стати багатим. Називаю адресу у Вінниці, звісно, адреса вигадана, у всіх містах були вулиці Леніна. От я і кажу: ваша сила і влада. Скоро вас стануть відпускати у місто, прийдеш — і все твоє буде. Тільки не будь дурнем, нікому не проговорись, особливо німцям. Вивези мене з трупами за межі табору, ніхто ж не перевіряє. Умовив. Як прийшла черга цього туркмена вивозити трупи, він і мене, живого, вірніше, напівживого, вкинув на воза з трупами, вивіз до ями і викинув туди. Яма була чималенька, але вже майже повна. У мене не знайшлось сил самому вилізти, прийшлося покричати туркмену. Він, хоч і вилаявся якось по-своєму, та повернувся і витяг мене за шиворіт.

Поповз я, як тільки міг, знайшов якийсь струмочок, сховався у посадочці. А там, видно, наші відступаючі бійці відпочивали, залишили чотири каски і чотири багнети. Бач, гвинтівку кидати не можна, без неї хоч від німців смерть, хоч свої не помилують...

Підкопую багнетом молоду картоплю, що росла неподалік, варю у металевому шоломі і їм. Оживаю, сили повертаються потроху, рани стали заживати. Але це недовго тривало; господар картоплі помітив, що хтось риє, і вислідив мене. А був строгий німецький наказ: хто надає допомогу червоноармійцям чи не доносить про них, тому розстріл! Довелось звідти вшиватися, спасибі, хоч не виказав мене той чолові'яга!

Потім пощастило — натрапив на якийсь полустанок, де були бурти вугілля і пуста сторожка поруч. Призначив себе сторожем, зробив мітлу, навів порядок, попідмітав і живу собі. Люди приходять за вугіллям, — о, у мене вже і їжі достатньо, і одягу теж наміняв, рани майже зажили, я вже інша людина!

Німці їдуть через переїзд, бачать, що я там щось підмітаю, «Гут, гут, карашо!». Вони дуже любили, щоб чоловік був при ділі, на службі.

Я вже став міркувати, як пробратися до своїх, через лінію фронту. Аж тут їде на велосипедах взвод «козачків»-націоналістів, які служили німцям. Цих не надуриш, як простуватих німців, — зразу зрозуміли, що моє місце в концтаборі. Відлупцювали добряче і здали мене знову в табір. Але я вже зовсім інша людина — головне, майже здоровий, на своїх ногах, та й одяг у мене і весь зовнішній вигляд зовсім інші. У величезному концтаборі мені без особливих проблем вдалося уникнути викриття «моїм» туркменом.

Знову думаю, як втекти. Моє місце на фронті, я — офіцер! Підшукую надійних товаришів, але, як потім дізнався, мене самого «підшукали».

Несподівано мене зараховують як українця, здорового і благонадійного, у спеціальну команду, з ремонту і обслуговування комунальних підприємств — доріг, мостів, водогону, електромереж та інше, вже як вільнонайманого. Німцям потрібні були робочі, вірніше — раби, от вони і відпускали інколи українців.

Після війни я служив у загонах «ББ», тобто — «боротьба з бандитизмом», і мав можливість ознайомитися з деякими документами по Вінницькій області.

Виявилось, що «благонадійним» я був перш за все з точки зору підпільників і їхнього керівника — головного інженера міськкомунгоспу при німцях. Він, придивившись до мене в таборі (через своїх людей), і включив мене в списки на роботу в місті як вільнонайманого.

У Вінниці було багато німецьких тилових служб, а також адміністративних органів, працював великий м'ясокомбінат, відкрилися ресторани, кінотеатри, виходили газети. Мені довелося працювати на м'ясокомбінаті у бригаді підсобників. Там щось прибирати, ремонтувати, утримувати в робочо-

му стані під'їзні колії. Я став придивлятися, що можна тут зробити, як організувати боротьбу з ворогом, завдати йому щонайбільшої шкоди.

Перш за все потрібно було набратися сил після концтабору, зміцнити, дістати зброю, — а потім ще побачимо чия візьме! Охорону комбінату несли австрійці. Ніби ті ж німці, та не такі заядли вояки, от їх більше й тримали на тилкових службах. Став я шукати з ними контакти, тим більше, що вже міг більш-менш пристойно спілкуватися німецькою. Це була ходьба по лезу бритви, бо тільки б німці знали, чого я шукаю, мене б відразу розстріляли.

Нарешті мені вдалося налагодити контакт з одним охоронцем, якому я втокмачував, що німці женуть вагони з м'ясом, салом, ковбасою у свій рейх, а ніяк не в Австрію, де його рідні живуть упроголодь.

А задумав я хоч щось відібрати у німців з тієї величезної кількості награваного у нас, що вони відправляли з м'ясокомбінату у рейх. Зробити це було дуже непросто, але вкрай потрібно. Без сил, без зброї багато не навоюєш. Та треба з чогось розпочинати свою війну...

Ну не вміють красти ні німці, ні австрійки, хоч плач! Відучені. Зійшлись на тому, що цей охоронник, коли працює вночі, за моїм сигналом цигаркою, просто відійде і «не побачить», як я перекину півтуші через паркан. А я йому за це даватиму справжні дойчмарки, багато, на які він купуватиме і посилатиме додому не ковбаси, ні, а олію, цукор і таке інше, щоб не виникало підозри у німців.

В кінці робочого дня я непомітно залазив у канал тепломережі, де й чекав десь до трьох годин ночі (навіть будильник пристроїв у своєму лігві, щоб не проспати), потім ліз каналом тепломережі в цех, знімав з крюка півтуші, так, щоб не кидалась в очі її відсутність, перетягував те м'ясо каналами до паркану, сигналив охороннику і перекидав через паркан. Налагодив збут, у мене завелися чималенькі суми дойчмарок, зброя, одяг. Я від'ївся, набрався сил і нарешті сказав собі: — досить, пора й мені йти на схід, пробиватися до своїх і продовжувати свою війну, так, як воюють мої брати, як воює моя Батьківщина.

Потрібен був напарник, але в нашій бригаді підходящої людини я не знайшов, а придивився до одного хлопця з

концтабору. Їхня команда лагодила місток, по якому я проходив. Видно, хлопець хоробрий, хоч і нерозсудливий. Бо злить поліцая-охоронника, наривається на кулю. Я пригощаю поліцая хорошими цигарками, по-дружньому розмовляю (ми ж обоє німцям служимо!), зондую обстановку. Нарешті прошу віддати мені того розгільдя, що тільки нерви портить. Мовляв, хочу відкрити майстерню, потрібен робітник. Звісно, за гроші. А в концтаборі, мовляв, скажеш, що пристрелив, бо той тікав. Нарешті сторгувалися, віддав я гроші, поліцай скомандував хлопцеві йти у моє розпорядження. *(Тут я питаю, а що можна було купити в той час за ті гроші? «Дві корови», — відповідає Антон Антонович. Ого, думаю, поліцай непоганий гешефт зробив! — М.П.)*.

Тільки трохи відійшли, Мишко (руський) зі злом на мене: «Ты что, сука немецкая, думаешь, я тебе служить буду?». Прийшлося роз'яснити, що втекти він може в будь-який момент, але я його врятував від кулі поліцая не для того, щоб німцям служити, а навпаки, щоб йти до своїх. Це йому сподобалося, порозумілися.

Влаштував я Мишка у свою бригаду, щоб його трохи підгодувати, поправити. Він мені допомагає за відомою схемою; ми так знахабніли, що інколи збували (звичайно, зі всякими пересторогами, з чорного ходу) крадене м'ясо навіть у ресторан для німців. Бо там платили дойчмарками, які нам дуже пригодилися для організації втечі і походу до своїх.

Та ось в одну ніч здійснювався на комбінаті якийсь лемент. Ми, як пацюки, висунули носи, бачимо, що стару охорону змінюють есесівці. В чорній формі, рослі, всі як один. Виставляють кулемети навіть на даху. Бачимо, готується приїзд якогось дуже великого начальства.

Ми зметикували: приїде Гітлер! Вб'ємо Гітлера, що б це нам не коштувало! Пістолети у нас є і тут, на території, сховані.

Так що, як тільки прийшла наша команда на роботу, ми непомітно вилізли і злилися з іншими робітниками. Пістолети за пазухою, наготові. Дійсно, щось небачене: на головній алеї через кожні кроків двадцять розставили штативи з фото та кіноапаратами, а біля них виструнчилися браві унтер-офіцери — фотографи й кінооператори. Ми теж потрапляємо в кадр — раби працюють на Велику Германію!

І от діждалися! Йде від цехів в напрямку до нас велика свита начальства, а попереду якась жінка в чорному шкіряному плащі. Гітлера немає, я його добре пам'ятав по газетних фотографіях та німецьких кіножурналах. Проходити будуть повз нас на відстані близько десяти метрів. Саме те, що треба. Але ж Гітлера немає! Я розумію, що після замаху будуть страшні репресії — німці на такі діла майстри! Тож вирішую не ризикувати життям тисяч людей через якусь бабу, хоч, видно, і високопоставлену. (Як я потім дізнався, за вбивство Гейдріха — німецького ставленика в Чехословаччині, німці вбили близько двохсот тисяч людей). Приймаю рішення — не стріляти! Потихеньку кажу про це Мишкові, але він уже нічого не сприймає — лице зблідло, очі як у приреченого на смерть, рука лізе за пістолетом. Довелося жорстко наказати, попередити, що я не дам вистрілити. Допомогло!

Проходять повз нас. Кінооператори знімають, потім клацають каблуками і завмирають струнко. Наступного дня читаю в газетах, що то була головна керівниця жіночого фашистського руху Німеччини (Лотта Еккарт?). А в кінотеатрі крутили кіножурнали, показували безкінечні потяги, що везли в рейх м'ясопродукти і все-все награвоване, — щоб фрау бачили, за що воюють їхні сини! Німці любили це демонструвати — пропаганда Геббельса не дрімала!

До слова, ще одне моє спостереження: Бачу, що німці під суворим контролем офіцера привозять і спалюють в котельні якісь секретні документи. От я й попросив свого приятеля-кочегара, до якого ходив погрітися, щоб він кинув ті папери в топку на сире вугілля, та ще й прикидав сирим, а потім витяг, як тільки німець покурить і піде. Так і зробили. Дивлюсь — креслення якоїсь величезної споруди, особливе враження від товщини стін і стелі — аж до трьох метрів! Згадав я ці креслення, коли дізнався, що під Вінницею німці будували в той час ставку Гітлера.

Та досить про Вінницю, наша дорога — на схід, на фронт, битися з німцями, а не працювати на них!

Востаннє ми каналами залізли вночі в цех курячих консервів, понищили там все, що змогли, зняли портрет Гітлера, поклали на стіл і, як би краще сказати, осквернили. Забрали зброю, гроші — і вперед! Всіляких довідок я навімінював, тож Мишка суворо попереджую: якщо дове-

деться, то розмову веду я, українською, як місцевий житель, а ти мовчи, одне твоє слово — і зразу видно, що ти руський, а значить солдат, що втікає з полону. В одну кишеню кладу довідки, а в іншу пістолет, знову попереджую, що рішення приймаю я, і якщо я лізу по довідку, то й ти доставай довідку, може, відбрешемось, а якщо по пістолет, то й ти вихоплюй пістолет — і пробиваємось! Звичайно, Мишко все переплутав. Але це потім, а поки що ми пробираємось, більше ночами, на схід. Люди допомагають, особливо запам'яталася одна бідна жінка, у якої і чоловік і син були десь на фронті, а може, вже й серед живих не було, бо жодної звісточки — війна...

Ми добре відіспалися в неї, відпочили, нагодувала нас чим могла, то я на прощання витяг гроші: купи собі, мамашо, корову, вона тебе прогодує. Отак і йшли. Бувало й по-іншому. Зайшли до одного лісника, то він нам дає їсти, а сам синові — морг! Помчався син. Але ж і я не дрімаю, інакше пропадеш ні за гріш! Хутенько перехопили чогось і бігом переліскались вздовж дороги метрів триста-чотириста, та й залягли. Через хвилин двадцять мчить машина з солдатами по наші душі — та наш і слід вицах!

* * *

Сміється Антон Антонович, каже: племян, єсть Бог на світі, от послухай!

Йдемо ми далі, вдень, ніби нікого поблизу немає, аж тут вилітає із-за горба добряча трикінна бричка, на ній огрядний німецький офіцер-пан, а спереду кучер-поліцай з гвинтівкою, та не простий поліцай, як виявилось. Бо дозволив собі притримати коней і строго запитати: «Хто такі, куди йдете?».

Отут мене як чорт за язик смикнув: питаю, а що, може, підвезеш? Нечуване нахабство! Навіть німець до нас повернувся, дивиться. Звісно, зразу ж — тпру!! Папір! Проклинаючи свою дурість, я надіюсь якість відбрехатися і лізу в кишеню за паперами, Мишко ж зрозумів по-іншому, вихоплює пістолет — і на, на! В лице німцю, але ж дві осічки! Німець витріщив очі; якщо залишився живим після війни, то, мабуть, все життя згадував Мишків пістолет в лице, з двох метрів. Поліцай вдарив по конях, добрі коні рвонули і помчали. Поки я вихопив пістолет, то вже годі було стріляти. Треба втікати, ховатися. Отже, ми дали драла якимись малесенькими лісочками,

що більш схожі на пастки, та знайшли болітце, то й залізли туди по ніздрі. Звісно, скоро облава. Німці, поліцаї. Все пройшли, простріляли, знайшли болотце, та лізти туди ніхто не хоче. Простріляли, посікли все, а ми за купинами голови поховали — пронесло!

Але ж зброя, якій не можна довіряти, — це страшно і неприпустимо. Змінили патрони, пробуємо — бах! А німці ще недалеко, почули. І знову за нами організована погоня, мчимося як зайці, шкуру рятуємо. Та вже смеркає, втікаємо. Ну й натерпілися страху!

Як я взнав уже після війни, отак тоді зустрілися ми з місцевим гебітскомісаром (це якби голова райвиконкому). Люди кажуть, що він не дуже звірствував, не знущався над людьми, то, бач, Бог і врятував його від Мишкової кулі...

І інший випадок. Йдемо доріжкою краєм лісу, щоб сховатися швидко, якщо доведеться. Збоку поле, працюють жінки. Звідти лине якась лайка, прислуховуємось: ферфлюхте, русіше швайн! Німець лютує, нагайкою жінок б'є, дехто втікає. От ідуть нам назустріч — офіцер в офіцерському плащі і двоє поліцаїв з гвинтівками. Командую Мишкові: залягаємо в засаду, я буду бити першим офіцера, ти — поліцая, а з тим, що залишиться, вдвох справимось.

Підпустили, я офіцеру кулю в груди, Мишко поранив поліцая, який страшенно закричав, кинув гвинтівку і помчався як заєць. Точно так вчинив і його напарник. Я подивився документи офіцера. Нічого ми не взяли, його одяг нам не підходить, зброя у нас теж є, перевірена після того випадку, що стався раніше.

Після війни потрапив я в ті краї, розмовляю з мужиками, а як тут у вас у війну було? Охоче розповідають, що командував тут один німець, такий гад був, стільки людей загубив, та наші партизани його підстерegli і вбили. Я про себе усміхнувся — уже й герої місцеві є!

Так що як бачиш, племяш, Бог таки є, бо воздає по справедливості.

Незлому чоловікові життя залишив, а злomu гаду — смерть!

* * *

Знайшли ми партизан, потрапили до знаменитого партизанського командира Наумова М. І. А в подальшому наші з Мишком дороги розійшлися. Я залишився воювати в пар-

тизанському загоні, а Мишко, молодший лейтенант, який раніше в штабі армії забезпечував зв'язок на апараті «БОДО», полетів літаком на Велику землю. (Може, сподівався, що його після полону знову посадять у штабі на зв'язок? Ні, так не буває!) Загинув Мишко десь на дорогах війни. А мене доля пощадила, хоч багато разів було так, що здавалось — все, кінець. Та пробивалися, бач, живу! А німці довго пам'ятатимуть партизан-науцівців...

* * *

Хочу додати, що й Антону Антоновичу не вдалось до кінця забути кошмари війни. А бувало всяко. У партизан немає тилу у звичайному розумінні, де в разі поранення на тебе чекає госпіталь з ласкавими сестричками. У ворожому тилу бойова обстановка інколи складалася так, що не дозволяла навіть винести пораненого друга, і поранений, розуміючи це, просить: добий, не залишай ворогу! Це бувало, і за те, щоб винести і врятувати поранених, билися до останнього, але не завжди вдавалось врятувати їх, — і це найстрашніше.

В один з моїх приїздів до Антона Антоновича я запитав, що у нього зламався годинник. А носив він чомусь старенького кишенькового. Не довго думаючи, я купив гарного годинника з металевим браслетом, вигравірував підходящий напис і вручив. Та бачу, що він їх не носить на руці. Потім зізнався: не можу, звижаються есесівські металеві наручники, якими мене пристебнули до мотоциклетної коляски і повезли на страшну смерть. Бо з лап есесівців партизану була одна дорога — через страшні муки на той світ. Та й ми ніколи не відпускали живими есесівців.

Я вже не став питати, як Антон Антонович викрутився й того разу, щоб не повертати його в ті страшні спогади...

Будь проклята війна!

РОЗВІДКА. БОЇ ПІД ЕМІЛЬЧИНО ТА ГОРОД-НИЦЕЮ.

Основа партизанської тактики ще з часів партизанського командира першої Вітчизняної війни 1812 року Дениса Давидова — це засада, напад зненацька, раптово, відчайдушна, приголомшлива атака, яка викликає паніку в стані противника. І все це на основі доскональної розвідки, без якої успішні дії просто неможливі. Звичайно, така розвідка для партизан завжди простіше ніж для противника, бо ми воюємо на своїй землі, нам допомагають наші люди. Але бувають і смішні і не дуже смішні випадки.

Під час Західного рейду партизанського кінного з'єднання генерала Наумова М. І. в наші лави ставали і місцеві жителі-патріоти, в тім числі і в західних областях України. Одного разу послали двох таких «новеньких» партизан на розвідку, чи єсть німці в селі і скільки їх, вважаючи, що місцевим це буде простіше зробити. Повертаються, доповідають: німці є! А де і скільки? Жваво відповідають: «Та доста!». Ого! Якщо до сотні (так зрозумів командир), то це вже чимала сила. Розвертаємо до бою один із загонів, вриваємось в село, а там шість німців-тиловиків збирають продукти. Тьху, із-за цього цілий загін посиляли! Виявилось, що коли тут кажуть «доста», то це означає зовсім не «до сотні», а просто: «достатньо» (як це показалося недосвідченим партизанам).

Гірше було, коли зіткнулися без всякої розвідки з професійними карателями, які сміло вийшли назустріч з піднятими руками і криками: «здаємося, здаємося!». А в той час нам здавалося багато слов'ян - чехів, словаків, югославів, які опинилися в німецькій армії, але аж ніяк не горіли бажанням вмирати за фюрера, тим більше в боях проти братів-слов'ян. Наші і піднялися назустріч: «підходьте ближче!». Аж тут передні ряди німців падають, а із-за їх спин зблизька по нам кулемети — тр-р-р! Чимало наших бійців-наумівців поклали. Відбили ми німців, справилися. Читаю я документи вбитих, допитую полонених. Виявляється — 800-й учбовий будівельний полк особливого призначення. Але підпорядкований він чомусь управлінню контррозвідки Головного командування Вермахта (ОКВ). Та це ж відомий полк «Брандербург»! Спе-

ціалісти каральних справ, диверсанти, провокатори. Яких хлопців-наумівців ми втратили!

Поверхнева, недоскональна розвідка часто приводить до невинуватених втрат, але не завжди є можливість і час на досконалу розвідку, особливо під час рейду, коли кругом вороги і зупинитися ніяк не можна. Тільки різким і несподіваним маневром можливо «скинути» з себе карателів. В цьому і є завдання партизанського командира — знайти оптимальний вихід із будь-якого стану, що склався, і добитися перемоги зі щонайменшими втратами. Буває по-різному, але підсумки бойових дій показують, що генералу Наумову завжди вдавалося виходити переможцем, хоча інколи і траплялися такі «будівельники», як 800-й полк особливого призначення, справитися з якими було непросто.

Так одного разу розвідка доповіла, що в містечку десь близько п'ятидесяти якихось німців-будівельників (знову «будівельники!»). Вважаючи, що сили противника невеликі, вирішили атакувати в кінному строю, напористо, масованим вогнем з автоматичної зброї і гранатами силами Макарівського загону подавити і знищити ворога. Так завжди і бувало, але не цього разу. «Будівельники» виявилися ще ті! Мабуть у них розвідка не дрімала, тому раптовості ніякої не вийшло. Партизани були зустрінуті вогнем. Прийшлося негайно спішитися і залягти. То там, то тут закричали поранені, видно стрільці у німців були непогано навчені, та і позиції займали вигідні, раніше приготовлені.

У мене поперек сидла, як завжди, лежав кулемет «ДП» (Дегтярёв пехотный), потужна зброя. Це тобі не автомат, хоч наш «ППШ» (пистолет-пулемет Шпагіна), хоч німецький «МР» — машиненпистоль, які стріляли пістолетними патронами; «ДП» стріляв гвинтівковими патронами (гвинтівка Мосіна, зразка 1891/30 року) і тому давав сильну, потужну чергу, та і прицільна дальність втричі більша, ніж у автомата. Після деяких пам'ятних подій, коли мені з великими труднощами вдалося відбитися від ворогів з допомогою автомата, я не розлучався з «Дегтярёвым».

От і зараз мені вдалося прикритися товстим пеньком, звідки я і огризався зі свого кулемета. Але ж патрони в магазині закінчуються (в дисковий магазин кулемета «ДП» вхо-

дило 47 патронів, магазин встановлювався горизонтально зверху кулемета і називався просто диском, або по простому — «блином»), а мій другий номер, недавно приставший до нас молодий матросик Гриша, у якого в сумці три запасних, споряджених диска і просто насипом патрони, до мене доповзти не може. Звідкілясь зверху прицільно лупить по нам кулемет, та так, що і голову підняти неможливо. Кулі свистять поряд, з пенька тільки щепки летять. Гриша, при спробі доповзти до мене, був зразу ж поранений у п'ятку (ну просто як шведський король Карл XII під Полтавою!). Прийшлося йому сховатися в канаві, метрів за п'ять-шість. Але ж патрони потрібні. Кричу — Гришка, кидай, коти диски! Таким способом я і одержав пару дисків. А за цей час я придивився таки — німецький кулеметник б'є з даху будинку. Хороша черга з мого «Дегтярёва» і він замовк навіки. Стало легше, я переніс вогонь на інші цілі, «погасив» ще одну вогневу точку, вже легше стало, можна спокійніше обдивитися. Бачу — німці по наших конях не стріляють, хоча ті скупчилися табуном на досяжній відстані. От, думаю, німці дурні попалися, хоч стріляють і непогано. Не збагнули, що без коней ми ні втекти, ні догнати не зможем, якщо доведеться. Знищили ми в кінці кінців цих стрільців — «будівельників», не встояли вони проти партизан. Взяли також непогані трофеї. Але ж і своїх кілька бійців втратили. Не зміг залишитися у з'єднанні і поранений в п'ятку Гриша. Рана в нього хоч і не смертельна, але ж дуже неприємна, не дає змоги вільно рухатися, а без цього як воювати?

Після війни, десь біля року 1947, чи 48-го зустрічаю я Гришу в Києві, на Євбазі (Єврейський базар). Живий матросик, тільки шкутильгає сильно. Обійнялися, поговорили, згадали партизанські діла.

Розвідка потрібна не тільки для бою. Діло було в кінці листопада 1943 року під Емільчино (це в Житомирській області). Наша розвідка доповіла: великий німецький гарнізон, багато скупчилося поліцаїв, що втекли із східних областей; на старих армійських базах склади зброї і продовольства. Але ж і фронт вже неподалік! А Наумов полюбляє вдарити раптово, як сніг на голову. От ми і вдарили. Шустро драпонули німці, бо як кажуть — «у страху глаза велики!». Тікали нім-

ці мабуть не від нас, а від фронту, не розібралися в паніці, але ж нам яка різниця? Вивезти всю зброю німці не могли, так ума не хватило викинути затвори з гвинтівок, а в паніці били гвинтівками об землю, розбивали приклади. Без затвора гвинтівка не зброя, а замість прикладів ми на бувшому МТС (машино-тракторна станція) приспособилися кувати металеві скоби — от і вирішення питання .

Поки хлопці із інших загонів святкували перемогу, я розіслав макарівців рознюхати на предмет патронів. Місцеві люди і підказали — там-то і там-то німці щось скидали в річку. Знайшли ми те місце на березі, треба пірнати. Добровольці є? звісно є! перший обв'язався мотузкою, стакан міцної самогонки хлопнув і — вперед!, вірніше — вниз, у воду. Не відразу, але доповідають : знайшли станковий кулемет і гору «цинків» з патронами.

Кулемет прив'язали мотузкою і витягли, ну а коробки з патронами (цинки) діставали баграми і тут же, на березі, складали одну на одну. Отак нас річка Уборть забезпечувала. Патрони часів війни, гільзи не латунні, а сталі, але збереглися непогано. Я вже і не пам'ятаю скільки в ящику, десь біля тисячі.

Раптом чую, по мосту: тук-тук-тук! Вершники. Командир і комісар з'єднання. Наумов і Кишинський. Повертають до нас. Я зкомандував: хлопці, увага, командир з'єднання, відповідати браво, по- армійському! А тоді в Червоній Армії прийнято було відповідати на вітання командира або коротко: «Здраст!», або: «Здрав-ствуй-те!». Я попереджаю, команду: коротко — «Здраст!». Під'їжджають, я — «Смирно!». Наумов вітає: «Здоровствуйте товарищи!». Мої хлопці грянули у відповідь «Здраст!», так що галки з дерев позлітали! Генерал: — Що ви тут робите? Відповідаю: — Будівництво задумали, оце стіну із патронів будуємо, та і станковий кулемет з річки витягли! Сміється генерал: — Я теж колись так озброювався — за кулеметом в ополонку пірнали!

Я зараз же і прошу: — Товаришу генерал, не допустіть щоб нас грабували, розкуркулювали! Бійці з інших загонів сметанку шукають та дівчатам підморгують, а ми в льодяну воду пірнаємо! — Не допущу! Тільки на ваших умовах!

Так все і сталося. На нараді всі стали хникати: У Паська

гора патронів, нехай поділиться! А я і відповідаю: поділюся, тільки на умовах — за цинку патронів гвинтівочку. Добровольців прийшло багато, зброї на всіх не вистачає. Всі загуділи невдоволено: гу-у-у! А генерал і каже: все чесно, я сам бачив як вони пірнали, діставали ці патрони, я свідок. І я втручатися не буду, домовляйтеся самі!

Капітан Коротюк піднімається: По- братському поділимося, за цинку — гвинтівочку ! Всі знову — гу! Ну раз ні, то ні. Мій обоз всі патрони підніме. А коли комусь в бою зовсім туго буде, то так тому й бути — поділюся, допоможу. От і ви шукайте, шукайте патрончики!

Але, якщо чесно, то і інші загони не дрімали. Зброя, продовольство, навіть автотранспорт — все дісталось партизанам-наумівцям. Продовольство, загалом, роздали населенню, ну а зброя та патрони — це нам завжди потрібне.

Таким чином, найчастіше, ми і ставали на «забезпечення» у фриців. З «Великої землі» нам якщо і допомагали, то, в основному, самим необхідним — картами, живленням для рацій, патронами для ПТР (протитанкових рушниць) та ще деякими вантажами. Та, що дуже важливо, вивозили поранених. Звичайно, коли була така можливість і літаки могли сісти в тилу у німців. Все інше партизани здобували в бою. Єсть таке прислів'я, що солдату в поході і голочка важка, але ж в бою патрони дуже «дорожчають». Бо не завжди нам німці свої склади залишають, а безперестанні бої вимагають боеприпасів. Так що ці «емільчинські» патрони нам незабаром дуже пригодилися в боях на Новий, 1944-й рік під Городницею. Там ми закрили, добре підготувавшись, єдине підходяще місце для переправи німців через річку Случ. Фронт завершував оточення німецьких військ, які всіма силами робили спроби прорватися і відступити за Случ. Бійня була страшна. Страшна для німців, бо ми зустріли їх в повній бойовій готовності та ще й в добре облаштованих окопах. (Тут доречно процитувати виписку із щоденника генерала Наумова М. І. від 01. 01. 1944-го року: *«Это была атака обреченных. Пластуны саранчой ползли на усадьбу МТС, оборону которой держал лейтенант Пасько. А где Пасько, там настоящая драка с немцами. Уи него свои счета с ними. Оставив на подступах к МТС десятки трупов, противник отступил. В*

3-00 атака повторилась и снова была отражена. В 10 часов тысячи полторы фашистов сделали новую попытку прорваться за Случь, но оборона Хинельского отряда была несокрушима ... По всей линии обороны трупы и трупы врагов ... И почти никаких потерь среди макаровцев и конотопцев»).

Смерть наздоганяла відступаючих німців ззаду, там, де давив всією своєю силою фронт; чекала і попереду, де так бажана їм переправа була наглухо закрита силами партизан. Хвилями навалювалися німці на оборону партизан і гинули під їх рушнично-кулеметним вогнем. Після бою, вже вдень, оглядали ми поле бою — зброя, каски, лопатки, інша амуніція — все покинуто перед нашими окопами. І трупи, трупи, трупи; поле буквально встелене трупами. Особливо запам'ятався один німець, що всього десь метрів двадцять не доповз до наших окопів. По всьому видно — ще той фронтовик. Без верхньої одєжі, обірваний, грязний, на грудях нагороди, значки ще за зимову кампанію 1941/42 року, за рукопашні бої.

В розкритому роті блищать коронки. Взагалі видно, це той, кого німці з повагою називали «Frontenschwein», справжній окопник, солдат передової лінії фронту. Це, якби дослівно перекласти, «Фронтowa свиня» — у німців досить почесна назва. Щось на кшталт того, як у нас досвідченого, заслуженого моряка називають «Морський вовк».

Сотні, а може і тисячі таких «свиней» полягло під Городницею. Що ж, така судьба всіх, хто приходить нас завоювати. Це вам не 1941 рік! Після цього бою в нашому «Бойовому листку» з'явилася балада «О фрицах при Городнице», яка закінчувалася куплетом:

«Немцы смело — в Городницу,
но не так туда войдешь!
Городница, что граница,
в ней костей не соберешь!»

Недаремно на Русі кажуть: «Хто з мечем до нас прийде, той від меча й загине!».

Закінчилася війна. А після війни судьба у кожного склалася своя. Від рядового колгоспника до самих високих кабінетів. Наприклад, знаменитий командир партизанського з'єднання, Герой Радянського Союзу, а потім і Двічі Герой, Сидір Артемович Ковпак, довгий час був на високій посаді заступника Голови Президії Верховної Ради України. Партизанське життя, повне величезної напруги та смертельної небезпеки, згуртувало людей так, що і після війни партизани старалися, по можливості, не втрачати зв'язок друг з другом, допомогати один одному.

Ковпак завів у себе такий порядок: якщо до нього прийшов партизан, то негайно доповісти і пропустити без затримки. Бувало завинив десь бувший партизан, може й так, що судом пахне (а причини різні бувають), то йому друзі й кажуть: «Йди до Діда, просись, він допоможе!». (Дід — так партизани Ковпака називали).

Приходить до Діда, Ковпак зараз же запитує: — Де воював, в якому загоні, хто командир? — Ага, знаю. А добре воював? Прохач: — Та воював, як міг, от і медаль партизанська єсть (найпочесніша нагорода для партизана!).

— Ну що там у тебе? Говори чесно, як на духу! — Та так і так, винен, тепер діло до суда йде. Пробачте, Сидір Артемович, більше не буду.

Якщо гріхи невеликі (а в повоєнний час закони строгі були, за мізерну по теперішнім міркам кражу, наприклад, давали кілька років тюрми), то Дід казав: — Ладно, допоможу, йди та більше не гріши! На цьому все і закінчувалося.

Такий патріархальний підхід, може і не зовсім строго по закону, але по людським міркам більш справедливий. Поважали Ковпака за героїчні діла під час війни, поважали й за мудрість і справедливість в житійських ділах в дні миру.

березень 2010 р.

ЯК ПАРТИЗАН СПАВ В ОДНІЙ КІМНАТІ З НІМЦЯМИ

На початку 1944 року рейдове партизанське з'єднання кінних загонів під командуванням генерала Наумова М.І., в якому мені довелося воювати на посаді начальника штабу Макарівського загону, а потім командира цього загону, вишло у Львівську область, де в безперервних боях завдало вельми відчутних втрат фашистським військам та їх поплічникам з дивізії СС «Галичина». Звичайно, німці терпіти у своїх тилах таку силу не могли.

Проти партизан були кинуті, крім піхоти, танкові війська, активно залучалася також авіація — це і була наша реальна допомога фронту, що наближався. Ми притягли і прив'язали до себе значні сили німців. Зробивши коло по Галичині, партизанські загони вийшли південніше Львова в район Самбора (с. Рейтаревичі, де були запеклі, тяжкі бої); на заході ввійшли на польські землі (Кальникув, Цевкув, Сенява), де поляки зустрічали нас з радістю, як перших гінців Червоної армії-визволительки. Потім з'єднання повернуло на схід, назустріч фронту. Мостиська, Яворів, Жовква, Купічволя та багато інших міст і містечок — свідки цього героїчного рейду. Дорога партизан позначена знищеними німецькими гарнізонами, підірваними ешелонами на дорогах Львів — Краків та Львів — Рава-Руська, згорівшими від наших гармат та ПТР (протитанкових рушниць) німецькими танками та бронемашинами, тисячами тон продуктів — зерна, цукру, м'яса, також скота, які ми відбивали в німецьких фільварках та роздавали населенню. Але ж і могилами патріотів-партизан.

На жаль, підібрати підходящу місцину, де можна б було влаштувати тимчасовий аеродром, нам не вдалося. І діло тут не в допомозі з Великої землі — зброю і боеприпаси (крім патронів для ПТР) ми здобували в боях, але ж у нас виник чималенький обоз з пораненими, який значно зменшував можливість маневру. А так як вивезти поранених літаками не вдалося, то командування прийняло рішення повернути на схід, назустріч фронту, щоб передати поранених в армійські госпіталі.

В північно-східній частині Львівської області багато ни-

зин, заболочених місцевостей, річечки, переліски, відповідно і географічні назви: «Заболотці», «Броди» і т. п. Робити стрімкі марші-переходи по такій місцевості важко і нам, партизанам, та важко і німцям з їх технікою. Погода пасмурна — то сніг, то дощ, то підмерзне, то підтане. Ми маневруємо, не даємо загнати себе в пастки та «мішки», які налаштовують для нас вороги. Безкінечні бої, марші, ми страшенно втомилися, але ж втомилися і німці, які нас переслідують.

І от ми вроді трохи відірвалися від німців. В якомусь невеликому селі зупинилися — треба дати відпочинок і людям і коням. В теплій хаті мене зразу ж розморило, зняв пояс з портупеею, на якому кобура з пістолетом і фінка, автомат і планшетку з документами і все це засунув під ліжко. Швидко зняв одержу і буквально провалився в сон, як сокира в воду. Надіявся з годинку поспати-відпочити. Поспав. До сих пір не можу забути той сон, вік би його не бачити!

Сниться мені якийсь гул, вібрація, землетрус, чи що? Проснувся і вжахнувся: в сіріючому віконці бачу — у дворі стоїть німецький танк з працюючим двигуном, от звідки гул і вібрація землі. Перед ним невеличке вогнище, біля якого двоє вартових гріють руки, а в хаті, на підлозі, покотом сплять німці, та так тісно, що ногу нікуди поставити. Видно, що смертельно втомлені німці ввалилися в теплу хату і просто попадали спати, мабуть і світло не світили, де там їм було розбиратися з якимось мужиком, який не криючись, вільно спить на ліжку — може то хазяїн.

А що мені робити? Це ж моя нагла смерть тут і під ногами і у дворі і скрізь! Хроплять німчури, то я потихеньку руку під ліжко, дістав пояс-спорядження зі зброєю, планшетку та автомат, думаю, якщо вмирати, то хоч подорожче життя своє віддам. Але ж у хаті ніхто і не думає просипатися, якщо можна так сказати. То я як був, босий і в одному спідньому (де там шукати чоботи та одіж!) став пробиратися до дверей, потихеньку розсовуючи німців і ставлячи босі ноги на підлогу. Пробрався в сіни, а куди далі? Адже вартові перед дверима не сплять, та мабуть же і все село забите німцями. А в старих хатах, звичайно, робили широченький, щоб людина пролазила при чистці, димник, який йшов від сінешньої підлоги і прямо на дах, а в ньому ще й шаблі, щоб зручніше лазити.

Намацав я дверцята — відчиняються, думаю — оце мій шанс! Лізу вгору помаленьку, бачу зірки, а в голові все перевернулося, ввижається, що я лізу вниз, в якийсь колодязь, де зірки віддзеркалюються у воді. Це тепер, через багато років, я розумію, що через величезну втому, нервові перевантаження, постійний недосип, щось з мозком, зі свідомістю відбувалося. Доліз, висунув голову з димаря, подивився — вартові вгору, звісно, не дивляться, а за гулом двигуна нічого не чують. То я по стрісі спустився прямо в кучугуру снігу, що була за хатою, та й подався в напрямі ліска, який бовванів неподалік. Моя «білизна», яка і до того не відзначалася свіжістю і білизою, стала чорною від сажі і на снігу ніяк не слугувала для маскування, скоріше навпаки, та спостерігати цю картину було нікому. Так, бігцем я добрався до краю лісу, знайшов двір, мабуть, лісника, але ж ще дуже рано, тільки-тільки сіріє, а в хаті дубові двері на добрячих засовах, на вікнах віконниці, то в хату так просто не попадеш. Постукати і тим самим насторожити хазяїна теж не вихід — не знаєш хто тобі і з чим відкриє (якщо відкриє). Ми знали, що німці залучали до себе на службу лісників, щоб знати, що твориться в лісах. Тому я зіщулювався від холоду і чекаю. Невдовзі заскрипіли двері, виходить хазяїн з вилами — треба скотину годувати. Отут я хутенько і представ перед ним у всій красі. «Давай коня і якусь одежину! Дасть Бог, якщо залишусь живим — поверну подвійно, а зараз у мене іншого виходу немає, зате є автомат!» — приміром таке він від мене почув. Чоловік, вражений моїм виглядом і моєю промовою, з просоння аж заляк та швидко опанував себе, і тут я побачив, що кінчики вил повертаються в мою сторону. А штрикнути вилами в живіт набагато швидше, ніж перезарядити автомат. Але я був наготові і ясно дав зрозуміти, що буде по-моєму. Готовий до бою автомат — хороший, переконливий аргумент. Прийшлося йому дати коня і щось із одежі — таке дрантя, що ним хіба що кабаки від заморозків вкривають. Я безмежно зрадів, скочив на коня, знайшов сліди з'єднання і помчав навздогін.

Сила і боєздатність кінних партизан заключається в тім числі і в маневреності, яку дають коні. Але якщо коні зморені, то їх приходитьс'я міняти в селах на може набагато гірших, але свіжих! А тим, хто хоче нас догнати дістаються зморені

коні, на яких погоню не організуєш. Ця тактика вивірена ще махновцями і наші партизани нею успішно користувалися. Піхота на маршах дуже зморюється і боєздатність її значно зменшується, а кіннотники втомлюються значно менше, навіть дрімають в сідлах і завжди готові до бою.

Нарешті побачив я хвіст колони, наздоганяю з'єднання, а звідти по мені автоматна черга. Хтось із новеньких, ненавчених бійців здуру вирішив повоювати з самотнім вершником. Нарешті впізнали мене, хоч це було і непросто, з огляду на мій вигляд — мало того, що в якомусь дранті, так ще й весь у сажі. Догнав командування, доповів. І сміх і гріх — командир загону і в такому вигляді!

Винуваті всі, вірніше винувата страшна втома, коли вже знижується увага, виникають помилки; нервова система теж має межу працездатності. Ніхто не підняв мене, коли з'єднання вирушило. Вірніше, хтось сказав (помилився!), що бачив мене в строю там, в передніх рядах. Так і помчали без мене, добре що вдалося таки мені виплутатися, далеко не завжди так вдало закінчується. Випадало інколи і так, що в одній хаті німці сплять, а в сусідній партизани. Тут вже хто раніше проснувся і правильно відреагував, той і на коні, в прямому і переносному смислі; ну а противник може і не проснутися.

При першій же можливості в якомусь селі знайшли велику бочку, налили теплої води і став я відмиватися від сажі і від своєї пригоди, разом з сажою змиваючи нервові перенапруження. Помічаю, що у мене на пальцях залишаються пасма волосся. Комісар з'єднання, він же і прекрасний лікар, Тарасов Михайло Михайлович, побачив, що я здивовано дивлюся на свої руки, всі в волоссі, і каже: - не роби цього, Антон, бо залишишся без чуба. Таке буває при сильних нервових перевантаженнях, стресах. Треба легенько відмиватися, не сильно терти.

Дійсно, чого-чого, а стресів на війні нам всім вистачило сповна.

Пасько М.С. 2010р.

ДЕСАНТ

...Еще 26 июля (1944) высадились за Высокими Татрами организаторская группа во главе с Величко и Ляхом. 8-го августа на их площадку выбросилась на парашютах группа Белика, 9-го — Егорова, 16-го — Волянского и Макарова. ... В Судеты, в район Лоупны, на самую границу с Германией, переброшена партизанская группа нашего капитана Мельника и Химича; в Восточно-Словацкую область — отряд Пасько, а также другие партизаны, в частности группы Снежинского, Мартынова, Иванова ...

... УШПД (Украинский штаб партизанского движения) оказывает помощь партизанскому движению центральной и юго-восточной Европы. По просьбе Чехословацкой компартии 17 июля ЦК КП(б)У вынес решение об оказании ей помощи в организации партизанского движения, одобрив план мероприятий, осуществляемых теперь Украинским штабом. Разгорелось пламя партизанской войны на всю Европу.

Михаил Наумов. «Западный рейд».

І, згадує Антон Антонович далі: довелося стати парашутистом-десантником. У війну це робилося дуже просто. Після зустрічі з Червоною Армією наше партизанське з'єднання було розформовано: старші за віком були направлені відбудовувати народне господарство, багато пішло на фронт, а з більш досвідчених, які проявили себе не тільки хоробрими і вмілими бійцями, а й хорошими організаторами, комплектували загони для десантування в тил ворога для розвідувально-диверсійної діяльності та організації партизанської війни в Європі.

Десантування відбувалося з американських літаків «Дуглас», які вироблялися також у нас по ліцензії і називалися «Лі-2». В літаку розміщувалося 24 десантники зі зброєю, набоями, рацією і всім необхідним (по можливості, звичайно) для боротьби в тилу у німців. Обов'язково 3-4 людини були з тієї місцевості, де планувалася наша діяльність. Це зрозуміло: мова, звичаї, зв'язок з місцевим населенням, — без цього неможливо ефективно воювати, тим більше вести розвідку. Мене призначили начальником штабу десантного загону імені Борканюка для десантування в Словачію, де готувалося повстання проти окупантів-німців. Командиром загону (хоч би формально) при-

значали когось із підходящих місцевих (така політика!).

Людей у загін підбирав я сам. Надійних, перевірених в боях партизан. А щоб підібрати словаків, командували мене в чехословацький батальйон Людвіга Свободи. Там було з відбором трудніше, бо не знав людей. Але відібрав, навіть Свобода відмітив напівжартома ревниво, що я відібрав найкращих. Але ж мені з ними в ворожий тил стрибати і воювати, то найкращі й потрібні,— відповів я. На тому й порішили. Так командиром нашого загону став Могорита, комісаром Кричфалуший, з яким і після війни ми дружили. Він до генерала дослужився в армії Чехословачії (А під час Чехословацьких подій він необачно висловився, що, мовляв, обійдемося без радянських, після чого йому ввічливо подякували за службу і відправили у відставку). Я його якось запитав: чехи народ не дуже войовничий, скоріше смирний, а ти такий бойовий хлопець. Відповідає: «Меня русские научили ругаться, пить водку, драться и ничего не бояться!».

Дійсно, він перебіг із захопленої Гітлером Чехословаччини в Радянський Союз, де й потрапив на лісоповал, ну і там, в таборах, пройшов хорошу школу, всьому навчився. А оскільки Свобода, коли був у Сталіна на прийомі з приводу організації чехословацького батальйону для фронту, попросив направити в його розпорядження всіх чехів і словаків, які знаходилися на території СРСР, то Сталін і дав таку команду. Тож чимало і чехів і словаків з таборів потрапили таким чином на фронт, та й непогано воювали.

Ми аж ніяк не були схожі на тих теперішніх десантників, яких показують у кіно, але хлопці — палець у рот не клади! Чималий досвід війни у ворожому тилу у кожного за плечима. Німці добре відчували, чого варті в бою наші партизани. Так що особливого навчання з нами не проводили: завдання, короткий інструктаж і все. А от з парашутною підготовкою складніше — ніхто з нас раніше не стрибав з парашутом, тому нам треба було зробити 2 — 3 тренувальних стрибки. Але то погоди немає, то літаки всі на завданнях — війна! Так що довелося задовольнятися однією теорією, коли надійшла команда терміново десантуватися, — бойова обстановка того вимагала.

Запам'яталося мені те перше десантування, та, мабуть, і всім! Моя особиста підготовка виразилася в тому, що, бувши

на аеродромі, я запримітив у одного авіатора значок парашутиста і за могорич випросив його. А може, для авіатора більше важило те, для чого я просив той значок...

І от висадка. Ніч. Гудуть мотори, в літаку горять два слабеньких синіх ліхтарики, щоб не демаскуватися при відкритті дверей. Ми в повному спорядженні, чекаємо сигналу. Трохи, хто більш, хто менш панікує, адже ніхто не тільки не стрибав з літака вночі, в невідому безодню, але навіть не літали літаком. Мені трохи легше, ніколи переживати з цього приводу, треба підбадьорювати інших. Отут дуже приготився той значок літуна з цифрою 72 на підвісці, що давало мені можливість впевнено заявляти: та стрибнути — це за просто, он я 72 рази стрибав, і нічого! Ходжу по літаку, підбадьорюю бійців. Нарешті — сигнал, випускаючи, їх чомусь двоє (і це мене потім врятувало), відкривають двері, свистить вітер — і вперед! Один за одним бійці зникають в темряві. Робити це треба дуже швидко, бо інакше розсиплемось на такій відстані, що зібратися буде дуже важко, або й неможливо. Так що тим, хто затримується, допомагають хорошим стусаном, а одного словака, який просто впав і лементував: «Пан велітель (тобто командир), не можу!» — просто викинули. Нарешті — все, прощально махаю екіпажу і стрибаю у темну прірву. Страшний удар — і більше нічого не пам'ятаю.

Опам'ятався: я лежу на спині, в голові якийсь сумбур. Бачу стелю літака з синьою лампочкою. Наді мною схиляються хлопці-випускаючі: «Що, партизан, живий?». З'ясувалося, що поки я в напівтемряві ходив по літаку, якимсь чином відкрився мій парашут, за щось зачепився в літаку, то мене й понесло по суті на прив'язі і так ударило об хвіст літака, що я знепритомнів. Випускаючі мене просто втягли в літак. Очуняв я трохи, що ж виходить? Група скинута, а я, командир, у мене карта, завдання, секретні паролі, я повертаюся. Куди? Під трибунал, як останній боягуз, адже йде війна. А як я дивитимусь у вічі побратимам-партизанам? Ні, це дорога не для мене!

Я приймаю рішення, командую: «Повертаємось на місце висадки, дайте мені інший парашут!» Хлопці мнуть, ніхто не хоче залишитися без парашута; хоч якийсь шанс вижити, якщо німці зіб'ють. Довелося діставати пістолет. Зрозуміли, що іншого виходу у мене немає, дали парашут, розвернулися.

Ну а далі — чиста казка, фантазія, а може, штурман був просто геній, але викинув мене майже на голови моєї групи. Мабуть, все-таки це була просто щаслива випадковість. На війні удача, щаслива випадковість часто відокремлюють життя від смерті, а кісточки тих, кому удачі не дісталось, давно в сирій землі. Мені ж не довелося ні брати участь у більш вдалій висадці, ні чути про таке. Навпаки, бувало так, що група не могла зібратися взагалі, або парашутисти зазнавали важких травм, переломів, або навіть потрапляли в руки німців. Після двох таких десантувань — прямо на німецькі багнети, наступні групи відмовлялися летіти, бо виникла підозра, що хтось «продає» нас, виказує німцям час і місце приземлення.

Контррозвідка зайнялася цією справою, розкопала і знайшла зрадника. Ним виявився діяч в УШПД, єврей, якого, як члена ЦК Компартії Чехословаччини, приютили в СРСР після того, як німці зайняли Чехословаччину. Він сидів у нас, у штабі, і якось примудрявся передавати німцям дані про десантування в обмін на те, щоб німці випустили на свободу якогось конкретного єврея з концтабору. Розстріляти гада! Та скільки партизанських душ встиг загубити...

Наша група успішно виконала завдання і майже без втрат повернулася.

Це значило, що місяць чи два ми в Карпатських горах таємно (поки це вдається) діємо, як щупальці розсилаємо своїх розвідників в ті місця, які цікавлять наше командування, збираємо розвіддані і передаємо по рації в штаб. Наприклад, розвідали, з допомогою місцевого вчителя-словака, місцезнаходження добре замаскованої в ліску великої танкової частини німців, яка готувала сильний контрудар по наших наступаючих військах.

За нашою наводкою налетіли бомбардувальники і буквально змішали з землею той лісок і все, що в ньому було. Я ходив, спеціально вивчав результати бомбардування, щоб доповісти нашому командуванню, підтвердити результат. Знищені, обгорілі танки, з деяких навіть башні злетіли, чи то від бомб, чи то від вибуху своїх боеприпасів, картина — вражаюча.

Виходили ми на контакт і з місцевими партизанами, навіть брали участь разом з ними в бойових операціях, хоча

головним для нас була розвідка, в якій місцеві словаки нам часто допомагали.

Або такий випадок. Скинули нам з літака дві ПТР (протитанкові рушниці) — добра штука: і зупинить танк чи бронетранспортер, і перенести в руках можна, навіть у гірській місцевості. Так командир місцевого словацького загону, як побачив, як ця штука діє, не відстав від мене, поки не виміняв-таки одну ПТР за два прекрасних ручних кулемета з патронами...

Але ж і німці не спали і не подарували нам розбомблених танків. І в них розвідка працювала, та й пеленгатори були. Вирахували нас і влаштували на нас справжню облаву. Кілька діб ганяли нас по горах, вкритих лісом. Особливо важко стало, коли загнали нас ближче до вершин, там лежав сніг, так що сліди нас виказували. Три дні нічого не їли, втомлені і виснажені до краю. Впали на вершині в сніг, щоб хоч трохи відпочити, а тут плигає на мене величезна вівчарка, яку німці з іншого боку запустили. Я був першим, і в мене в руках була снайперська гвинтівка, а палець на спусковому гачку, — гачок я натиснув, мабуть, інстинктивно, і куля прошила собаку. Трохи відсапалися, піднялися, швиденько порізали на шматки ту собаку, підсмажили на таблетках сухого спирту — і з'їли.

А далі, бачу, на карті горизонталі сходяться, значить — обрив! А на тій стороні гори десь наші повинні бути. Темніє. Позаду німці і іншого виходу у нас немає — тільки в обрив! Позаду смерть, а попереду хоч якийсь шанс. Сніг повинен пом'якшити падіння. Даю команду згурпуватись у клубок — і вперед, вірніше, вниз! Комсорг першим, я — останній. Хто залишиться живим, — посигналити ліхтариком. Ніякого сигналу ми не діждалися, та робити нічого, один за одним вниз! Внизу виясняємо: всі живі-здорові, тільки один боєць підвернув ногу. Дійсно, сніг пом'якшив падіння, а ліхтарика ми не побачили, бо його закривав виступ гори. Тепер би я сказав, що ми здійснили те, що зображено на відомій картині «Перехід Суворова через Альпи»...

Пробираємося далі, бачимо: хата, біля неї два стіжки сіна, як би наштрикнуті на палі, як це звичайно роблять в Карпатах, окопчик з кулеметом «максим», біля нього два бійці,

wartові. Ми не впевнені, що це наші, бо лінії фронту, як такої, в горах немає, ну а «максим» може бути і у власівців, які були в тих краях задіяні.

Усі попадали в сніг, збилися в купу, щоб тепліше було, відпочиваємо.

Я беру комсорга і ми пробираємося поближче до окопчика, спостерігаємо.

Все відпрацьовано. Чекаємо, коли прийде зміна, — потім чекаємо, поки вона трохи замерзне і втратить пильність, потім навалюємося і скручуємо цих недолугих вартових. Документів жодних, шинелі старезні наші (але ж це можуть бути і власівці!), від страшно переляканих вартових нічого зрозумілого добитися не можемо. Ставлю свого напарника з автоматом під вікна, а сам, в кожній руці по гранаті з вирваною чекою, ривком відкриваю двері і кричу: «Руки вгору, здавайтесь!» Кілька солдат п'ють самогонку за столом, інші покотом сплять. Здивовано піднімають руки, здаються. Наші! Я плюнув з презирством: чоловік десять одному здалися...

Отак ми вийшли до своїх. Неподалік хутір, кілька хаток. Буквально забиті нашими військами, готується наступ. В сусідньому селі така ж картина, у третьому зовсім інше — патрулі нас не пускають: тиф! Ми зметикували, що стережуть місце для якогось штабу, буквально ввірвалися, зайняли дві чи три хати, купили в когось кабана, зарізали, віддали господарям, щоб готували, а самі попадали спати.

Потім виходимо у вказане нам місце, хлопці відпочивають, готуються до наступного десантування, я пишу щонай-детальніший звіт для розвідуправління штабу фронту...

Зазвичай, так частіше всього і бувало.

Одного разу пронюхали ми, що недалеко від нас знаходиться німецький полігон з випробовування нової військової техніки. Невелике поселення в міжгір'ї, дуже добре охороняється. Ми вивчаємо, міркуємо, як підійти. Примічаю, що раз на кілька днів із селища німці їдуть по сіно, копиці якого розташовані біля лісу, бо у них чимало коней, яких треба годувати. Охорона — чотири солдати і чомусь офіцер. Я пішов сам у засаду і взяв з собою трьох бійців. Засіли недалеко від селища, там охорона вже втрачає пильність, ну а ми в разі невдачі

встигнемо до лісу. Так все і сталося, хоча охорона дружно і вміло відстрілювалася, — у мене буквально біля вуха німецька куля зрубала гілочку. Та вийшло по-нашому: охорону знищено, офіцер вже у нас в лісі. Вивчаю документи, допитую. Хто такий? У мирний час — музикант (каже, що відомий), тоненькі білі пальчики, тендітна фігура. Розказав все, що нас цікавило. Потім питаю, якого чорта поїхав по сіно? Сидів би собі у штабі, папірці перебирав. Воно так і було, та наречена почала насміхатися, мовляв, який ти солдат, не чув, як і кулі свистять. От він і вирішив проявити героїство, взяти участь в невеликій військовій операції. Проявив, на свою голову. Ця операція стала для нього останньою. Навіть жалко стало дурня. Але війна в тилу невблаганна, тому — «розстріляти!». Трохи відвели в ліс, але чую: характер стрільби зовсім не такий, як при розстрілі. Приходять, доповідають: «Виконано!». Ану пішли, подивимось! Зблідли хлопці, каються — втік...

За таке в бойовій обстановці, а особливо у ворожому тилу, можна і своєї голови лишитися, дуже дорого такі промашки можуть всім нам обійтися. Тому — всім тривога, знайти, догнати! Перш за все — в засаду біля селища. Дві доби розшукували німця в лісі, нарешті виходить у бік селища, обірваний, грязний, з безумними очима. Як піднялися наші хлопці назустріч, він безсило сів і гірко заплакав. Пробач, війна ж, не ми її почали...

* * *

Війна страшна. Людське життя нічого не варте. Вбити людину — що вбити муху. Особливо досадно і гірко, коли люди гинуть по-дурному, без будь-якої користі для діла, без смислу. На жаль, і ми були причетні до одного такого випадку. До сих пір боляче, як згадаю...

Повернулися ми з чергової операції, я пишу звіт, а хлопці відпочивають. Випили, мабуть, немало. А діло було на якійсь невеликій станції. Туди якраз привезли американську допомогу — вагон всякої одежі, що прості люди в Америці зібрали. Американці тоді дуже співчували нам і старалися всіляко допомагати. Приодяглися мої хлопці в різний американський одяг, замість того дрантя, в якому вони вийшли на нашу територію, а оскільки у кожного зброя, причому різна — і наша, і німецька,

і чеська, то вид у них став чисто бандитський, як в американських гангстерів. А тут якраз військовий патруль, командує військовий комендант — старенький полковник із запасу (хоч чимось вирішив допомогти своїй воюючій країні старий вояка).

Звісно: «Ко мне! Кто такие? Сдать оружие!» От на цьому — «сдать оружие!» — все і заклинило. А ти нам його давав? Ми його в бою здобували! Партизани (вірніше, вже фронтові бійці-розвідники) не могли уявити себе арештантами і без зброї, а комендант-полковник не міг порушити Статут, допустити невиконання свого наказу, не міг дозволити, щоб у нас в тилу розгулювали якісь бандити...

Сталася сутичка, в якій загинув боєць комендатури. Тут всі враз протверезилися, бігом прибігли до мене, все розповіли, як було.

Страшна, непоправна історія! Від ще більшої біди нас врятувало те, що ми вже мали завдання, карти і все, що треба. Начальство вимагало вильоту якнайшвидше, але я під всякими приводами ухилявся, щоб дати хлопцям трохи відпочити від страшної, нелюдської напруги.

А тут я відразу зрозумів, що нас чекає, тому всім скомандував зібратися по тривозі, а сам у штаб доповідати, що група до вильоту на завдання готова! Мене похвалили, а оскільки вже вечоріло, то дали команду на виліт.

Звичайно, нас вираховували. Ми тільки-тільки встигли, — бо коли ми їхали на аеродром, нам назустріч трапилась машина з комендантським взводом. Та поки розібралися, хто та де, ми вже були в повітрі.

Вже на землі ми стали думу думати, що робити. Хоч кайся, хоч не кайся, а людини немає, а нам іти під трибунал. А там «по законам воєнного времени!». Вирішили і поклялися: коли хтось із нас загине — на того і списати всю провину, і стояти на цьому до кінця! Так потім і зробили, хай нас Бог простить!..

Повернулися, завдання виконане, але троє наших загинули. Звичайно слідство, допити, всі під арештом. Я — командир, мені більше всіх дістається. Виходить, що я банду привів. Ми всі стоїмо на своєму — винуваті той і той! Слідчі зрозуміли, що немає злого, бандитського умислу, а є страшна, досадна помилка, дурість; врешті-решт слідство закри-

ли, звинувативши загиблих. Покарали нас, як кажуть, у дисциплінарному порядку...

Після всього викликав мене командир, якому я підпорядковувався, показує якийсь документ, каже: читай, це подання на присвоєння тобі звання Героя Радянського Союзу! Порвав на дрібненькі шматки (а я стою навияжку!), викинув у корзинку: «А тепер скажи спасибі». Я сказав: «Спасибі!» «А тепер марш з моїх очей!» Я полегшено зітхнув і чітко виконав наказ. От що таке війна! Будь вона навіки проклята!

* * *

Немало таких страшних історій почув я від шановного Антона Антоновича. Та вся війна — це одна суцільна страшна історія. Недарма після війни, та й потім, через десятки років, часто можна було почути фразу-заклинання: «Лиш би не было войны!». Навіть у пісні є такі слова, що як би ми добре жили, «...мой милый, если б не было войны!».

Дійсно, після революції, громадянської війни і страшної розрухи, після внутріполітичної нестабільності, країна відбудовувалася небаченим темпами. За якийсь десяток років перед війною були побудовані тисячі заводів і фабрик, які давали продукцію, матеріальну основу життя.

Спочатку розвивали важку промисловість — основу, потім воєнну, яка дала можливість захистити країну у війні, а потім легку промисловість, що різко підвищило рівень життя. Перед війною в Союз пішов потік емігрантів, часто нелегальних, з ризиком потрапити в тюрму, з Польщі, Угорщини і інших країн. Люди не тільки втікали від фашистів-расистів, а й просто тому, що в Союзі рівень життя був значно вищим.

Ці величезні досягнення знищила війна, відкинула нашу країну на десятиліття назад...

* * *

Часто Антон Антонович примовляв: «Які люди молодці, що придумали хати; надворі темнота, періщить дощ зі снігом пополам, а ми сидимо в теплій, світлій кімнаті!». Дійсно чудо, особливо якщо порівняти, що партизанам доводилося залягати і вести цілодобовий бій у мокрому снігу, переповзати канавою

по шию у крижаній воді (бо над головою кулі свистять!). Як це було, наприклад, в бою під Рейтаревичами. Та й потім не тепла піч і суха одіж чекає, а холодний, мокрий ліс — і знову бій!

Був у з'єднанні молодий партизан, чотирнадцятилітній хлопчина Василько. Його всі любили, тож, якщо в селі зупинимось, зразу: «Васильку, лізь на теплу піч, ось тобі хазяйка сметанку передає». Та не завжди була «сметанка»...

Ось ще такий випадок... Вчепилися у наше з'єднання карателі великими силами, третю добу відбиваємося, маневруємо. З'єднання кінне, і це нас рятує, бо ми мобільні, вислизаємо з пасток, але ж продуктів давно не залишилося. Ідемо лісовою доріжкою, бачимо — такі гарні величезні мухомори ростуть, а тут іще Осипян, командир вірменського загону, пристає: «Паско, Паско, у тебе сухарика не остало?». Я-то зі школи пам'ятаю, що мухомор неїстівний, отруйний, та сил немає терпіти! А він такий гарний; зіскочили ми з Осипяном з коней, зірвали штук по п'ять-шість, шкірку з шляпок зчистили і з'їли. «Ну й що?» — запитую я. Далі був такий бій, що про все забули. Нічого з нами не сталося, мабуть, страшенне нервове напруження, — стрес, як тепер говорять, — нас і врятував...

«Бач, партизана і мухомор не бере!» — сміюся я. А сам думаю: завдяки цим людям, фронтовикам, партизанам, всім, хто добивсь Перемоги, я й маю змогу сміятися і, головне, жити...

Тож вічна слава Переможцям і вічна пам'ять загиблим воїнам!

2009 р.

ДО РЕЧІ

Довелося мені ще зустрітись з екіпажем того літака ЛІ-2, з якого випало мені робити перше десантування, пам'ятне ще й тим, що обставини примусили мене по суті силою забрати у них один парашут замість мого, який завчасно розкрився.

Сонячний приємний деньок в якомусь польському містечку, я почуваю себе прекрасно, бо чергове десантування пройшло вдало, завдання виконане, я відзвітував та вже і відіспатися встиг, коли хтось мене кличе з іншої сторони вулиці: - Антон, Антон, партизан, вусатий! Розумію, що це все до мене, та хто б це був тут, у Польщі? Придивився, та це

ж льотчики, з якими у мене був перший політ у тил, перше, пам'ятне десантування!

Зустрілися, обійнялися, я радий, що живий залишився, радий, що льотчики живі, що благополучно повернулися з польоту у тил ворога; раді і льотчики, з тих же причин. Їхній літак тут ремонтується, а їх відпустили з аеродрому погуляти в місто.

В нічний час нам не рекомендували пересуватися по одному, бо “АК”-івці, цебто бійці Армії Крайової, підпорядкованої польському емігранському урядові, армії, яка замість того, щоб воювати з німцями, майже всю війну простояла у положенні “зброя до ноги”, вночі іноді нападали на радянських солдат.

Але зараз ясний день, в кишенях у мене водяться гроші, причому різні — і наші, і польські, і німецькі, то чому б мені і не випити з бойовими побратимами? На війні люди легко сходяться, та, на жаль, легко і розлучаються, часто назавжди, бо війна не милує нікого.

Запросив я льотчиків в якийсь підвальчик-забігайлівку, замовив побільше “БІМБЕРУ” (це так поляки самогонку називають), хорошої закуски та й випили добряче — душу відвели. Дружні розмови, спогади, приємна зустріч, бач, і на війні бувають приємні зустрічі.

А на прощання командир літака просить: - Антон, подаруй трофейний пістолетик. Як знав, що в мене кілька пістолетів, ще по партизанській звичці, бо в тилу іноді запасний пістолет так дуже стає в пригоді! Бувало таке і мені, що запасному пістолетові, чи гранаті, завдячував життям.

Подарував я пістолет “Че-зет” (тобто “Чеської Збройовиці”, а чехи, як і бельгійці, славились прекрасними пістолетами!), Бо де ж льотчики візьмуть такий трофей? Розчулився командир, буде йому пам'ять про партизана. Розпрощалися друзями, щоб більше ніколи не зустрітися. У них своя дорога, у мене своя.

2010р.

Наумов Михаил Иванович

(3.10.1908 — 8.02.1974)

Родился в Пермской губернии в семье крестьянина-бедняка. Работал на шахте, с 1930 г. служба в частях внутренних войск, закончил Высшую пограншколу в Москве. Войну встретил в г. Сколе Дрогобычской области в должности начальника штаба подразделения 94-го погранотряда. В первых боях на границе был ранен, попал в окружение. В январе 1942 г. установил связь с партизанами на Сумщине. Несмотря на воинское звание «капитан», воевал рядовым партизаном, но к январю 1943 г. уже стал командиром партизанского конного соединения (7 отрядов). во главе которого совершил Степной рейд в 2400 км. с боями по тылам противника в Сумской, Полтавской, Кировоградской, Одесской, Киевской, Житомирской и Полесской областях. Показал себя талантливым военачальником. В ходе рейда противнику нанесен громадный урон, активизировалось партизанское движение в степной части Украины. 3 марта 1943 г. Наумов удостоен звания Героя Советского Союза, а в апреле 1943 г. ему присвоено звание генерал-майора. После Степного рейда и переформирования соединение совершило рейд по Киевской и Житомирской областям и в декабре 1943 г. встретилось с частями Красной Армии. 21 января 1944 г. соединение вышло в Западный рейд по территории Западной Украины и Польши, в ходе которого врагу также нанесен громадный урон в живой силе и технике.

После войны Наумов служил в войсках МВД Украины в должности зам. министра МВД - командующего внутренними войсками. Умер и похоронен в г. Киеве.

РОЗДІЛ ІІІ. БАЛАДА ПРО ПАРТИЗАН-НАУМІВЦІВ

...Наша разведка доблесно послужила всему фронту: доставила ценнейшие данные — вплоть до карты укреплений в обороне противника, привела «языков» — военного инженера и адъютанта командира корпуса!

«Это же Куприй, Куприй Марченко. Одиночка-партизан!» — припомнил я слова Жудры, рассказавшего, как однажды лупцевал этот мститель верзилу, отсиживавшегося дома на печи: — Почему не воюешь? — орал он, крутясь на своей кобылице и настегивая верзилу плеткой. — Воюй, надо войну кончать! Не знаешь, за кого и с кем? Так вот тебе, вот тебе!!! Вон, видишь Радомысль? Там немцы. Вон за рекой, в лесу — бандеровцы! И вон в Потиеве — партизаны! Выбирай: с кем и за кого. Да торопись, а то война закончится, не успеешь! Бери винтовку, стреляй хоть в черта, а только не сиди дома!..»

Пасько освещает фонарем молодое задумчивое лицо с темным пятнышком ниже русого чубчика. Узнает другого убитого — политрука роты Киевского отряда Третьяка Ваню... — Когда окружили другую пушку, — рассказывает тот же тихий голос, — бросились мы на ее прикрытие, да и не вернулись бы, но тут он подоспел со своей гранатой ... — Взяли пушку? — Эту - нет. Гитлеровцы ее взорвали и сами погибли с нею. А две другие вон и сейчас колют по эсэсовцам!

М. Наумов, «Западный рейд».

Частина перша. Вступ

Давно все пройшло, відгрімiла вiйна.
Велику бiду принесла нам вона.
Був ворог страшний, воювати умiлий.
Фiзично розвинутий, ловкий i смiлий.
Озброєний був «до зубiв», як то кажуть,
Гармати i танки його не промажуть,
Бо вчились не рiк i не два до того
На слабших противниках, хто мов кого.

Європу вони підкорили собі,
Прийшлося там кожній фабричній трубі
Диміти і вермахту зброю кувати.
Синків навчав гітлерюгенд і мати.
«Nach Osten! Nach Osten! Там дикі слов'яни.
В Європі нам тісно, весь світ перед вами!»
Тож знищити всіх, чи зробити рабами
І насолоджуйся потім плодами,
Садами, землею отих Untermensch'ів,
Вбивай і пали їх, щоб їх стало менше!

Загарбник, агресор, та просто бандити —
Не перші вони в чужі землі ходити
З списками та стрілами, а чи з автоматом
(Тепер в арсеналах захований атом).
Та де всі поділися? «Шведські могили»
Ждуть всіх, хто приходить. Нема у них сили,
Щоби підкорити слов'янський нарід.
Нас дружба братерська врятує від бід.

«Не в силі Бог — в правді!» — нас церква навчала,
Написано це в православних скрижалях.
За справедливість, за чесність, за волю —
Ще предки таку от нам вибрали долю.
Отож справедливість — то наша країна,
За неї мав битися кожен мужчина.

Та смутні часи зараз ми проживаєм,
Не вперше в історії смуту ту маєм.
Бжезинські нам гавкали сорок років,
Нарешті знайшли там, в верхах, дураків,
Й таки розвалили Союз на частини,
Хоч ясно із приказок кожній дитині,
Що разом ми вистоїм, а по соломині
Нас кожен зламає. Хіба то не так?
Тепер торжествує той жидо-поляк,
Наш ворог заклятий, на витівки підлий,
А з ним і, так названий, світ той «свобідний».

По лікоть в крові їхні руки покриті,
Бо нікому силою їх зупинити.
І плачуть Балкани, Ірак і Афган,
Бомбить і вбиває їх американ.

Залита й Вкраїна в нас жовтогарячим.
Ми плачем уже, й іще більше поплачем,
Волаємо ми: «Де наш батько Богдан?»,
Чи довго терпіти, щоб за океан
Пани наші їздили за вказівками?
Пора б уже взятись й своїми руками
Порядок у хаті своїй навести.

Нам завжди у цім допоможуть брати.
Бо Русь-Білорусь, — то все Київська Русь.
О, як нам потрібен наш братський Союз!
Щоб знову жили ми, як «білії люди»,
Щоб їздить могли й бути «своїми» повсюди
Від Бугу стрімкого і аж до Куріл
Ми скрізь відчували що свій же ти, свій!

І я — українець, де тільки не був,
Веселі пісні українські скрізь чув,
В снігах Заполяр'я, Примор'ї, Тюмені.
І в Сочі поїхать було «по кишені».

Велика і сильна Вкраїна була,
Бо шосту частину землі зайняла.
Підводні човни і ракети, і атом,
Ніхто і грозити не смів нашим хатам.
Тепер дядя Сем одним пальцем закриє
На карті країну — мою Україну, мою Україну.
І ми вже почули від кримських татар
Їх клич бойовий, що аллах їх акбар!

А де ж наше військо, де наші сини?
За гроші по світу шукають війни,
За долари раді хоч чорту служити, —
Чи зможуть ці найманці нас захистити?

* * *

Тепер повернімось в історію нашу:
Не Сталін зварив тую страшную кашу,
А Гітлер з мечем нам кордони порушив,
Щоб знищити, вбити нам тіло і душу.

Всілякі ж тепер Різуни-Моргуни
Папір переводять на теми війни,
Що ми воювали не з тим і не так.
Тепер критикує нас кожен ...удак.

Та ми воювали в той час, як уміли.
Напружив народ наш усі свої сили
І в перших боях помирили сини,
Собою закриваючи нашу країну,
Бо ворог всіх знищував — матір й дитину.
Не за морями нам вийшло сидіти,
А віч-на-віч ворога в полі зустріти.

І ми відступали, несила була,
Як їхня армада таки налягла.
За нами — Москва, Ленінград, Сталінград,
А далі — нам смерть. А фашистам — парад.

В той час і з'явився жорстокий наказ:
«**Стій насмерть!**» — Він нас і країну нам спас!

Історія знає: в годину тяжку,
Якщо не вдалося вождю-вожаку.
Підняти народ свій на бій, що насмерть,
Залишились з них тільки попіл і дерть.
З історії зникли, зійшли нанівець
Такі ось народи. Прийшов їм кінець.

Великою кров'ю прийшлося нам платити
За мудру науку, як ворога бити.
Та й скуштував потім німець проклятий,
Що добре навчилися ми воювати!
І генерал, офіцер і солдат
Сильнішими стали бійцями стократ!

І Партія, й Вождь нас твердою рукою
До перемоги вели за собою!
А німець-агресор розсипався в прах.
Союз наш прийшовсь йому не по зубах.

* * *

Частина друга. «Наумівці»

Я ж хочу в баладі своїй розказати
Про тих, хто, не призваний воєнкоматом,
По волі своїй став завзятим солдатом.
Про партизанів, що вийшли на бій,
Вважаючи це за обов'язок свій.

Народ наш піднявся й проголосував
Своїми життями за все те, що він мав
Від влади радянської, рідної влади.
І ворог не мав від народу пощади.

Пощади також не чекав партизан.
Бувало й таке, що страждав він від ран,
А німці от-от і закриють капкан.
Загін партизанський затиснутий силою,
І всім, хто в кільці, вже запахло могилою,
І винести друга не можна ніяк,
Та навіть в той час не заплаче козак,
А просить бійця, що залишивсь в строю:
(Сто раз виручали друг друга в бою,
З яким він ділив сухарі і патрони.
Тепер же навколо одні перепони!):

Були вже й такі, що самі воювали:
Мости підривали, фашистів вбивали.

Хорольський хлопчина, юнак Андрій Лях
Завжди залишав німчуру «на бобах»,
Отож в партизанах він зразу ж став свій,
А потім пройшло стільки всяких подій —
Пройшов він з Наумовим всю Україну.
Кмітливий був хлопець і скорий на вчинок,
Надійний в бою. Терпеливий в засаді.
Пройшло трохи часу — і він на «посаді» —
У генерала вже він помічник (ад'ютант),
Та потім з Союзу боець отой зник.
В словаків знайшовсь, де повстання було, —
І звідти дойчмайстер тікав, аж гуло!
І там теж відзначивсь вояк той не раз —
Виконував чесно таємний наказ.
Словацьку владу, як таку
В Союз привіз на літаку.

А минівський хлопець, Пасько-лейтенант?
Від нього погиб не один окупант.
До двадцяти одного рахував,
Та плюнув й розтер, як у тім анекдоті.
Війну він зустрів на кордоні, в піхоті.
І перші снаряди в чотири години, рвались на плацу,
Черговий по частині, він бачив оте все своїми очами.
А потім бої. Відступали ночами.
Бої і бої. Як не гнули в дугу,
Та честь офіцера — не здатись врагу.

Він групи бійців згуртував у кулак,
Назначив старшин. Підтягнув. А відтак
Із них бойові одиниці зробив
І знову вів в бій і загарбника бив.

А потім поранення. Кров і нестяма.
Куди не подивишся — рана і рана.
Від німців сховав його наш чоловік.
(Антон не забув його — друзі навік!)

Зміцнів лейтенант, перевдягся в кошарах.
Ба, німці побачили — стрижений, в ранах,
Солдат, зрозуміло, то й за огорожу,
В концтабір, за ґрати, під пильну сторожу.

Та втік лейтенант, бо на сході — війна,
Й віддячити ворогу треба сповна.
І вже партизан у Наумова він,
І радо прийняв його дружний загін.
Начштабу макарівців став там Антон.
І знищив, спалив не один ешелон
Загін бойовий і до бою готовий.
Народ там зібрався, ну просто — чудовий!

Пройшли із Наумовим верст тисячі.
Дніпро форсували. І вдень і вночі
Боялись фашисти цю грізную силу.
Наліт партизан означав їм могилу.

Начштабу Пасько (він для друзів — Антон)
Умів своєчасно відкрити вогонь.

Та всяко бувало. Хоч вір, хоч не вір.
Заїхали танком фашисти у двір,
Де, страшно втомившись, заснув наш Антон.
Розвів вартовий біля танка вогонь,
А, інші всі покотом спати лягали, вірніше — попадали.
И спати всім, спати! Бо сил не було вже ні в кого із них.
Але ж на морозі той танк не притих,
Гарчав і гарчав. Тут прокинувся Антон —
Оце чудасія, оце так притон!
Розсунув він німців й поліз у димар,
Бо спереду хати вояк не дрімав!
Прийшлося із даху сповзати у сніг,
Помчався задами, не чуючи ніг,
Тим більше, що ноги-то босі були.
Як чорт той у сажі. Та допомогли
Кмітливість і зброя. Й за тридцять хвилин
Вже мчав на коні він, полями один.

Догнав своє з'єднання; всі реготали,
(В великому чані його відмивали),
Хоча в цій історії радості мало.
Ну що ж тут подієш? Там всяко бувало.

І згадував часто старий партизан:
Кишинський, Швейцарський, Астахов Роман,
Величко Петро і вірмен Осипян;
Петро Петрикей, Андрій Лях, Гордієнко
І самий малий — Васильок Вертюченко.

Три тисячі верст він з боями пройшов,
В походах стоптав аж п'ять пар підошов,
Немало чужинців побив з автомата,
А після війни йому з воєнкомата
Приходить повістка, що «строк ваш прийшов».
Призвали у стрій, одягли і обули,
Про курс молодого бійця не забули,
Гвинтівку дали — і на службу, браток!
І знову служи, ветеран Васильок!

На фото — Швейцарський, красивий мужчина.
Писав Ворошилову — майже дитина,
Щоби до війська його прийняли
(Неповнолітнього брать не могли).

І став він курсантом. Невдовзі — війна.
Під Києвом бій. І одержав юнак
Одну з своїх перших військових відзнак.
Бо в голову куля німецька попала,
Хоч вижив, та ока у нього не стало,
Вірніше — не ока, а зору не стало.
Здавалось, що все вже для нього пропало.
Та ні, інвалід, тільки вийшов з шпиталю —
Добився, в спецшколу його прийняли,
Щоб діяти вмів, де кругом вороги.
Це значить в тилу, в партизан. Агентура —
Ото його військо, таємна структура.
Не знали про те його батько та мати,
Та й зараз не все про те можна сказати.

Ой-ой не проста тая служба у нього,
Та й потім круті він осилив дороги.

Про кожного можна тут скласти баладу,
Навчився Наумов й перу давать раду,
І потім чудово про все описав,
Хто, як і чому і за що воював.

А із партизан формували загони,
Давали завдання, і зброю й патрони.
За спину чіпляли їм той парашут
І тикали пальцем у карту — «ось тут!»
Тут треба стрибнути на поміч словакам
(Стрибали із «Дугласа», в ніч, сяком-такім).

А на землі їм і чорт там не брат.
Десантник той коштує десять солдат.
Вояка умілий. В бою не прогавить.
Росію і військо своє він прославить!

Дивлюсь я на фото Паська — ордени,
Радянські і польські, й словацькі вони.
За подвиги, мужність, криваві бої;
За це він одержав відзнаки свої.

(Шість воїнів з нашої вийшли сім'ї.
Не всі повернулися в рідні краї).

**І я так скажу, скажуть внуки й сини:
Спасибі вам всім, що не стало війни!**

Жовтень 2005 р.

РОЗДІЛ IV. ПРОЙШЛА ВІЙНА

1941-ИЙ. ПЕРШІ ДНІ, ПЕРШІ ГОДИНИ.

(За мотивами спогадів лейтенанта Пасько Антона Антоновича)

Нашу військову частину задіяли на будівництві ДОТів і інших укріплень на території Пархачської прикордонної комендатури Кристинопільського району Львівської області (це тепер, мабуть Сокальський район). Треба було укріпляти новий кордон, після територіальних змін що сталися внаслідок німецько-польської війни 1939 року. В 1941 році і керівництво країни і ми, офіцери, що несли службу в прикордонній місцевості, розуміли, що загарбавши, підкоривши та поставивши собі на службу майже всю Європу, Гітлер не зупиниться, а піде війною на СРСР. Завоювати і підкорити Росію (потім Радянський Союз) — це було споконвічне прагнення ще німецьких середньовічних «псів-рицарів», німецьких агресорів в першу світову війну, та і Гітлера, який це прямо заявив в своїй книзі «Майн кампф».

Невідомо було тільки коли станеться цей напад. Вся країна готувалася до оборони, готовилися і ми, звісно, в межах своєї компетенції, як кажуть. Але офіційно цієї підготовки ніяк не можна було виявляти, бо це могло стати приводом до війни.

Я був молодим лейтенантом, недавно закінчив прискорений курс (і це ще один доказ того, що країна готовилася до війни!) Орджонікідзевського піхотного училища.

На той час за спиною у мене була трирічна солдатська служба та робота слюсарем по ремонту паровозів на Полтавському паровозоремонтному заводі, так що деякий життєвий досвід я мав. Крім того, я навчався (заочно) на другому курсі німецького відділення Московського інституту іноземних мов; все це мені в подальшому дуже пригодилося на війні.

Прикордонники, а через них і ми, знали, що німці готуються до нападу, але наказ: «не піддаватися на провокації!» діяв, і не нам судити Верховне командування.

В ніч на 22-е червня 1941 року я був черговим по військовій частині і, згідно зі Статутом до чотирьох годин ночі я мав

«бодрствувати», підтримуючи порядок, що я і робив, успішно суміщаючи це з перекладом незабутньої книги Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка» з російської мови на німецьку, таке було завдання з інституту.

З четвертої години дозволяється трохи поспати. Миттєво заснув і зараз же мені приснився сон, що у нас на плацу рвуться, вибухають снаряди. Прокинувся — жаж! Дійсно на плацу рвуться снаряди. Ми були в межах досяжності німецької артилерії середнього калібру з-за кордону. Бойова тривога! Війна.

Прикордонники були готові і мужньо зустріли навалу ворога. Як потім стало відомо, так, в повній готовності, зустріли ворога всі прикордонні війська, а також морські флоти, дякуючи попередньому наказу адмірала Кузнецова. На жаль, не всі загальновійськові з'єднання та військово-повітряні сили зустріли ворога в готовності, що і привело, разом з відсутністю бойового досвіду, до значних втрат, а подекуди й до паніки. Ми, сусіди прикордонників, билися, як і прикордонники, до останньої можливості.

Запам'яталося, як командир сусіднього полку, полковник, людина велетенського зросту і сили, коли міною побило обслугу гармати, сам став розвертати в потрібному напрямку «сорокап'ятку» і стріляти майже в упор по німцях, поки німці не підповзли між кущами картоплі і не посікли його автоматами чергами.

Запеклі бої, втрати, відступ. І от опинився я під городком Горохів. Зі мною біля тридцяти бійців з трьохлінійками та ротний старшина із кадрових бійців. У мене, крім пістолета, автомат ППД з круглим магазином та кілька гранат на всіх.

Викопали окопчики по всіх правилах науки, залягли в оборону. Батальйон і все командування вже десь далеченько відійшли, зв'язку немає. Немає і ніякого продовольства. На другий день пішли бійці в сусіднє село, принесли на всіх два відра кислого молока та трохи хліба. Налетіли німці на кількох мотоциклах з кулеметами, мабуть розвідка. Ми їх відбили. А далше що? Наказу відступати нема, зв'язку немає. Залишаємось на місці. Аж ось з нашої сторони під'їжджає легкова машина (ємка), виходить військовий в кожаному плащі, знаків розпізнавання не видно. Але старшина, старослужащий, шепче мені: - це генерал, командир дивізії. Я, як

і полагается, браво відрепортував: «товарищ генерал, рота в составе тридцати человек обороняет город Горохов! Связи с батальоном не имею. Командир роты лейтенант Пасько.» Подивився генерал на наші кілька окопчиків, на наші «трёх лінійчки», бачить, що у нас більш нічого немає, спитав коли нас останній раз кормили. Я так і відповів — два дні не одержували харчування. Понятно, каже генерал, «поднимайте людей и шагом марш туда-то и туда-то, в распоряжение батальона!»

Розказували мені потім як все було. Генерал наказав комбату доповісти як забезпечувалася «рота». Визвали візника, дядька років під сорок, якому було наказано відвозити термоси і патрони. Допитали. Виявляється, той візник почув, що там, де рота, стріляють, і своїм жлобським умом вирішив, що там наших солдат все одно німці повбивають, то для чого їм їда. Сховався в посадці далеченько від передової, посидів там часок, викинув продукти, повернувся і доповів, що нагодував солдат, патронами забезпечив. Точно так і на другий день.

Як поступити в бойовій обстановці з таким боягузом і негідником? Виходить, нехай інші солдати воюють і вмирають за Батьківщину, а я в посадці переховаюсь. Та такому штрафна рота, замість негайного розстрілу — це велика милість.

В одному з боїв поранили мене в ногу. Поранення легке, але кілька днів іти не міг. Прийшлося їхати на возі. Візник немолодий вже селянин (по нашим міркам), з мобілізованих, в одному селі, яке ми проїжджали, став крутитися, бачу хоче щось запитати. То я його сам і запитав: - що з тобою, Іване Степановичу? Виявляється, що це його рідне село. Але ж просто так відстати ризиковано, можна і в дезертири потрапити, з усіма відповідними висновками. Кажу йому: - роби вигляд, вроді ти збрую ремонтуєш. А потім поїхали швиденько на сусідню вулицю, до його хати, та у двір. А там жінка з дочкою картоплю полють. Як побачили нас, прибігли бігом, така радість! Ми сказали, що на хвилинку. Швиденько шкварчить яєчня з салом, хліб, молоко, знаходиться і по чарці.

Недовго гостювали, мчимось, доганяємо своїх. І тут я став свідком страшної картини.

Дивлюсь, летять не дуже високо десь десять, чи дванадцять великих чотириьохмоторних тихохідних літака. Я впізнав

— наші ТБ-3, важкі бомбардувальники. Раптом до них підлітають маленькі швидкі і верткі літаки. Крутяться як осиний рій, чути як стрекочуть автоматичні гармати. Бачу, великі літаки загоряються, а з них сиплеться і крутиться якась крупа. А потім придивився — та це ж люди, екіпажі! За кілька хвилин були збиті всі наші літаки, а з німецьких жоден не впав. Так досадно, боляче стало.

Потім, після війни, мені довелося прочитати про це побіще, здається у Сімонова. Все точно описано, підтверджую. А може автор і сам був свідком того бою.

Загоїлася моя рана, я в строю. Відступ з безкінечними боями продовжується, потім бої вже в оточенні, знову поранення. Попереду ще вся війна, яку мені довелося пройти до кінця, всього поспробувати. Мало кому з тих бійців, що зустріли ворога вранці 22-го червня 1941 року, довелося дожити до Перемоги, особливо якщо він не кіно знімав в Ташкента, а воював на передовій. Так що мені все-таки повезло, що залишився живим, я вважаю.

2010р.

ВИЗВОЛЕННЯ, ВЕРЕСЕНЬ 43-ГО.

Тилові німці, що були у селі, припишкли, стали частіше сентиментально згадувати свої домівки, сім'ї. Від того запалу, з яким передові частини марширували в 41-ому, не залишилося і сліду. Сталінград і Курська дуга добряче збили з них гонор. А німець, який квартирував у нашій хаті, якось розчулився так, що дав мені, малій дитині, шоколадку. Дивовижний, небачений смак якої я смутно пам'ятаю і понині.

Так, це вам не 41-й рік! Коли влетіли переможцями, «матка, кури, яйка, mleko!». Скорі на розправу, тільки щось не так — розстріл! Рідко, коли вдавалось когось відстояти, переконати в чомусь німців. В історії нашого села таке траплялося принаймні двічі: мого діда, Антона Федоровича, побачили стриженням і в солдатській гімнастюрці — це були для німців незаперечні прикмети, що солдат. Тому зразу ж потягли розстрілювати, бо не «здався».

Жінки вчепилися і насилу відстояли, доказали що дід старий, вік його зовсім не солдатський, а гімнастюрку виміняв, бо треба ж у чомусь ходити. Ще трагікомічніший випадок стався, коли німець побачив чорнявенького кучерявого хлоп-

чину. Зразу в крик: «Юде! Юде!», а це по-їхньому єврей. А рідна мати хлопця, не насмілюючись перечити розлюченому німцю, і не розуміючи нічого, схвально закивала: «юде,юде». Погнали розстрілювати, та люди кинулися доказувати, що той хлопець українець, що вся сім'я їхня українська з діда-прадіда, нарешті відпустили.

Ну а чоловіків, підходящих по віку, (якщо не запроторили в концтабір, бо ж солдати!), то чекали дві дороги: або в поліцаї, або в Германію на примусові роботи. Був і в нашому селі поліцай, не знаю, чи дуже він звірствував, але ж люди не пробачили. Після приходу наших засудили його на десять років, а в його хаті, після німців, організували початкову школу, куди і я ходив з починаючи з першого класу. Але коли бувший поліцай повернувся після відбуття покарання, люди не захотіли, щоб він жив у селі. Хату його спалили, а чоловік той завербувався кудись на Донбас, більше його ніхто й не бачив.

Та нарешті вересень 43-го, фронт наближається, гримить. Стали пролітати наші літаки. Німці як показалися, злі. Люди повилазили зі своїх схованок - погребів, ям, окопів, де ховалися під час обстрілів, та давай тікати із села, бо німці вже стали палити хати. Значить наші близько! А куди сховаєшся, кругом рівний степ. Згадали чималеньку, глибоку балку-урвище кілометрів за п'ять від села, Бабачку, сховалися в тій балці. Там і хащі-чагарники, і водички трохи на дні є. А вночі вже холодно, заморозки, іней. Тож дітей позакутували, як могли.

Тут зі мною, розказували, приключилася така біда: дуже заболів животик, до різі, до крику. А дитячий крик в тиші в степу далеко чути. То занепокоєні люди зібралися: - робіть же з ним щось, бо німці почують, всіх повбивають. Висказувалися навіть поради задавити мене, щоб усі не постраждали. Та, бач, обійшлося якимось, живу до сих пір.

Нарешті бій вже чути недалеко, гуркіт гармат, постріли. (Танк підбили в степу. Це вже після війни ми, пацани, бігали дивитися, як його інший танк тягнув до станції, а потім таку громадину піднімали і вантажили на залізничну платформу.)

І ось вибігають з незкошеного кукурудзиння наші бійці-автоматники. В куфайках, грязні, голодні (бо тили в наступі часто відстають), але веселі, горді! Адже наступ, наступ, вони переможці, вони визволителі, вони звільняють свою землю,

своїх людей! Як люди зустрічали-обнімали своїх бійців, з якою радістю!

Довго ще після війни в свідомості наших людей слово солдат, боєць, воїн були найпочеснішими званнями!

Так що, якщо комусь доведеться подивитися післявоєнний фільм «Максим Перепелиця», де головного героя грає прекрасний актор, тоді ще зовсім молодий Леонід Биков, то епізод, де хуліганистого хлопчину Максима колгосп не рекомендує в Армію, як недостойного, і яка це була для хлопця кара, навіть трагедія, - це не видумка режисера чи сценариста, а правдиве відображення тієї моралі, яка панувала в суспільстві в ті часи.

Молодий мужчина, який не служив у Армії, вважався просто неповноцінним, тому далеко не кожна дівчина захоче мати такого кавалера. А такого поняття, як «відкосити від армії» просто не існувало в природі.

Після визволення Полтавщини, пошта стала приносити листи від солдат з фронту, бо за кілька років окупації люди ніякої звісточки не мали від рідних, які воювали. Багато солдат вже загинули, а дехто потрапив у полон. На щастя, мій батько Сергій Антонович, залишився живим і в 44-му році повернувся з передової, важко поранений. Після довгого лікування залишився інвалідом.

Я запам'ятав його скупі розповіді. Бо це страшні розповіді — про життя і смерть. Дійсно, як іще їх назвати? Що таке передова, особливо в наступі на підготовлену оборону противника? От він і розповідає: — Це означає піднятися рази три в атаку на кулемети — оце тобі процентів двадцять — тридцять роти вже немає в строю, а це значить вбиті, або поранені. Не процентів немає, а людей, солдат. Вночі поповнення роти. А старшина притягне повзком пару термосів — каша пополам з американською тушонкою, та чай, а зранку знову команда: «Рота, вперед, в атаку!», і все повторюється.

Навіть не встигаємо познайомитися; офіцери — взводний, ротний гинуть так, як і ми, або й частіше, бо піднімаються перші, то й перша куля в офіцера. Так вчили нас, та і противника теж. Командир батальйона — тому вже рідше доводилося підставляти себе під кулі, та до комбата ще дожити треба! Якось пробрався до нас в роту комбат, зібрав офіцерів в окопчику, а туди міна потрапила. Не стало ні комбата, ні офіцерів.

Та все ж ми наступаємо, наша сила!

Або як забути такий випадок: ми наступаємо по полю, чахлі стебельця кукурудзи, густий туман. Займаємо німецькі окопчики, бліндажі. Дивуємося, як німці обживаються, особливо в обороні — всяке барахло, картинки з журналів на стінах бліндажа, стіл, лавки і т. і. Раптом з туману, прямо на нас виїжджає німецька бронемашина з відкритим верхом, а в ній кілька офіцерів — мабуть на розвідку виїхали та нарвалися прямо на нас. Найближче до бронемашини виявився наш лейтенант. Він вихопив пістолет, та мабуть патрона в патроннику не було, а перезарядити не встиг, то його німці в упор і розстріляли. Ми вдарили з автоматів, посікли німців, та лейтенанта не повернеш!

А потім ще страшніше: розходитьсся туман, бачимо, перед нами пологий вибалочок а на тій стороні, в ряд, стоять зовсім недалеко проти нас двадцять один німецький танк. «Тигри», а може і не «тигри», та коли вони стоять так близько і націлилися на тебе, то всі здаються тиграми! А з нашої сторони поле всіяне народом — піхота. Командири зразу: «ложись, ложись, занимай окопы! Кто победит, тот погибнет!». Ми повскакували в окопи, але більшість не витримали, драпонули. Але не всі. В перших рядах, разом з піхотою, йшла батарея «сорокапяток». Це такі легкі протитанкові гармати, їхню обслугу ще звали «прощай Родина!», бо лобову броню нових німецьких танків вони вже не пробивали, а самі гинули нарівні з піхотою, яку супроводжували, розбиваючи ДЗОТИ та інші вогневі точки. Обслуги двох гармат розбіглися, а командир третьої — молода жінка, чи дівчина, командує: «Орудие к бою!». Гармату миттєво розвернули, командир сама за наводчика, наводить, кричить: «бронбойный!» і одному танку майже в упор як дасть кудись в днище — горить! Другому також — і цей горить! Бо танки стояли на бугрі, як на параді. Але ж третій за цей час повів довгим хоботом-гарматою, постріл — вогненна куля трасуючого снаряду великого калібру попадає точно в гармату і все розлітається на шматки — і гармата і люди! Це все на наших очах. А потім танки пішли давити нашу піхоту та косити з кулеметів. Але ж недовго, бо позаду нас йшли самоходки, та і важка артилерія встигла зайняти позиції для бою. Добре ті танки горіли! Але ж і пошматували людей чимало. Врятувалися ті, хто виконав команду

командирів і заліг в окопі.

Бували і веселіші діла. Після загибелі кулеметної обслуги, назначили мене першим номером, наводчиком станкового кулемета «Максим». Показали як наводити, як стріляти, як обслуговувати кулемет, ліквідувати затримки при стрільбі; другим номером назначили казаха Абаєва і стали ми кулеметниками. Ми в наступі, гонимо німця. Мій «Максим» в перших рядах. А тут видалася дорога під уклін, кулемет прямо сам котиться, та все скоріше, скоріше. Ми всі з сміхом тільки-тільки встигаємо за ним. Аж тут бачимо, ряд німецьких касок попереду, вже недалеко, а за бруствером окопу під касками видно здивовані німецькі пики! Що робити? Залювати і віддати німцям кулемет, а самим що, під трибунал іти? Ні. Тож ми з страшенним криком помчалися за кулеметом. Німці не витримали такої чудернацької навали, вискочили із окопів і драла, стільки духу! Отут ми вже душу відвели, розрахувалися за недавній страх. Догнали кулемет і всипали німцям по перше число. Видно, слабаки нам попалися, такі довго на фронті не живуть.

Так даліше я і йшов зі своїм «Максимом». Взимку прилаштували ми німецьку волокушу для поранених, на неї встановили кулемет, ломи, лопати, щоб окопуватися, стрічки з патронами, та так і пересувалися.

В січні 1944-го, під Кіровоградом, в нічному бою і дістав мене німецький снайпер. Ніч була місячна, та ще сніг білий навкруг, видно все, от снайпер і приловчився. Дістав спочатку Васю, мого друга, з яким йдемо, розмовляємо, а тут він щось замовк. Оглянувся, а він падає вже мертвий. Куля перебила горло. А ми не зрозуміли навіть звідки стріляє. Попадали, розвернули кулемет, давай бити по відомих цілях. Старшина Шовкопляс не встиг залюгти і одержав кулю в коліно. Потім ми зрозуміли — б'є з ожереда. Ожеред ми підпалили, але за цей час снайпер двічі попав по щитку кулемета, а третій раз мабуть розривною кулею зробив мені величезну рану (13 см.) на лівій руці, яка повністю щитком не прикривається; чи то може куля зрикошетила від краю щитка і вдарила плазом, тобто боком. Рана велика, втрата крові, став я втрачати свідомість.

Винесли мене з поля бою, перев'язали, якийсь укол вкололи, стало легше і тут я відчув різницю між передовою і тилом, бо перший раз за всю зиму опинився ночувати не в

промороженому окопі без даху над головою, а в теплій хаті. Ну а потім госпіталь, операція, гіпс, черви під гіпсом під час довгого перевезення по залізниці в тиловий госпіталь, довге лікування, інвалідність та нелегке післявоєнне життя.

До речі, чув я від знайомих людей, що черви на рані під гіпсом — це хоч і неприємно, та не так і погано, бо вони з'їдають гній та відмерлу плоть і, таким чином очищають рану і сприяють скорішому загоюванню рани.

Типова солдатська історія, яких тисячі. Із зусиль, подвигів і втрат мільйонів наших воїнів і склалася наша велика Перемога.

2010р.

ПОВЕРНУВСЯ СОЛДАТ З ФРОНТУ...

Це класична і дуже важлива формула, в якій багато життєвого смислу. Що це означає? Це означає головне: солдат живий!! Солдат чесно захищав свою Батьківщину, заслужив відпустку і повернувся додому переможцем, а рідні часто і не знали про нього нічого багато років, бо йде війна, мільйони солдат вже загинули, а рідні часто залишалися на окупованій території, без можливості якогось зв'язку.

Так приблизно і сталося з приїздом додому Антона Антоновича. Так склалася його доля, що після строкової служби в Армії в Забайкаллі він працював на Полтавському паровозоремонтному заводі, до речі дуже важка і грязна робота, основний інструмент - кувалда і лом. Аж тут виклик із воєнкомата - пропонується вступити в піхотне училище в м. Орджонікідзе. Відмовлятися в ті часи було не прийнято.

Всі керівники держави розуміли, що буде дуже важка війна, і готуватися до неї треба серйозно. Отож, за прискореним курсом готували тисячі і тисячі військових спеціалістів — льотчиків, танкістів, і інших спеціалістів, а також піхотних лейтенантів. В тому ж Орджонікідзе було аж три військових училища!

А після випуску із училища в 1941 році (лейтенант, «два кубаря», як в той час говорили; « з правом командування ротою » - це підкреслювалося особливо, звичайно тими, хто це право заслужив), пряма дорога на службу десь ближче до західного кордону. І ніяких відпусток не давали — не та міжнародна обстановка, 1941 рік, Гітлер підкорив майже всю

Європу і клацає зубами вже на нашому кордоні.

Отож проїхав молодий лейтенант біля свого села без зупинки, тільки вдалося прокричати у вагонне віконечко якось знайомому чоловікові, щоб передав привіт рідним.

А так хотілося покрасуватися недавньому солдатові в новенькій офіцерській формі, справити враження на землячок! Не можна, дисципліна!

А невдовзі війна, бої, бої, відступ, поранення, концтабір, втеча, партизани, війна в тилу у ворога. І так до 1945 року. Десантування з літаків в Словаччину, успішне виконання завдань розвідувального штабу фронту, після одного з яких командування запропонувало на вибір: або орден, або короткотермінова відпустка додому.

Який орден? Звісно відпустка! Перша відпустка за п'ять років.

І от приїхав солдат, вірніше — старший лейтенант в свою Мінівку. Село розграбоване і спалене окупантами. Вже темно, вогники рідко де, бо люди живуть по землянках, а в кого хатка і залишилася, так світити нічим, гасу мало та і недешево, а свічками, так іще дорожче. Звісно, про електрику тоді і мови не було.

Прийшов лейтенант до своєї темної хатки, постукав, погрімів: «пустіть солдата переночувати!». А хатка маленька, під соломою. В одній, першій, кімнатці плита та піч, тобто це по суті кухонька, та «чиста» кімнатка, а на вході в хату — сіни невеликі. Так в той час більшість селян і жила. От і в нашій хаті — дід та баба, та двоє невісток з малими дітьми (один з тих дітей — я), а чотири сина, звісно, на фронті.

Солдату відмови немає, заходь, солдатику!

А солдатик : «мамо, це ж я!». Казала потім моя бабуся, що відчула щось, як постукали. Боже, яка радість — син з війни повернувся! Живий, живий !

Засвітили якийсь вогник, всі обіймаються, якась їжа знаходиться і, головне, розмови, розмови до півночі. Та пора і відпочивати, дорогому «гостю» постелили на підлозі, бо більше просто ніде, поснули.

А вранці, Антон ще спав з дороги, гуркіт. Буквально вдираються нахабно двоє мордатих тилкових (бо фронт уже десь далеко, за межами України) солдат, якихось погоничів-візників. І загрімилі голосами переможців:

- Хазяйка, гоні сало, самогонку!

- Та де ж у нас те сало, ми самі голодні, на одній картоплі живемо.

Не тут то було, «кацапи» на невісток: А, овчарки німецькіє, врагов кормілі!

Від такого крику ми з двоюрідним братом Васьком вдарилися в сльози, в хаті переполох, сплюсний стрес, якщо по теперішньому сказати.

А даліше події розвивалися таким чином, я хоч по малості літ мало що запам'ятав, та старші розказали, та й сам Антон. Він прокинувся, бачить таке нахабство, треба провчити! Дійсно, хіба жінки з малими дітьми винуваті, що були під німецькою окупацією?

Антон подивився, двоє морданів вгодованих, тилих, а він один, невисокого зросту і худий-худющий (не дуже в німецькому тилу годували), тому тактика така: одного збити відразу, приголомшити зненацька, а з другим потім сам-на-сам впоратися. Так він і зробив: стрімко підхопився з підлоги, вскочив у кухню, одного збив і тут же «загнуздав» його — фінку тупою стороною в зуби, щоб тому більше битися не хотілося, а потім повернувся, щоб відбитися від другого. А другого вже і в хаті немає, лопотить ногами, драпає. Отакий «герой», товариша покинув!

А на Антонові була словацька гімнастюрка і на правому погончику нашитий валик (така форма), він не означав ніякого звання, просто валик, щоб ремінь гвинтівки не сповзав з плеча, тобто для зручності. Так той вояка, якому першому попало, заканючив, присвоївши Антону високе звання ефрейтор: «ізвеніте, ізвеніте, товарищ ефрейтор!» і, одержавши добряче під зад, на карачках помчав із хати. А Антон ще й прокричав вздогін, що піде до їхніх командирів.

Влігся трохи гармидер після такого візиту, поснідали тим, що було. Та невдовзі приходять знову ті, двоє, вже з пляшкою самогонки і якоюсь закускою — просити вибачення і миритися. Бач, зрозуміли, що для них передовою запахло, а може й штрафною, бо нарвалися на серйозного командира, хоч і в незнайомій формі. А на передову мабуть їм не дуже хотілося, адже там стріляють, можна і не повернутися.

Одержали вояки-мародери доброго одкоша «з усією ненавистю і презирством» і вмиль щезли з очей.

Та це просто невеличкий і малозначимий епізод.

Значно гірша, по-справжньому страшна зустріч на дорогах війни могла статися в 1943 році. Про неї я узнав уже після війни, коли уважно слухав розмови старших в один з приїздів Антона Антоновича.

За столом зібралися рідні: дід з бабусею, їхні чотири сина (хоч поранені всі, та живі повернулися), ми, онуки, та наші матері. Розмови про все, і, звичайно, про недавно відгрімилу війну.

Антон розказує, що в 1943 році партизанське кінне з'єднання під командою генерала Наумова М. І., в якому начальником штабу Макарівського загону воював Антон, йшло рейдом по Україні, проходило і по Полтавській області. Німці стягували війська, щоб зупинити, розбити партизан (треба сказати, що це їм так і не вдалося) і для цього з усієї округи збирали, мобілізували також і поліцейські сили.

Ну а в поліцію потрапляли не тільки явні зрадники, та різні антирадянські та кримінальні елементи.

Якщо хтось із солдат, що потрапив у оточення, не міг пробитися за лінію фронту, до своїх, то він або пробувався до рідних, або приставав «у прийми» до вдів-солдаток, чи незаміжніх жінок і таким чином намагався просто вижити. Німці перед такими оточеннями ставили вибір: або йди в поліцію, або поїдеш в Німеччину на примусові роботи, по суті — на каторгу. Так що діватися було нікуди. Був ще один шлях — шукати партизан і ставати до їх лав, та це не просто і не кожному під силу.

Так вийшло, що найстарший з братів — Федосій якраз і був в той час на окупованій території і його силою буквально заганяли в поліцію. (Він якось викрутився, переховався).

І от, дійсно, могла статися така ситуація, що Антон міг зустрітися в бою зі старшим братом Федосієм, якби той не зміг викрутитися і став поліцаєм. І тут їхня мати Ольга Прокіпівна запитує: і щоб ви робили?

Це тільки страшна війна може поставити отак брата проти брата.

Антон, не відразу, каже: за мною Батьківщина і відступати партизану нікуди — я б стріляв!

Федосій, розуміючи, що він, хоч і поставлений силою проти своїх, не може бути в душі проти, каже: я б не стріляв.

Отака страшна правда війни.

Будь проклята війна!

2010р.

ПРОЙШЛА ВІЙНА

Скакали на милицях, грали в вагонах,
Хто в чому ходили, ще дехто в погонах.
Безногі, безрукі — було їх без ліку.
Війна закінчилась, лишились каліки.

Солдати — відомо, кому як дісталось.
Та зараз таких зовсім мало zostалось.
Пройшли пів-Європи, та з дальніх країн
Душею всі рвались до рідних руїн.

Вернулись на згарища. В полі жінки
З сльозами прополюють ті буряки.
І орють, і сіють, а де ж мужики?
Від Волги до Ельби лежать їх кістки.

Їм братські могили і навіть хрести
Не всім доставались. Нам вийшло нести
Довіку скорботу, і сльози, і жаль.
Найкращі погибли за рідний наш край.

І в першому класі до всіх дитинчат
Батьків повернулось десь шість або п'ять.
Колгоспи й заводи гуртом піднімали,
Хоч трудно було, та сиріт не здавали.
(Як нині дітей віддають за кордон —
Де людская совість, де стид, де закон?)

Великим трудом будували хати.
Де дерево, цемент, де цеглу знайти?
Нічого немає, все знищено, вбито.
Тепер молоді ті, хто має корито,
Говорять, що німці — «хороші люди»...

Воно то все так, але як нам забути,
Хто все у нас нищив, вбивав мільони,
Палив в крематоріях, вивіз в вагонах
Худобу, людей, навіть землю радянську, -

Щоб знищити тіло і душу слов'янську.
Хто з діток під Харковом кров витягав,
А потім їх трупики в рів викидав.

Невже цього мало, щоб всім зрозуміти,
Що вражі могили не можна терпіти
У нас на Алеї Героїв, в Полтаві!
Що це не добавить нам честі і слави?!

Тож треба подалі їх всіх схоронити
І в їхню могилу осики забити.
Як це вже зробила братерська Росія,
Та й чехи не ждуть, коли прийде Месія.
Зібрали в коробочки прах окупантів,
Не ждали сигналів з високих курантів,
То й вивезли німці «героїв» додому.
Хай плачуть над ними німецькії вдови.

Та є і в Україні розумнії люди:
Зібрали прах німців з полів звідусюди,
В Слауту звезли, поховали всіх разом.
По волі своїй — не за грізним наказом.

В Полтаві могила є знана, як шведська.
То буде в Слауті хай спільна німецька,
І буде куди німчурам приїжджати,
Провідать могилу, де сплять їх солдати...

На триста літ шведам відбили охоту
На нас посилати піхоту й кінноту.
То й німцям на носі пора зарубати:
На Русів свій меч більше не підіймати!

Пасько М.С. (діти війни)
15.07.2008 р.

ЗМІСТ

Розділ І. Пасько А.А. Моя війна	6
1941 рік. Відступ. Я — лейтенант.	6
Февраль 1944-го. Партизаны. Бой у Рейтаревичей	29
Розділ ІІ. Пасько М.С. Епізоди з партизанського життя	58
Дорога в партизани. Вб'ємо Гітлера!	58
Розвідка. Бої під Емільчино та Городницею.	68
Як партизан спав в одній кімнаті з німцями	75
Десант	79
До речі	88
Розділ ІІІ. Пасько М.С. Балада про партизан-наумівців.....	91
Розділ ІV. Пасько М.С. Пройшла війна.....	101
1941-ий. Перші дні, перші години.....	101
Визволення, вересень 43-го.....	104
Повернувся солдат з фронту... ..	109
Пройшла війна.....	113

Документально-художнє видання

Пасько Антон Антонович
Пасько Микола Сергійович

Балада про партизан

(Друге видання, доповнене)

Редактор – М. В. Костенко
Технічний редактор – О. Ф. Пінчук
Коректор – А. М. Сулич
Комп'ютерна верстка – Ю. С. Маслій, Фещенко М.М.

Підписано до друку 12.07.11 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton
Друк трафаретний.
Ум. друк .лист. 5,34. Обил. вид. арк. 3,84
Тираж 500. Зам. 115.

Видавництво «Полтавський літератор»
36014, м. Полтава, вул. Пушкіна, 115, оф. 7,
тел./факс (0532) 56-29-83, тел. (0532) 56-29-58

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1319 від 2.04.2003 р.